

У Н А Ц

АНТРОПОГЕОГРАФСКА ИСПИТИВАЊА

ОД
ПЕТРА РАЂЕНОВИЋА

ОПШТИ ДЕО

ОБЛАСТ И ЊЕНО ИМЕ

Унац, као ужа област, саставни је део простране етнографске области, Босанске Крајине. Он заузима место у западном крају Врбаске бановине, управо уз тромеђу трију бановина: Врбаске, Приморске и Савске. Ту је била тромеђа дуго времена и пре постанка Југославије и пре поделе њене на бановине. Додиривале су се ту границе трију покрајина: Босне, Далмације и Хрватске.

Име је област добила од речице Унца. Име речице давнашњег је постанка, па биће ваљда да и област већ доста дуго носи тај назив. О имену Унац имамо историског спомена из почетка XIV века. Летописац Миха Мадиче, говорећи о војевању хрватског бана Микца, вели између осталог и ово: „Заузеи тврдињу Унац пође бан у Задар гдје би од Задрана часно примљен.“¹⁾ То о чему летописац прича догађало се је 1326. године. Други, двеста година доцнији, спомен имена Унац налазимо у извештајима о сеоби раје из предела Срба, Унца и Гламоча у 1530 и 1531 години.²⁾ О томе откуда је дошло и како је настало име Унац не могу се у народу чути никакве приче ни објашњења.

Област се простира око речице Унца, с обе његове стране. Он је дели на две, готово једнаке, половине. Смер области, узевши по дужини, слаже се потпуно са смером речице. И област се је пружила у смеру од југоистока према северозападу, као што и речица тече у томе смеру. Исто

¹⁾ Vj. Klajić: Povjest Hrvata, sveska druga, dio I, str. 49.

²⁾ А. Ивић: Миграције Срба у Хрватску. Насеља, књига 16, страна 27—39.

је тако и дужина области једнака дужини речице. Она сеже од планине Шатора, где Унац извире, па до ушћа његова у Уну. Дужина области, мерена у правој линији, износи око 65 километара. Ширина је мања од дужине. Она је већа у оном крају до југоистока и износи, како где, 20—25 километара зрачног правца. Тако ширина није свуда подједнака, где већа где мања. Према северозападном крају она се почиње да сузује, те се у своме најсевернијем окрајку зашиљује у облику клина. Јаче сужавање области почиње са задњом четврти њене дужине. Према свему томе област је дугуљаста, језичаста, при корену шира, при врху зашиљена.

По своме рељефу област је, углавном, коритаста. Дно тога корита сачињава увала кроз коју тече Унац, а стране су му најпре оне две јако оборене „брине“ (стрмени), а затим, навише, горовита ограда што мању увалу и таванасте заравни изнад ње затвара с обе стране. Но ово дно није свуда једнаке ширине. Негде је доста проширено, негде јако стешњено. Имају две такве јаче проширене увале. Та два дела области зову се: Горњи Унац и Доњи Унац. Стешњено и готово сасвим клисурасто корито наступа на два места: између Горњег и Доњег Унца и онда између Доњег Унца и утока Унца у Уну. Али ни у овим деловима области не губе се после онај основни облик њен, облик широког корита. Он се појављује и овде, само што је овде сада то корито на већој висини него што су оне две дубље увале. Овде би дно корита сачињавале висоравни с обе стране клисурастог пролома кроз који се доле, 250—300 м. ниже, провлачи речица Унац. Стране овог кориту дају узвинуте ивице тих висоравни, које прелазе местимице у планинске косе и висове. Како се види, дно овог вишег корита делимично је шупље, јер је посред среде просечено оним клисурастим усеком.

Све области у сливу река, с обе стране њихове, природне су, географске области. То се примећује још јаче, ако река протиче кроз планински предео. Ту воде, отварајући себи пут наниже, изграђују и облик земљишту и дају му обележје јединства. Тако је и Унац природна, географски заокружена, област. Речица Унац јој је срчаница око које су размештене све остале њене површине и према којој све

оне граже и налазе везе и приступа. Разумљиво је да и општи нагиб области пада у смеру тока саме речице.

При поближем обележавању граница области поделићемо целу граничну линију на две половине: источну и западну. Говорити посебно о јужној и северној граници није згодно стога што је област и у почетном своме делу мало заоштрена облика, а још више је таква у завршном своме крајку, до северозапада. Уместо нарочитог оцртавања јужне и северне границе доста је да се спомене само најјужнија и најсевернија тачка области. А то је већ једном и речено: према југу је крајња тачка Шатор Планина, према северу ушће Унца.

Од Шатора полазећи на исток граница се спушта на Велики Врањак и Мали Врањак. Ови брегови чине границу између Гламочког Поља и области Унца. Село Роре, по свом положају и природним особинама, могло би се сматрати и крајком Гламочког Поља. Има с њиме и извесну сужену везу, али га ови брегови ипак видно одвајају од Поља и одређују му место у заједници села која се нижу северно од Поља и припадају области Унца. Одмах одатле пење се граница на косе Црне Горе и засеца дубоко у тело ове разгранате планине, обухватајући широк појас планинског ненасељеног шумовитог простора. Гледајући из области граница се на ту страну не може догледати, зашла је далеко у планину. Око досеже тек до низа врхова ближе насељеним деловима области. То су: Градина (1318 м), Црни Врх (1395 м), Кук (1436 м), Јаворова Коса (1341 м), Коло (1432 м). Међутим права граница је подалесо иза ове линије и пролази кроз врхове: Гола Коса (1650 м), Велики Врх (1301 м), Тисова Коса (1208 м), Мала Главица (1216 м). Идући даље према северозападу улази граница у подручје Клековаче држећи се највиших њезиних гребенова (1961 м). Одавде постаје гранична линија и оку доступна, те прелазећи преко Оштреља (1389 м) пење се на Осјеченицу (1795 м) да се преко Грабоваче (1057 м) спусти на Уну, отприлике на километар испод ушћа Унца.

Западна граница области силазећи са Шатора спушта се на Кукерду (1304 м) и Стрмац (1255 м), а онда се пење на Једовник (1539 м) да преко Корита и Стражбенице

(1185 м) пређе на Ујилицу (1654 м). С најсеверније тачке Ујиличина хрбата обара се граница на подножје њезино и даље се провлачи кроз брежуљкасти крај без истакнутијих узвишења. Но ипак и овде се наслања на неке понајвише тачке као што су Липови Врх (697 м) и Вукељића Градина (680 м) да се даље прихвати воденог корита: најпре Булина Врела, затим Средице и најпосле Уне. Уне се држи западна граница све док се не састане са крајњом тачком источне границе, нешто мало северније од ушћа Унца.

Област је, како се види, добро затворена дуж целе источне границе моћном природном оградом. Затварају је планински венци, косе и висови. Истом таквом видном и изразитом оградом опасана је и са југозападне стране, од Шатора до Ујилице. У северозападном своме делу, од Ујилице до ушћа Унца, граница није обележена онако приметним међашима као што је то у свима осталим деловима. Водени токови не могу никада претстављати онако истакнуту и на први поглед приметну граничну преграду као што то могу планине. Стога се на овој, северозападној обласној граници губи утисак одвајања, који обично границе изазивају, и добива се утисак спајања, увирања области Унца у област Уне, сасвим слично као што и речица Унац утиче у Уну. Ова слаба обележеност северозападне границе долази отуда што велики простор у овоме делу области не припада сливу речице Унца него изворном делу слива Уне, пре него што она прими Унац у себе.

Овај простор због тога и није могао бити онако чврсто и тесно везан за главни део области као што су јој сви остали делови међусобно повезани. Преграду између праве Уначке Жупе и овог њеног северозападног залеђа сачињава испружено плећасто узвишење на коме мало оштрије стрши у вис читав низ коса и вршчића: Метла (1264 м), Бобара (1098 м), Јелова Коса (1148 м), Вршчић (1131 м), Сјеница (1114 м) и Загорје (974 м). На овоме овако мало одвојеном простору сместило се је пет села: Трубар, Осреци, Беглуци, Мали Цвјетнић и Велики Цвјетнић. Ова су села неприродном државном границом између Турске и Аустро-Угарске остала, кроз дуго времена, одвојена од непосредне суседне области, Прилога, с којим би улазила у природнију географску зајед-

ницу него када се прикључе области Унца. Али дуга историска подвојеност учинила је своје, тако да се данас осећа знатно већа повезаност ових села с Унцем неголи с Прилогом. Та се повезаност показује у сваком односу: и привредном, и саобраћајном, и управном, а највише у етнографском.

По данашњој управној подели област Унац улази у подручја трију политичких срезова: гламочког, граховског и петровачког. Цела област има 26 села. Под селом разумевамо најмању управну јединицу, којој стоји на челу сеоски поглавар или, како се то овде каже, „кнез“. Тако се уместо речи „село“ чује често и реч „кнежија“. Од гламочког среза припада Унцу ових десет села: Роре, Преодац, Тичево, Црни Врх, Штрпци Велики, Штрпци Мали, Прекаја, Љесковица, Мрђе и Мокроноге. Срезу граховском припада тринаест села: Шиповљани, Трњинића Бријег, Дрвар-Село, Дрвар-Варошица, Горње Врточе, Доње Врточе, Бастаси, Бобољусци, Трубар, Осреци, Беглуци, Мали Цвјетнић и Велики Цвјетнић. Срезу петровачком припадају три села: Очигрије, Велико Очијево и Мало Очијево.

Посматрана с етнографског гледишта, област показује доста видну јединственост и целину. Етнографске особине су у целој области готово до краја уједначене. Има у овом или оном и неких тек мало приметних преливања, али су ова врло блага и умерена. Гледајући на те површне и ситне разлике, могла би се област поделити у троје: Горњи Унац, Доњи Унац и северозападни закутак, који би се најприличније могао назвати залеђем области с те стране. Уколико има каквих разлика оне се показују понешто у градњи кућа (кровови виши и нижи), у начину прехране и справљање јела и у ношњи. Може понегде да се примети нека разлика и у говору. Но све ове делимичне унутрашње разлике, између делова саме области, незнатније су или бар не прелазе нигде меру разлика између читаве области као и целине наспрам околних граничних области. Те су суседне области: Бјелајско Поље, Гламочко Поље, Грахово, Прилог и Островичка Жупа. Све једно с другим узето, област је више етнографска целина неголи географска. Географско

јединство нарушено је унеколико оним закутком на северо-западу.

У народу се назив Унац не употребљава за цео овај простор који ми овде увршћујемо у област Унца. Обично се зајединчким називом „Унац“ називају они делови области који се разумевају под посебним називима: Горњи Унац и Доњи Унац. У Горњи Унац убраја домаће становништво: Прекају, Љесковицу, Мрђе и Мокроноге. Становници околних области међу у састав Горњег Унца понајчешће свих десет села Гламочког среза која смо напред споменули. У Доњи Унац убрајају се по неподељеном суду и домаћег и околност становништва села: Шиповљани, Дрвар-Село, Дрвар-Варошица, Горње Врточе, Доње Врточе и Бастаси.

Села: Бобољуске, Очигрије, Велико Очијево и Мало Очијево не сматра деловима Унца ни домаће ни околно становништво. То је према данашњем стању насеља очевидна и врло чудна нелогичност. Ова села су у непосредној близини речице Унца, додирују га својим земљиштем на знатној дужини његовога тока, па опет се не убрајају у област која носи назив те речице. Ова села заједничким својим простором показују углавном облик извесне котлине која је непосредно продужење котлине назване Доњи Унац. Само је међу њима та разлика што је дно ове котлине, састављене од четири поменута села, за којих 250—350м више од дна котлине Доњег Унца. Ова два дна стоје једно напрама другоме отприлике као таван неке зграде према дворишту њеном.

Разлог због чега се ова четири села не сматрају делом Унца није познат нити народ може то да протумачи. О томе се може само тек нагађати. Чини нам се као највероватније да је томе допринео један од ова два разлога које ћемо сад одмах овде изнети или можда обадва заједно. Насеља у Доњем Унцу свакако су знатно старија него у ова четири села. Тако се именом „Доњи Унац“ дуго времена називало само оних седам села која и данас потпадају под тај појам, и то је постао утврђен заједнички назив само за та села. Кад су доцније насељена и она четири села, ближе ушћу Унца, назив оне раније насељене котлине није се протегао и на ова насеља. То је утолико мање могло да се догоди што

ова новија четири насеља нису засновали ни населили исељеници из Доњег Унца него придошлице из других подаљих крајева. Други доста вероватнији разлог овој појави могао би бити и у томе што је корито Унца између ова четири села на свој својој дужини клисурасто, јако стешњено и врло дубоко, а сама села су на заравнима (терасама) изнад тих клисура. Речица се стога из ових села никако и не види, док се човек не надвири над само корито. Поред тога и прилази до воде су врло ретки и врло теготни. Тако су та села, иако уз реку, стварно отсечена од реке; иако имају реку, заправо су без реке. Због тога ваљда и није могло доћи до тога да се и на ова села протегне обласни назив који је изведен од имена те реке.

Становници Горњег Унца не сматрају да шест најјужнијих села (Роре, Црни Врх, Преодац, Тичево, Штрпци Велики и Мали) припадају Горњем Унцу, свакако, стога што се ни сама речица на извору и у првом своме току не назива Унац него Шатор, по планини из које извире.

Села северозападног залеђа (Трубар, Осретке, Беглуке, Мали и Велики Цвјетнић) не увршћује у састав области Унца ни домаће становништво, у самој области, ни становништво околних области. Ова насеља придодали смо овде области Унца због њихове историске, саобраћајне, привредне и управне, а нарочито због етнографске њихове повезаности с облашћу Унца. Села ова, по свом положају, сачињавала би у саставу области Прилога природнију географску област, али у саставу Унца дају јединственију етнографску област.

И овде као што се то редовно догађа, у просуђивању о обиму области наступа размимоилажење између становништва саме те области и становништва околних области. Домаће становништво узима област увек у ужем обиму, околно у ширем.

Положај села

Област није једнолика по склопу и размештају површина. У њој се појављује неколико врста положаја, који се међусобно измењују и пружају велику разноликост и врло често прелазе из једнога облика у други. Има ту: речних

увала, где равних где котлинастих, малих пољица, таванастих заравни, пошироких дубљих вртача, нагнутих плећина, стрмо обешених страна, испружених брегова, заобљених главица, косерастих слемена, планинских коса и врхова и њихових јако стрменитих или блаже нагнутих падина. Кад би хтели да означимо размер у површинама појединих положаја, то би приближно овако излазило: на таванасте заравни, којих је највише, отпало би око три десетине од целокупне површине; на речне долине и суводолине око две десетине; и умерено нагнута плећа око једна и по десетина. Остало

Фот. 1. Види се заобљене главице, Врх Великог Шатора.

су све јако стрме површине: обронци узвишења или стране што вежу удолине с висоравнима. Дакле, површине посве неподесне за смештај насеља.

Таванасте заравни не налазе се непосредно једна до друге, него разбацане и испрекидане другим положајима различита облика. Даље нису те заравни ни једнако високе, него су степенасто уздигнуте, кад их успоређујемо према њиховој висини. Има их на висини од 650, 800, 900 и 1000 метара. Оне нису свуда ни потпуно равне ни затегнуте, него погде где мање или више изгрбљене и умерено валовите. Њихов удео у површини целе области не може се правилно

оценити због те њихове испреметаности и због разлике у висини, док их не посматрамо с неке више тачке одакле су нам све оку доступне. А тада се тек јасно види да тај положај превлађује и да сваки други по своме пространству далеко заостаје за њим.

Водене долине и суводолине исекле су и ишчланиле целу област. Оне је у једну руку режу и комадају, али у другу руку служе ипак као веза између појединих разноликих њезиних положаја. Њихов сплет много потсећа на мрежу и распоред ребараца на листу.

Стране су прелазне површине и везе између долина и горњих заравни, а друге опет између ових заравни и планинских обронака. И сви остали положаји су расејани овде онде и убачени међу друге, без каквог приметног правилног распореда.

На овим положајима налазе се пољопривредне земље, а на најподеснијим местима и куће и стаје, за боравиште људи и домаћих животиња.

Под селом се данас разумева најмања управна јединица коју пред властима претставља кнез. Реч село у овом значењу није још ухватила јаког корена у народу. За овај појам народ још увек више употребљава реч „кнежија“. У чисто народном говору реч село означава најстарији део села, првобитно, „некадашње село“. Тако се често може чути где неко каже: „Идем у село“. Тај човек живи у истом селу, само у неком његовом делу новијег постанка, и идући у првобитно село каже: „Идем у село“. Новији крајеви села називају се својим посебним називима као: Брдо, Долови, Тавани, Увале, Под, Подић, Каменица итд. „Село“ означава први заметак села. На ту појаву наилазимо готово у сваком селу. Ти најстарији делови села су обично и нижи од новијих. Стога се називају и жупама. Тако имамо Жупу и Жупицу у Г. Унцу, Уначку Жупу у Д. Унцу, Рађенску Жупу у Осрецима, и у другим селима има увек неки делић који се тако назива. Ти делови су, дакако, и склонитији и са бољом земљом и ближе воде. Види се да та места задовољавају у доброј мери свима основним условима за људско бора-виште. Новији делови села ретко имају све те услове или их имају тек делимично. Дакле: најстарији делови насељени су

по слободном избору и у време када се је могло да бира, новији по нужди, кад је наступила пренасељеност оног најстаријег дела.

Највећа једнолика површина једне врсте јесте Уначка Жупа. Ту једино има у једном комаду довољно простора где би се могло на једном положају развити цело једно село или неколико њих. Али се оно није ни ту развило на самом том положају. Развој села баш као да је избегавао да се веже за једноврстан положај те као да је управо свесно тражио разнолике положаје. Мешовита сточарско-ратарска привреда тражила је да се једно исто село распростре преко различитих положаја и да обухвати земљишта различитих привредних особина. Стога се ниједно село у целој области не налази на положају само једне врсте.

Свако село обухвата површине готово свију врста. Свако има и увала, и страна, и заравни, и брежуљака, и шуме. У Уначкој Жупи дужина села се сече у окомитом смеру с дужином Жупе. Тако свако село обухвата по један део жупске увале, и то с обе стране речице Унца. Око ове увале долазе и на једној и на другој страни „брине“ или плећине. Поврх страна стеру се опет с обе стране таванасте заравни, а ове прелазе местимице опет у плећине, местимице у планинске обронке. И друга села ван Уначке Жупе (у ужем смислу) тако су ограничена да имају свих облика површина и свих врсти земаља. Где се све врсте нису могле да нађу на једном месту и у једној целини додавана су таквом селу нека земљишта изван подручја самога села. Тако су селу Осрецима додељене планинске ливаде на планини Бобари која је удаљена од села око два сата хода и нема с њиме никакве просторне везе. У читавој области је само једно једино село, Беглуци, које нема нигде планинских ливада, али зато има одличне баре. Можда је то и због тога што ту вероватно није некада ни било кметовских насеља него су те земље обрађивали сами власници њихови, „аге“, „бегови“ помоћу бесплатне радне снаге коју су им морали да дају оближњи њихови кметови. О томе, истина, нема трагова у народном предању, али се то може да закључује из самога назива села. „Беглук“ је означавао земљу коју сам

власник држи и обрађује, насупрот „читлуку“ (чифлуку) као земљишту које обрађује кмет.

Сви поменути положаји и површине, уколико нису „го камен“ или ако не припадају „стећој планини“, запоседнути су насељима или употребљени као корисна привредна земљишта. За смештај кућа изабрана су земљишта која имају највише особитих својстава погодних за насеља. Тражена су у првом реду места заклоњена од ветрова. Таквих је места највише на прегибима између равне котлине и околних јој страна, затим по пазусима страна (по дну) и обронака чији се смерови међусобно секу, а онда и по заклоњеним заравнима и таваницама, те по омањим удолинама где их има умешаних међу остале облике површина. Поред тога тражи се да куће не буду опкољене радном земљом него да буду на граници њезиној и у близини пашњака и шуме. У страновитим положајима куће ваља да надвисују земље и да се барем оранице налазе испод куће а не изнад ње. Где ово данас није тако, то не значи да приликом заснивања насеља није постојала тежња за изношење кућа на крај земље и изнад ораница, него да су ту доцнијим прихватањем нових земљишта радне земље по времену заобишле и натхватиле кућу. У речним увалама где има местимице и влажних, баровитих земљишта, куће су уздизане на више, чвршће и сувље положаје: на главице, таванке или стране изнад тих влажних равница. Насеља су се склањала још и од путева да не буду на ударцу нежељеним гостима, силеџијама и пљачкашима. А најпоследње се је при грађењу кућа гледало и на то да се оне не граде на земљиште добрих привредних способности. Ради тога су куће већином на страновитој и каменитој површини и с отежаним приступима.

Тако данас видимо да су куће у речним котлинама понајвише нанизане по ивицама котлине с обе стране њене. У котлини Доњег Унца налазимо осим два ивична реда кућа још и један између ових. Тај се пружа с леве стране реке, не по средини котлине, него ближе левој ивици. Ту се је извршило оно већ споменуто заобилажење кућа новим радним земљама. При оснивању првих насеља био је леви крај котлине, по свој прилици, још обрастао шумом све

до оног средњег низа кућа. Доцније је шума искрчена и по ивици тих крчевина, по дну стране, наместио се нов низ кућа.

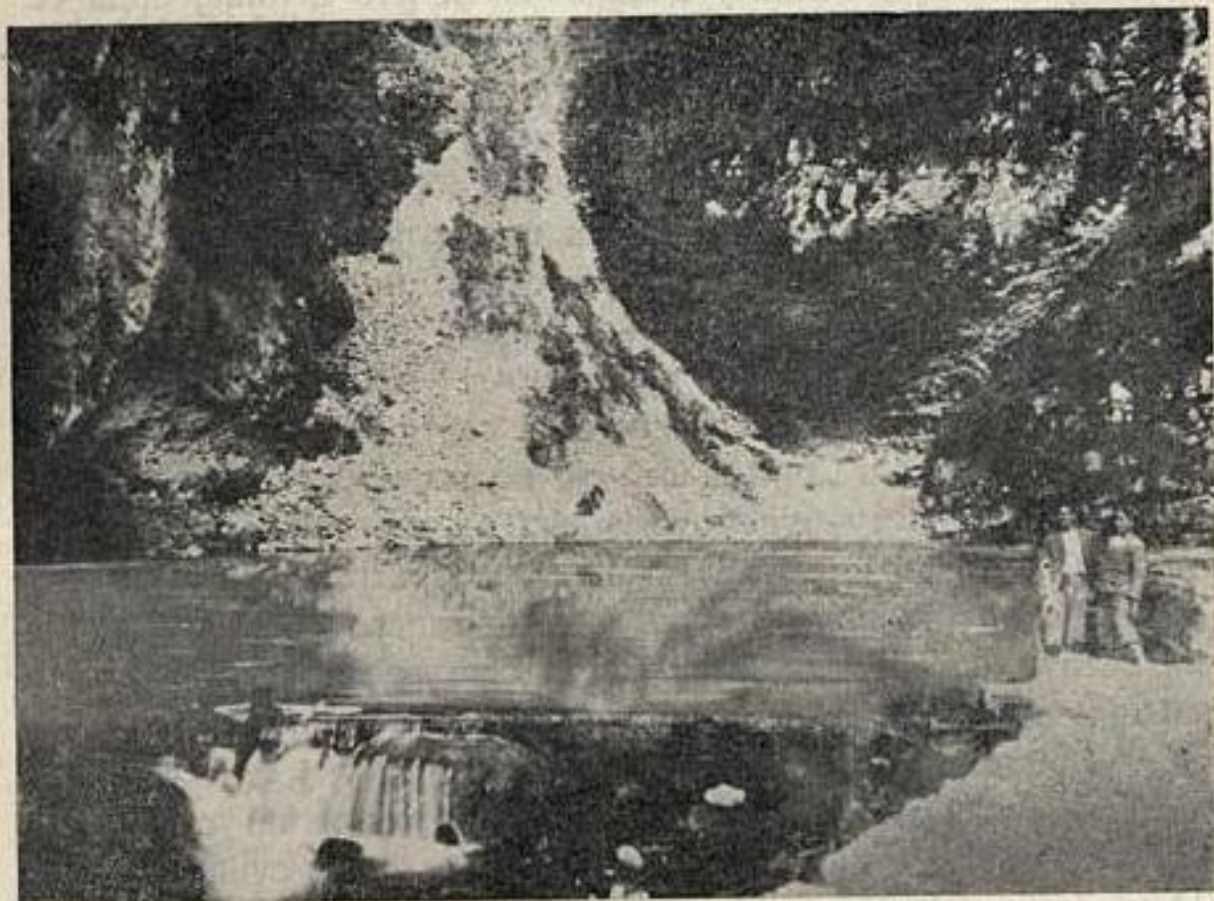
И на кршевитим вишим заравнима куће су местимице постављене по ивицама тих заравни, где ове прелазе у стране и обронке. Где овакве заравни само делимично имају земље за обрађивање ту су куће метнуте по крајку такве земље. А како је деобом од првобитне једне куће настало у току времена њих неколико, образовале су се тако омање групе кућа, размештене без икаквог правлиног реда и зависне само од природе земљишта. Насеља се нису зауставила ни на овим висоравнима. Пењала су се и на стране поврх висоравни, па залазила и у чисто планинске крајеве. Тако су се насеља разилазила све надаље од првобитног свог зачетка, а по висини уздизала се све навише. Али сва та насеља на тако различитим и толико удаљеним положајима задржавала су међусобну заједницу тиме што сва припадају једноме селу и носе заједнички назив који је имало првобитно село, још у првome свome заметку.

Положаји с кућама налазе се према томе на висинама од 500 до 1000 метара. Највећи део насеља је на висини од 500—800м. Врло незнатан број кућа лежи на висини испод 500 м. То су мањи делови села Беглука, Очигрија и М. Очијева, у кориту Уне, и неколико кућа на најнижим положајима у котлини Д. Унца. Изнад 800 м. налазе се насеља: Преодац, Роре, Штрпци Велики и Штрпци Мали. Преко 1000м. Црни Врх и Тичево.

Област Унца у неким својим деловима не оскудева водом, у неким је безводна. Главна река је Унац. Извире на северној страни планине Шатора. Настаје од поточића Млина и Карлице. Спојивши се ова два поточића добивају име Шатор. Мало ниже, на излазу из села Преоца, назива се Појила, а још нешто ниже одатле почиње да се назива Унцем, те се под тим именом и улива у Уну. Све његове притоцице долазе му с леве стране. То су редом, идући од извора према ушћу: Гудаја, Љесковица са Сувајом, Висућица, Дробњак, Дрвара, Басташица, Мисије, Панића Драга и Црно Врело. Дужина корита Унца износи 66 километара.

Осим Унца и споменутих му притока има у области местимично и мањих поточића и извора. Од свих села у

области седам их је која управо обилују водом. То су: Преодац, Љесковица, Мрђе, Шиповљани, Дрвар — Варошица, Бобољусци и Беглуци. Сасвим су безводни: Роре, Црни Врх, Трубар, Мали Цвјетнић, Очигрије, Велико Очијево и Мало Очијево. Остала села у неким својим деловима имају воде, у неким немају. Најоскудније су водом таванасте заравни и плећи на боковима планина. Безводна се села служе водом из бунара. Има понегде и живих бунара, али највише су то бунари у које се слива кишница. Служе се та села за време

Фот. 2. Извор Басташице у Бастасима.

највећих суша и речном водом коју догоне издалека на товарима у дрвеним „вучијама“.

Минералних вода нема нигде у целој области.

Већ је напред речено да је област свуда наоколо ограничена планинама изузевши део северозападне границе. Те су планине позади површина што се обрађују и већином су обрасле високом шумом. Тако је област доста добро затворена. Због знатне разлике у висинама, а тако исто и у поло-

жајима, клима није у целој области једнолика ни једнака. Опћенито о клими целе области може се рећи тек толико да је то континентална клима с претежним особинама планинске климе. Близина високих планина оставља свој печат и на клими најнижих делова области. Према разлици висине могла би се утврдити три степена климе: планинска, на висини од 800—1100 м; планинско-жупска, на висини од 550—800 м; жупска испод 550 м. Планинско-жупска је заступљена у највећем делу насеља, па ако хоћемо да нађемо најтачнију ознаку за климу целе области као целине, онда се може рећи да у њој влада планинско-жупска клима.

Основне особине ове климе јесу: зима умерено хладна, лето умерено топло, јесен доста оштра, а тако исто и пролеће. Рани мразеви падају почетком октобра, касни до краја априла. Но буде их каткада и пре и после ових рокова. О томе се у народу може да чује овакво правило: „Ако пану мразеви међу Ђурђевданије, биће их и међу Госпојина“. То ће рећи ако буде мраза у времену од 6 до 13 маја, биће га и у времену између 28 августа и 21 септембра.

Снег пада и „прима се“ од половине новембра па до краја марта. И ту буде отступања од тога просечног правила. Снег пада или „с југа“ или „с буре.“ С југа је воден, с буре сув. Кад пада с буре, она га, где га може слободно захватити, сноси у „намете“. Снег може да напада, већ према висини положаја, од пола метра до подруг метра.

Пролетње кише падају у априлу и мају, јесенске у септембру, октобру и новембру. У јуну, јулу и августу кише су врло ретке. У јулу и августу обично влада суша и жега. И кише падају или с буре или с југа, ипак чешће с југа. С буре дуже потрају, с југа пре дође до промене. Каткада и кише с југа хоће да затегну, али не падају без прекида него на махове. Обично се држи за сигурно да ће киша ударити када се загомилају облаци „од Бабина Нутла“. То је северозападна тачка видика. Кад овдашњи свет угледа тај знак, обично ће рећи: „Ето времена од Бабина Нутла, накинуде колико ти Бог хоће!“

Главни су ветрови југ и бора. Југ дува у јесен, с кишом или без кише; у пролеће, кад копни снег, чешће без кише неголи с кишом. У доба листавања, крајем априла и почетком

маја, дува као „развигорац“, без кише. Лети кад усеви зруме да дува као „бијели вјетар“ или „палац“. Тада је без кише и врло је убитачан по летину. Рече му се да је то „суви град“. Бура је најјача преко зиме кад „мете“ снег, или дува преко голе земље као „сувобурица“. Ова је најхладнија. Често се ова два ветра „боче“. При земљи се осећа бура, на висини југ. Бура „подбача“ југ и разбија кишу, све док југ не надвлада сасвим. Источни ветар, „сунчаник“, може да буде и прилично јак и доста хладан. Западњак или „кривчина“ није јак али је увек хладнији од правог југа. У неким уздигнутијим и отворенијим деловима области има и „ноћника“.

Земље за обрађивање разастрте су по целој области, али не у једној непрекидној површини него истргане и изодвајане површинама које нису за обраду. Радне земље су на различитим положајима и висинама. Где год је било такве земље, она је и запоседнута и искоришћена за привреду. Дебелица се обрађује као ораница, плића и каменитија као косаница. Остале као пашњаци или шуме. Дебље се земље налазе по речним увалама и по суводолинама, ређе по странама и висоравнима. Остале су њиве махом плитке, тек за дебљину бразде. На многим местима је слој земље јако танак те се тешко оре и при орању плуг често „шкробоће“ додирујући камен у подлози.

Као ливаде служе, у првом реду, влажне земље у речним котлинама, „баре“. Оне се косе двапут. Друго сено зове се отава. Бара је уопште мало према броју кућа, а и колико их има искомадане су на ситне делове. За ливаде служе још и нека земљишта по странама и по кршевитим заравнима, која су сувише плитка за орање. Осим тога има и планинских ливада, знатно удаљених од кућа и од осталих земаља. То су привредне земље највеће висине, те се и косе доста касно.

Пашњаци су јако кршевити простори, без шуме или са ситним грмљем, у коме се случају називају „шикаре“. Подаље иза њива и пашњака долазе шуме, и то шуме високих стабала. Шуме с источне стране области нашироко су распрострањене и обухватају велике површине. На западној страни области површине под шумом мањег су пространства. Омањих

шумица има и у унутрашњости села, између појединих његових делова и између различитих врста земаља. То су гајеви, власништво породица које су их одгајиле. У њима је највише церовине, помало и хрстовине и још кога дрвета. У планинским шумама главно је дрво буква. Нађе се и по који јасен, јавор, брест. На вишим положајима почињу четинари: јела и смрча. По странама изнад утока Унца налази се још понешто и боровине. Некада је била боровина туда надалеко распрострањена.

Шуме у источном делу области сече и дрво прерађује Шумско-индустриско предузеће Дрвар-Добрљин, краће названо „Шипад“. Сам народ поред подмирења обичних кућних потреба нема какве веће користи од шуме. Неки и неки цепа и продаје даску за кров, „шимлу“, други опет из борових пањева „каде“ паклину. Све се то ради криомице и мимо закона, јер су шуме државна својина. Стога је од тих послова мала или никаква корист. Колико се заради толико се и изда, било за казне било за подмићивање шумских чувара.

У области нема нигде каквих заједничких (сеоских) земаља. Све што није приватно то је државно. Једино постоји заједничко и неподељено право на искоришћавање државног земљишта: пашњака и шума (сервитут).

У речним увалама и суводолинама земља је доста добре родности. Може да издржи и кишу и сушу. Остале плиће земље неиздашније су и могу бацити добар род само када су године умерено кишне. Осим што је земља овде у већини слабе и несигурне родности, ње је још и премало на оволик број становништва колико га је данас ту. Осредњој породици од 10 чељади требало би овакве земље најмање 12 хектара, а поред тога да има и 12-ро говеди, 2 коња, 50 оваца, 25 коза и двоје крмади. Тада би тек та породица могла „лијепо“ живјети тј. да не трпи оскудицу у ономе што је најнужније. Богата, „згодна“ би била та иста породица, када би имала 18 хектара земље и добивала толико свога жита да би могла понешто и продавати, а од стоке би имала 15—18 говеди, 3—4 коња, 80 оваца, 40 коза, 3—4 крмади.

До времена нашег народног и државног уједињења, 1918 године, по прилици цела половина зиратног земљишта

у области припадала је кметовским „селиштима“. Потпуни власник тих земаља био је „спахија“ или „ага“, а кмет је имао само кметовско право на то земљиште. То се је право састојало у томе што му ага није могао одузети земљу, све докле му овај уредно даје одређени део плодова са те земље, „хак“. Од свију њивских усева давата је трећина плодова, од поврћа четвртина, од сена половина. Слама, комуша, стрнокос и отава остајала је сва кмету. У новије доба мало је где даван хак у нарави, него је већином откупљиван у новцу. Кмет и спахија би проценили просечну вредност хака и наредили се колико има кмет да плаћа аги годишње у новцу уместо хака у плодовима. То је било лакше и повољније за обојицу. Такав утврђени откуп хака звао се је „кесим“.

Тип села

Села су у целој области разбијеног типа. Разбијеност је старовлашког обележја. Села се деле на крајеве, како се овде рече, „предјеле“ или „предјељке“. Назив „крај“ појављује се тек овде-онде у топономастици, као: Горњи крај, Доњи крај. Крајеви су удаљени један од другог, како где, од пола километра до два километра. Ни крајеви, кад их посматрамо саме за себе, не показују кавог особитог ни видног јединства. И они су расути у више група. Те групе могу понегде да буду око пола километра, али и преко једног километра, далеко једна од друге. У самим групама куће су негде гушће негде ређе. Има их на 10м. размака, а има и на 100—200 па и више метара. Куће су се подизале за радном земљом. Како је радна земља измешана с необрадивом и те преграде између радних површина негде шире негде уже, тако су и куће где више где мање размакнуте.

Понегде се могу видети куће и поређане у низове, испружене или савијене. Тако су смештене куће по ивици речних увала и неких овећих улегнућа у кршу. Куће по ивици речних котлина пружају слику низа само ако се посматрају у целини и на читавој дужини котлине. Иначе тај је низ местимично испрекидан овећим празним размацима. У кршним долинама највеће низове имају крајеви: Заселак

у Г. Врточу с 32 куће, Ваган у Трубару с 47 кућа и Долови у Трубару с 41 кућом. Ова три краја већ су се доста приближила типу збијених насеља. Удаљеност између кућа износи овде 10—50 метара. Ова су три насеља врло слична и по облику земљишта. Све су то кршевите увале; Заселак и Ваган плиће, Долови дубља. Долови имају и живе воде, оне две увале је немају.

И поред разбијености, као опште особине свију насеља, могу се приметити овде онде нешто гушће насељени крајеви. Такви су крајеви: Пољице, Подић, Тичево Велико, Тичево Мало, Жупица. И цело село Љесковица прилично је збијено. Једино ушорено насеље у целој области је Дрвар-Варошица, и то тек једним својим делом.

Групе кућа по појединим крајевима обухватају понајвише по десетак кућа. То су, може се рећи, редовно породичне групе. Има извештан број породичних група и подобро већих од те просечне величине. Овамо иду породице: Кукобат (24 к) у Рорама, Срдић (24 к) и Савић (21 к) у Црном Врху, Ајдер (25 к) у Преоцу, Вишекруна (24 к) и Јовић (22 к) у Тичеву, Бијељац (26 к) у Љесковици, Максић (20 к) у Мрђама, Бајић (26 к) у Видову Селу, Трњинић (21 к) у Трњинића Бријегу, Пећанац (28 к) у Д. Врточу, Срдић (20 к), Грубор (20 к) и Граховац (22 к) у Бастасима, Ђилас (24 к) на Очигријама. Највећа је породична група Рађеновићи (56 к) у Осрецима, само што им је насеље подоста развучено и истргано на мање групе у окивру ове заједничке велике групе. Слично је и с Кнежевићима на М. Цвјетнићу којих има 49 кућа. И у породичним групама нађе се покоја кућа осамљеница, одбачена подаље од главне групе. То је неки одељених који се је измакао из стешњене породичне групе.

У самим крајевима и у породичним групама ретко где има улица и шорова, пошто су куће смештене већином по стрмим плећима и са slabим путевима од једне до друге. Где има група на равнијим земљиштима ту има гдегде тек приметне ушорености и мало бољих пролаза, што би могло да унеколико наличи на улицу.

Заселака нема у селима ове области. Већ је било говора о Засеоку као посебном крају села Г. Врточа. То је некада био, свакако, прави заселак т.ј. насеље изван села, за селом,

а ипак да припада селу. Данас више нема Заселак тога обележја, данас он више није крај села. Иза њега, још даље према планини, има насеље „Црвљивица“ које припада Г. Врточу а још је даље од првобитног села него што је Заселак. Тако је Заселак данас само географски назив, а не више ознака за извесну врсту насеља.

Удаљенији и од главног дела села одвојени крајеви изнајпре су већином служили као „станови“. Ту је боравило понеколико укућана за време косидбе, па онда за време јесенске паше и даље преко зиме, све дотле док стока не потроши сено које је ту укошено. После извесног времена почео је ту да живи један део чељади преко целе године. Најзад, кад је дошло до деобе, то је постало стално „намјешће“ одељеника.

У области се још нађе понегде породичних задруга. Браћа живе заједно, у најбољем случају, до времена када им се почну женити синови. Ретко је наћи да гдегод још и даље одржавају заједницу. Највеће задруге данас броје 20—30 чељади. Ево неколико таквих задруга: Петар Ајдер (23 ч.) и Миле Бенић (22) у Преоцу; Ђурађ Јовић (35), Давид Јовић (27), Никола Јовић (20) и Тривун Прпа (25) у Тичеву; Мијо Роквић (20) и Лазо Лукајић (20) у Рорама; Никола Срдић (26), Марко Срдић (24) и Петар Чегар (24) у Црном Врху; Тома Шешум (22) и Никола Бијељак (20) у Љесковици; Ђурађ Рујевић (24) у Мрђама; Лако Ковић (30) и Ђуро Михаиловић (29) у Видову Селу; Обрад Родић (34) и Илија Малбашић (28) у Шиповљанима; Јован Морача (25) и Стеван Морача (23) у Бастасима; Стеван Грбић (23), Перо Пилиповић (20) и Милош Пилиповић (20) у В. Цвјетнићу; Ђуро Кнежевић (20) и Вучен Кнежевић (20) у М. Цвјетнићу; Симо Рађеновић (23) у Осрецима. — Највише је данас кућа с 5—8 чељади.

Ранији тип села у овој области био је у главним својим цртама сублизу исти као и данас. Село је било разбијено и онда као и данас. Сва је разлика у томе, што су онде где су данас групе, биле пре којих 80—100 година усамљене куће, по једна или највише две-три. Тако је цело село могло тада да има 10—15 кућа, где их је данас 80—120. Село је заузимао много мањи простор него данас. Нови крајеви, у које

се је село проширило за последњих 100 година, били су тада пашњаци или шуме. Свакако она некадашња разбијеност била је знатно јача него ова данашња.

Гробља сеоска су ван радних земаља и подаље од кућа. Већином су на неподесном земљишту, које није ни за какву привредну употребу. Због велике каменитости земљишта укоп је у ова гробља врло тежак. Аге и бегови нису дозвољавали да се боља земља узима за гробља. Због раштрканости кућа и група у свакоме селу има повише гробаља. Све су то углавном нова гробља, заснована онда откада је садашње становништво у овим селима. То је по прилици отпре 200—250 година. Има местимице и старијих гробаља која је садашње становништво затекло и продужило се сахрањивати у њих. Таква је Спасовина у Г. Врточу. Остала старија гробља пређашњег становништва слабо су обележена, те се тешко и примећују. Становници новијих крајева копају се позадуго у стара породична гробља. Кад се у новоме крају прилично намноже и ако им је предалеко до старог гробља, онда оснују временом засебно, ново гробље. По старини гробаља и по месту где се она налазе може се доста поуздано закључивати који је део села најстарији и где су се налазиле прве куће.

Кућа, двориште и поткућница

Куће у целој области су све једног јединог типа, динарског. Та је кућа приземна и састоји се из два дела. Под половином куће налази се обично подрум. По грађи је ова кућа или брвнара или „зиданица“. Унутрашњи распоред је углавном једнак, па била кућа од дрвета или од камена. Делови су јој: „кућа“ и соба. „Кућа“ нема таванице. У њој се налази огњиште, где гори ватра. Дим излази на баце, којих може бити две или три. Димњака нема још нигде овде на сеоској кући. Соба је патосана и има таван. Подрум је обично само испод собе, ређе под целом кућом. Подрум је увек озидан каменом. Нађе се покоја кућа и без подрума. Соба у таквој кући обично нема доњег пода од дасака него јој је под набијен иловачом. Соба има по два-три прозора, кућа нема ниједног. На прозорима имају стакла. Прозори

Фот. 3. Кућа брвнара у Штрпцима Великим.

Фот. 4. Боља сељачка кућа новог типа у Г. Врточу.

су на старијим кућама врло мали: по 3—40—50 см. дужине и ширине. У новијим кућама су нешто већи, али још увек премалени. Тако је и са висином таванице. Она може да износи од 170 до 250, ретко где до 300 см. Споља се у кућу улази на једна или на двоја врата. Врата су увек на дужим странама. Где је кућа на средини дворишта, има обично двоја врата, а ако је при крају, само једна.

До пре 50—60 година биле су у целој области само куће брвнаре. Отада почињу да се појављују и куће зидане од камена, тако да их је данас већ више од половине зиданих. Зидају се од камена „љуца“, кога има свуда по целој области. У Горњем Унцу још је претежнија брвнара, у Доњем Унцу преовлађује зиданица. У новијим кућама, особито зиданицама, почиње да се јавља мало друкчија унутрашња расподела. Уместо једне собе и куће овде су две собе и кућа. Собе су с оба краја дужине, кућа у средини.

Уз куће брвнаре нађе се почесто и омањи приградак до половине кућне дужине. Тај се приградак назива „ајат“ и служи за млекар и оставу. Уз зиданице се не прислањају такви пригради, нарочито не у новије доба. Некоје куће, и брвнаре и зиданице, имају над улазним вратима „надвод“, где се човек може склонити од кише.

Може се рећи да више нема таквих кућа где под истим кровом бораве и људи и стока. Погдегде се само држи у кући крава првих 5—6 дана после телења или овца кад се сувише рано објањи, док је напољу још снег и студен. Нешто су чешћи случајеви да се у углу куће направи места за теоце те ту остану преко целог лета.

На кућама нема никаквих украса ни шара. Од знакова види се понегде мали дрвен крстић прикован на крају слемена, на „ластавици“.

Око куће има обично још повише стаја. Ту су најпре „зграде“, засебне куће где ноћивају ожењени „мушкаћи“ са женом и децом. Оне су углавном исте као и куће само што су знатно мање. У новије доба нестаје „зграда“, а зато се појављује више соба у кући. Постоји гдегде и кућар или млекар као засебна кућица. Ту се пече хлеб, кува млеко, сир се и кисели и држи се „бијели смок“. Кошара је стаја где се сагоне и вежу говеда и коњи. На тавану јој се држи сено.

Фот. 5. Старинска кућа „потрпаница“ у Трњ. Бријегу.

Фот. 6. Кућа са две споредне зграде за ожењење чланове задруге; зиданица на подрум.

У селима Гламочког среза над кошаром има још и горњи бој. То је „награда“. У њу се сјављују овце на ноћиште. Да би се овце могле петити горе, направи се мостић од два-три састављена брвна. Преко ових се брвана прикују пречаге у размаку овчијег корака да се не би овце клизале када се пењу по глатко отесаним брвнима. Где овце не леже у награди, ту се за њих направи на земљи „наслан“. Уз наслан је увек и тор, „приторак“, где овце лети ноћивају и где се музу. Још уз кућу има „амбар“ за оставу „стрног“ жита и „курузана“ за држање кукуруза у клипу. У посве врховним селима нема курузане, јер нема ни кукуруза. Курузане су оплетене јасеновим, ређе врбовим прућем или опшивене резаним шипкама, малко размакнути ради бољег сушења. Одигнуте су од земље на дрвеним или каменним сохама. Све остале зграде осим куће још су у већини дрвене. Хамбар и курузана не могу по овдашњем схватању ни бити од друге какве грађе осим од дрвета.

У спољашности зграда има доста приметне разлике између Горњег Унца и Доњег Унца. Та је разлика највише у висини кровова. У Горњем Унцу су кровови виши и стрмији и стрехе се спуштају ниже према земљи него у осталим деловима области. То је ради тога да снег брже пада (клизи) с крова и да се отискује подаље од куће. Иначе како онде падају велики снегови, могли би да слома кров, кад би се сав снег устављао на крову и не би се брже спузавао на земљу. За покривање тако стрмих кровова не може се ни употребити друго што доли дрвена даска. Тако овде за покривање и служи само „шимла“, цепана даска, јелова, смрчева или букова. У осталом делу области већ цреп на сав мах потискује шимлу. Кровови наслана, кошара и појата покривени („пошивени“) су по гдегде ражаном сламом.

Простор око куће и између куће и осталих стаја назива се двориште. Назив „двор“ овде није познат у значењу дворишта. Али има неких знакова и трагова као да се је некада двориште називало двором. Када се излази из куће ван, рече се: „Идем на-двор“. Тако се рече још и: „Сједим на двору;“ „улазим здвора.“ Двориште је већином неограђено, а има их и ограђених. Где су куће по окрајцима њива, а иза кућа одмах „испуст“, ту је мало које двориште огра-

ђено. Код кућа које су опкољене њивама с више страна и дворишта морају бити ограђена. Где је двориште ограђено, та ограда опасује све зграде што су у дворишту. Каткада и саме околне зграде служе већ саме собом као делимична ограда, а посебном се оградом преграђује само простор између тих зграда.

Њива која је одмах до куће или испод куће назива се „поткућница.“ Тај јој назив приличи отуда што су куће понајвише мало при страни, изнад те њиве. А ако је кућа на равни, онда она притискује комадић најближе њиве, те је тако кућа на њој а она под кућом, па јој и тако пристаје назив „поткућница“. Део поткућнице одмах уз кућу засебно је заграђен и то је башча, где се гаји поврће за кућну потребу. У башти је засађена и по која десетина шљива. Већих шљивика нема. Највише да ко има сто дрвета, и то врло ретко. На поткућници се, мало одмакнуто од дворишта, налази и „гувно“ где се врше жито. Уз гумно је направљена и појата, једна или две, за склањање сламе и плеве. До појате се обично налазе и „котарина“ (котар), простор где се садева сено, комуша и остала „пића“, уколико не може да стане у појате. Котарина је ограђена плотом или летвама. Појата и котарина најдаље су одмакнуте од куће због опасности од пожара. За кућу, зграде око ње и све земље што јој припадају употребљава се општи назив „намјешће“.

Зграде у пољу и у планини

У области Унца има стаја и по пољу и у планини. Већ је речено да област има све главне ознаке планинског предела. Просечна је висина области око 750 м, а разлика између најнижих и највиших привредних површина достиже до 650 м. Много је кућа које имају понеки комад земљишта на свима положајима, од највиших до најнижих. Неке њиве и ливаде у планини удаљене су од куће гдегде и по 2—3 сата. Саобраћај између ових овако разбацаних земљишта врло је тежак. Пuteви врло слаби, готово никакви. Стога је тешко производе са свију тих земаља сабрати све на једно место. Тако је дошло до тога да се на удаљеним ливадама подигну кошаре и наслани за пребивање стоке и колибе за њезине

чуваре. Гдегде су колибе и кошаре подигнуте и у близини куће, тек 1—2 километра од куће. То као да је више по неком прихваћеном обичају неголи из нужде. Ту се троши сено, укошено на тим ливадама а уједно се и гноје те земље, јер тако на њих „пада“ ђубре.

Колибама се „благо“ изгони обично одмах чим се те ливаде покосе или ако нема у близини воде за благо, онда кад отпочну јесенске кише. Ту оно има добру пашу све до снега. Кад „удари“ снег онда се благу „меће“ сено. Благо остаје

Фот. 7. Кошара са наградом у Црном Врху.

ту код колибе све док тече сена или док не наступи јањење оваца. Код блага буде један одрасли мушкарац. Од куће му шаљу животне намирнице и „преоблачило“.

Негде се код колиба понеки комад земље и оре и сеје. Догађа се да код оваквих колиба живи по неколико кућне чељади преко целе године. Таква кућа живи „надвоје“. То је сада већ реткост. Многе колибе су постале временом сталне куће, кад се је задруга поделила, па једном огранку припала бивша колиба и земља на планини, а други остао у жупи, у старој кући. Колиба је тако све мање и мање. Старе

се полако претварају у куће, а нове се више не праве. Број кућне чељади због деобе иде све наниже а тако исто и број стоке, у појединој кући. Неке некада јаке породице изгубиле су своје колибе на највишим планинским положајима, када су се изделиле и обнејачале, а место где је колиба било неподесно за стално насеље. Колиба није претворена у кућу, а обнејачали подељеници нису је могли обдржавати као колибу, те је тако упуштена и пропала. Тако се сада сено и с тих јако удаљених ливада све то више догопи кући, било на товарима или на колима.

Погдегде има и летних колиба, где благо излази само на пашу преко лета и јесени, док га снег не стера кући. Код летних колиба мање су и слабије стаје и торови. Колибе, и зимне и летне, заједно са стајама за стоку, називљу се још и „сталежи“, „станови“. Тако се рекне: „зимски сталеж“, „љетни сталеж“.

Цела котлина Унца оивичена је високим планинама. У тим планинама налази се на више места чистина, пропаланака и палежа, где може да успева добра планинска трава за сено. Са источне стране планина је пространија и разгранатија. Стога је ту више и ливада па више и колиба.

У планине и на пашњаке ове области не долазе сточари са стране и из даљине. Једино што на планину Шатор изиђу три четири човека из Далмације са својим овцама и буду ту преко лета и с јесени док не захладни. Они истерују овде „букове“ (крда) оваца, па их стога овдашњи свет и назива „бучанима“ крда.

Трагови ранијих насеља и оснивање садашњих села

Трагови негдашњих насеља. — Цела је област јако богата траговима старих насеља. Није се томе ни чудити кад област има толико лепих и подесних положаја за успешну и уносну привреду и повољан живот. Таквих места има не само по котлини речице Унца него и по равним таванцима изнад најдоњих пристранака. Ако те површине и нису простором велике, својим су привредним особинама погодне за подмирење свих потреба умереном броју људи. Стога област и није могла никада бити пуста или бар не за

дуго времена. Смењивало се је ту становништво у току историске прошлости много пута, па отуда и толики трагови и остаци од тих давнашњих насеља. Међу тим траговима има их и из преисториског, и из римског, а и из средњевековног доба.

На простору области има много градина, црквина, кулина и зидина, које већ и по ономе што се је одржало и што се одмах на самој површини види, показују да су то развалине и рушевине негдашњих грађевина. Код неких је тих спољашњих обележја мање или их нема никако, те се тек изблиза може приметити да је ту негда нешто постојало, а сада је порушено и затрпано. У сваком селу у области Унца нађе се повише таквих остатака и трагова из давније прошлости.

Црквинама обично народ назива оне старе зидине које су рађене с кречом и у којима има и израђеног, тесаног камена. То су увек или римске или средњевековне грађевине. Градинама назива развалине, зидане сувозидом или места опкољена земљаним опкопима и насипима. Има градина где се не може приметити ниједно од тога двога, а ипак се називају градинама. Ту би тек откопавање могло да пружи доказ да је заиста ту било негда нешто саграђено људском руком. Све три ове задње врсте развалина већином су преисториски градови или уопште насеља онога доба.

Поред већ поменутих старина налази се на подручју целе области и врло много громила. У жупнијим деловима области оне су доста ретке, ваљда су и крчене у дугом времену. Али их зато има јако много на уздигнутијим заравнима. Особито је велик број громила у овим крајевима: на Каменици, на Таванима, за Главицом, на Хрњадима, на Загорју, на оба Цвјетнића и у Трубару. Прекопавањем неких таквих громила утврђено је да су то гробнице некадашњег, врло давног становништва ових села. У прекопаним громилама нађено је људских кости и украсних предмета од бронзе и гзожђа.¹⁾

Неке од давнашњих рушевина опкољене су читавим старинским гробљима. На тим гробљима има крупног гроб-

¹⁾ Вејсил Ђурчић: Старине из околине Бос. Петровца. Гласник Зем. музеја 1902, стр. 229—255.

ног камења негде лепо израђеног негде само грубо окресаног. Таква су гробља на Црквеној Градини у Дрвару, на Морачиној Градини и на гробљу близу Пећанаца у Доњем Врточу. На ова два задња места нађене су и неколике лепо озидане гробнице које су биле и пресвођене или, како се то овде каже, „шћемерене“. То су римске гробнице које показују већ висок степен цивилизације. На Цидовини у Трубару и код цркве на В. Цвјетнићу има доста крупних гробних каменова, сасвим једноставно израђених.

Од свију старинских грађевина и споменика давне прошлости најбоље су се до данас одржали: Мочилова Кула у Преоцу, град Висућ у Шиповљанима, град Рмањ и манастир Рмањ у Очигријама.

Момчилова Кула је смештена на високој клисурастој стени изнад потока Појила. Према истоку је стена сасвим окомито отсечена. Поврх стене, према залеђу јој, налази се мало заобљена главица, Градина, преко које се отвара приступ до куле. По месту где стоји и по начину градње кула ова потиче свакако из средњег века. Могуће да је употребљавана неко време и за турског доба. Народ је зове Момчиловом Кулом и верује да ју је градио и у њој живео Војвода Момчило, познати јунак из народних песама. Како је народ дошао на то да кулу веже за име Војводе Момчила, тешко би се било домислити, а ни из народних казивања не да се то разабрати.

Град Висућ је саграђен на обронку брда Градине изнад потока Висућице. Постављен је на врло високом каменитом куку који се уздиже сасвим усправно из воде навише. Зидови су градски још доста добро очувани. Поред куле одржали су се и зидови једне куће. Од других се распознају само темељи. По своме положају Висућ је врло сличан Момчиловој Кули. Исто је онако на стрмој литици, над водом и прилази му се само с противне стране, са залеђа. Само је Висућ више завучен и заклоњен у склопу потока Висућице. И он ће према свима знацима бити средњевековни град. Очуван је боље, вероватно стога што му је теже приступити, а има прилике као да је доста дуго одржаван и био настањен и у турско доба.

Народно предање о Висућу хоће да је највишу кулу зидала Црна Краљица, а доцније да је дозидао све остало краљ Томашевић (не каже се који је то по имену). По другом предању, забележеном у „Гласнику Земаљског музеја“ за 1894 г. (с. 440—3), последњи становник Висућа био је Радивој Томашевић, стриц краља Стјепана Томашевића.

Фот. 8. Градина са развалинама града Висућа у Шиповљанима.

За округлу кулу на Висућу прича се да се није могла сазидати, док се није у њу зазидало женско чељаде. На ономе месту у зиду где су тој жени биле дојке, веле, стално је после капало млеко. Жене које слабо доје ишле су ту и лизале оно млеко, па од тога и њима млеко приступало. Откада је нека жена „нечисте душе“ приступила и лизала оно млеко, отада оно престало даље да таји.

Град Висућ као да се не спомиње у старијим историским изворима. Бар га ми нисмо могли нигде наћи. Али се спомиње град Унац и сва је прилика да би то могао да буде данашњи Висућ. Већ смо напред изнели вест о Унцу, која се налази код летописца Миха Мадија. Историчар Клајић говори о старом граду Унцу у два наврата. Једном, говорећи о граници између Хрватске и Славоније у XIV веку, каже ово: „Од Славоније растављао је Хрватску донекле Гвозд, а онда ријека Уна с Унцем, тако да је град Бихаћ био још у Славонији, док су градови Рмањ и Унац били у Хрватској“. На другом месту, описујући средњовековну цесту преко ових крајева, пише: „Друга је водила од Сиска у Топуско а онда у Бихаћ, долином Уне и Унца до града Унца (Castrum Unac), пак онда трагом старе римске цесте у Книн“¹⁾.

За Црну Краљицу се казује да је живела на Грмечу. Када је ту први пут видела мраз, рече: „По Грмечу пала слана, ту ми више није стања“. Одмах се дигне одатле и пође у приморје. Заустави се нешто мало у Шупљаји (Vignit), западно од Книна. Али не могне ни ту остати него сасели у Задар. Задар је тада и озидан каменом из Шупљаје. Тај камен тако је преношен да су га људи, поређани један до другога, од Шупљаје до Задра, додавали из руке у руку. Када је Краљица одлазила из Грмеча, тада је још све камење било меко као блато. Где год је она тада стала ногом на камен, остале су јој стопе у камену. Тако јој се познаје стопа на Грмечу, како је искорачила из града, а друга јој се познаје код Шупљаје. Осим тога познаје јој се још траг у камену и од кола на којима се је провезла од Грмеча до Шупљаје и до Задра. И данас се види како су јој се точкови кола глибили у мек камен, а после то отврдло. Тада када је то било, овде био „нијет“ (некаква нечиста вера), није још било врста.²⁾

¹⁾ Вј. Клајић: *Povjest Hrvata*, sv. III, dio III, str. 41.

²⁾ Реч „нијет“, држимо, да долази од „унијет“. Кад је унијаћење вршено силом и средствима за премамљивање, као делењем жита и разних повластица, онда су православни свештеници, вероватно, приказивали своје народу унијатску веру као најгору и најпоганију. Отада је у народни говор могла ући реч „нијет“ и добити такво значење, које показује на веру најпротивнију православној вери, па чак и хришћанству.

Ти трагови кола, о којима народно казивање тако лепо распреда, заиста се и познају још и данас. Виде се и уз Брину, идући од Унца Петровцу, а и преко Каменице и Корита, на путу према Грахову. Археолог Филип Балиф доказао је да је то стара римска цеста, којој се познају трагови не само преко Унца него још и даље у унутрашњост, све до Сане. Римљани су правили цесте тако да су усецали у камен олуке на размаку од 120 см., колико су и точкови њихових кола били размакнута.¹⁾ Да је то заиста била цеста, потврђују то још боље камени стубови, посађени око ње за обележавање удаљености. Народ овде назива те стубове „мраморима“. У области имају три таква мрамора: у Жупи на левој обали Унца, на Подовима и у Криводолу.

Кулина код манастира Рмња налази се стотињак метара западно од манастира, близу Уне. Кула је округла, висока и добро очувана. Осим куле нема над земљом никаквих других зидова, свуда је уоколо ораница. Темељи осталих зидова искрчени су толико да се земља може орати. Кулина је посљедњи остатак старог града Рмња. О Рмњу имамо неколико старијих историских података. Клајић га спомиње при излагању неких догађаја из 1437 године. Тако он ту за удовицу Ивана Анжа Франкопана каже: „Тако изгуби Катарина читаву очевину своју, те се онда са сином Јурјем склони у град Рмањ на горњој Уни.“²⁾ Други спомен имамо у листини, писаној глаголицом 1488 године. Ту стоји: „Ми Ивануш Рачачевић, поркулаб рмански и три суца стола лапачкога.“³⁾ Лапчани су били старо хрватско племе, а главни им град био Рмањ.⁴⁾ Рмањ се спомиње још и 1504 г. међу градовима које је требало поправити и боље утврдити.⁵⁾ Убрзо после овог задњег спомена Рмањ је пао под Турке, ако не раније, а оно свакако 1523, када Турци освојише и Островицу, данашњи Кулен Вакуф. Да ли је Рмањ разрушен још тада приликом освајања или доцније негде, о томе немамо података.

¹⁾ Гласник Земаљског музеја, год. 1891, стр. 395—404.

²⁾ Vj. Klajić: Povjest Hrvata, sv. II, dio III, str. 134.

³⁾ Иларион Руварац, у Годишњици Николе Чупића, књига II, страна 259

⁴⁾ Franjo Rački, u »Radu« LVII, 132.

⁵⁾ Vj. Klajić: Povjest Hrvata, sv. II, dio III, str. 236.

И манастир Рмањ је споменик из доста давног доба, али вероватно знатно млађи него она три већ споменута стара града. Није утврђено ни приближно право време када је подигнут овај манастир. Не може се са сигурношћу рећи ни то да ли је саграђен пре Турака или тек пошто су Турци завладали овим крајевима. Најранији поуздани подаци о постојању манастира Рмња налазе се на неким црквеним предметима пренесеним из Рмња у Марчу. Тако на њивоту има запис да је прављен 1615 године, а на кадионици да је рађена 1616.⁹⁾ Даљи спомен имамо из 1638. Тада манастир опусто због великих немира у околини. Калуђери рмањски побегоше на подручје Војне границе. Игуман рмањски Ђирило Никшић ишао је лично цару Фердинанду 1642 г. молити да би на приморској граници могао подићи православни манастир. Цар му на савет грофа тржачког Гашпара Франкопана не услиша ову молбу. Ђирило и остали калуђери дигоше се тада и станише се у Марчи и Лепавини.¹⁰⁾

Манастир Рмањ је паљен више пута. То се је догодило с њиме и за рата 1788—1791 и у почетку крајишког устанка (1875), када је запаљен лицем на Велику Госпојину. Обновљан је 1865 заузимањем и трудом народног претставника Гавре Вучковића и 1883 заузимањем Петра Узелца.

За врло давно доба народна казивања причају како је тада сав Унац био врло густо насељен, „све стре'а у стре'у“. Куће тада биле тако густе и наблизу да је „од Цвјетнића до Доца могао пијевац крововима мостити с једнога на други.“ Долац се налази уврх Гламочког Поља а Цвјетнић нешто мало изнад утока Унца. Овакво казивање поникло је свакако из посматрања многобројних и густо посејаних остатака далеке давнине по читавом подручју области. Особито народну машту много голицају многобројне громиле и трагови некадашњег орања по местима која, онаква каква су данас, нису ни за какву привреду, а ипак се овде онде распознају јарци и разори, како је некада то земљиште орано.

Има у народним предањима по које сећање и на оно доба које је претходило турској владавини над овим кра-

⁹⁾ Годишњица Н. Ч. књ. II, стр. 360.

¹⁰⁾ А. Ивић: Миграција Срба у Хрватску. Насеља књига 16. страна 124—5.

јевима. То доба народ назива „угарским“. Тако за градину на Подовима више Дрвара каже се да је из времена „кад је била угарска права“.

Данашња насеља. — Данашње најстарије породице у овој области казују у својим предањима како је приликом њиховог насељавања било мало чисте и искрчене земље у селима где оне данас живе. Многи обрађени простори били су тада под крупном шумом. Отуда би се морало закључити да је област, пре него су се почеле у њој настањивати данашње породице, била за дуже времена или пуста, или посве слабо и ретко насељена.

Породице које се убрајају међу најстарије живе овде по прилици отпре којих 200—250 година. Једино породица Штрбац као да је старија више година од свих осталих. Тако о оснивању и делимичном проширивању данашњих села можемо да знамо само онолико колико знамо о прошлости појединих старијих породица које су се одржале у области све до данас.

Данашња су дакле насеља стара 200—250 година, једнако као и најстарије породице. Посебних знакова за то да би неко село било знатно старије од осталих нема. У сваком случају као најстарије мора се узети оно село где су се најпре настанили Штрпци. То је село по њима и добило име те се данас зове Велики Штрпци. Као што се по томе може рећи за Велике Штрпце да су најстарије село, тако се може обрнуто рећи и за Бобољуске да су најмлађе село, јер га за таквог сматрају најближа му околна села.

Што се тиче старости појединих делова или крајева у селима, ту се може нешто поузданије ухватити време њиховог постанка. Зна се у сваком селу које је његов најстарији део и које новији, куда су се одељеници исељавали, када је првобитно насеље отешњало, или где су се населиле породице које су касније придешле а није им било места уз породице које су се затекле у селу од раније. Тако се данас свакоме делу села може приближно да одреди време када је засновано.

По старости могу се насеља разредити углавном у три групе: жупска насеља, насеља на заравнима и планинска насеља. Жупска би ваљда морала бити најстарија, онда дођу насеља на заравнима и најпосле у планинама. Насеља по заравнима изнад жупа стара су местимично исто као и у жупама. Има чак предања која тврде да су ова насеља старија и од оних у жупи. Тако Пантелија Гајић од рода Штрбачкога казује да је Жупа била сва под храстовином када су Штрпци закућили на Брдима и да су они тада одбијали одозго доле своја говеда у пашу и у брст. Слично казује и Давид Грубор (Бастаси) да је „сва равна у Унцу била под врбом и трном“ кад су њихови стари населили на данашња кућишта. И Срдићи у Бастасима причају да су одмах чим су населили направили кућу за Главицом и земљу у Жупи отуда обрађивали. Када се има на уму да је главно занимање свију тадашњих породица овде било сточарство, онда је сасвим разумљиво да су оне волеле подизати куће на местима где ће им бити ближе паша и планина, дакле на узвишеније положаје.

Иначе многа друга казивања међу најстарије куће у жупу, а изношење кућа на „таване“ поврх страна стављају у доцније доба. И једна и друга предања могу бити тачна, само свака за оно село или крај или породицу о којој говоре. Неки делови жупе су, дакле према томе, настањени пре неголи заравни поврх ње, неки су опет искрчивани од шипражја тек онда када су на заравнима изнад њих већ била поникла насеља. Тако се заправо не може рећи опћенито која су насеља старија, да ли жупска или таванска. Ако се основно на предање најстарије породице, као на податак највише меродаван, излазило ба да су таванска насеља ипак старија. Насеља у планинама, изнад „тавана“, доцнија су, отпре 60—70 година.

О помештању села или мањих насеља нема никаквих трагова у предањима садашњих породица. Бивало је само премештања или заправо делења појединих кућа, када би првобитно кућиште отешњало за јако повећан број чељади. Тада је на згодном месту отварана нова крчевина или је то земљиште још раније било искрчено, те је ту подизана и кућа за ону чељад која се деобом издвојила из старе куће. Још

доцније, даљом деобом, на месту тих кућа усамљеница настале су групе кућа, по пет шест наблизу.

Насеља су се увећавала највише прираштајем ранијих насељеника. Али је било и нових досељавања. То се је догађало особито после ратова и јачих буна које би захватале и ове крајеве или њихову ближу околину. Било је подоста и расељавања па се је и тиме стварало места за нове досељенике.

Старост породица. — Већ је речено да најстарије породице у овој области живе овде тек 200—250 година. Једини изузетак су Штрпци. Према томе од становништва које је живело овде пре доласка Турака нема данас више никога. Штавише може се рећи да није било никога од тога старог становништва ни онда када су се населиле овде најстарије данашње породице. О том становништву не знају ништа породична предања, а да су ове породице затекле тада овде какво старије становништво, не би се то тако заборавило без и најмањег трага у народном сећању. Кад се зађе у говор о старини, онда се за овдашњи свет обично овако рече: „Нико овдје није становник, све је ово дошло од штокуда“. Под „становником“ разуме се старинац, а чује се још и реч „старовник.“

Историја је забележила једну велику сеобу народа из предела Унца, Гламоча и Срба. То је било 1530 године. „Пошла је сва околина Срба, Унца и Гламоча, све породице са својим старешинама, са марвом и са стварима које моглоше понети.“ Средином јуна 1531 креће отуда нових хиљаду људи са женама и децом. Сви ови досељеници бише смештени по околини Жумберка. Међу њих се населише 1538 Срби што дођоше из околине реке Цетине.¹¹⁾ Не зна се да ли је приликом те сеобе ова област потпуно опустела или је остало у њој бар нешто дотадашњег становништва. Нема о томе никаквих вести као што их нема ни о доцнијим каквим сеобама, којих је вероватно могло бити. Ако је ко и остао овде после ове сеобе што ју је историја забележила и можда и после неких других нигде незабележених, ти остаци изгу-

¹¹⁾ А. Ивић: Миграција Срба у Хрватској. Насеља књига 16, страна 27—39.

били су се некуда одавде пре него што су се населиле овамо данашње најстарије породице.

Данашње породице по дуготрајности свога боравка овде могу се разврстати у три реда: старије, средње и млађе. У старије убрајамо оне које су доселиле овамо најкасније до 1800 године, у средње које су се населиле између 1800 и 1878, у млађе оне које су се населиле од 1878 па до данас. Старије породице насељавају се, дакле, овамо од времена турско-аустриског рата 1683—1699 па до Наполеонових ратова са Аустријом. Средње долазе овамо од времена Наполеонових ратова па до окупације Босне, а млађе од окупације Босне па до наших дана. После ових крупнијих ратних потреса навирали су досељеници овамо већом снагом неголи у сасвим мирним временима. А то ће бити по свој прилици стога што је област за време ратних трзавица остајала делимично или потпуно пуста. Тако је морало бити иза карловачког мира (1699), јер први насељеници потом долазе овамо у пуста места. Тако је било делимично и после свиштовског мира (1791). А сасвим је била област опустила и за време крајишког устанка (1875—8), само што се је после трогодишњег избеглиштва повратио сав народ опет на своја прешашња кућишта. Али није престајало досељавање ни у мирна времена. Једино се је оно тада вршило у виду тихог привирања, а не попут наглог поводња, као у времену после ратова.

Број свих данашњих породица у области износи 283. Од тога отпада на старије породице њих 134, на средње 77, на млађе 72. Види се одмах и по овим крајевима да старијим породицама припада претежни део данашњег становништва у области. Број тих породица досиже 47.7% од броја свију породица. Али број кућа у којима ове старије породице живе (2358) износи 79% од броја свих кућа у целој области (2988). Излази одатле да по прилици четири петине свега данашњег становништва долази на ове старије породице. Ако би посебно издвојили род Штрбаца као знатно старији од свих осталих старијих породица, онда би се постотак и породица и кућа смањио округло за 3%.

Пошто је утолико велики удео старијих породица у данашњем становништву области, могло би се рећи да је област

углавном насељена пре 1800-те године. Оно што се је доцније населило претставља тек незнатан део према оном старијем становништву. Сасвим је то природно и разумљиво што се је ова област тако рано попунила становништвом. Та она је ту на прагу Грахова, Лике и Далмације. А из ових се је области народ увек у знатној мери насељавао. Из Грахова због несталности и несигурности онога доба, личне и имовне, из Лике и Далмације због пренасељености. Ове две важе као пренасељене области већ којих двеста година уназад. Због обилног прираштаја народа ове се две земље убрајају међу оне које „сав свијет населише а себе не раселише“. Стога, ваљда, и Унац, налазећи се у суседству ових народом пресићених области и као први на ударцу када се отуда пође, морао је доста рано да прими отуда онолико становништва колико је био кадар да предржи.

Број кућа старијих породица нешто би се смањио када би од њега одбили неколика огранчића тих старијих породица који се нису доселили у област одмах у исто време са својим главним стаблом, са оним својим првим рођацима, него тек доцније у доба средњег и млађег досељавања. И ови огранчићи урачунати су међу куће старијих породица, јер није могуће једну исту породицу рачунати временски у два или три доба него само у једном, и то у ономе када се та породица најпре појављује у овој области. Но и кад би се одбили ови касније насељени огранци, опет би постотак кућа ранијих насељеника износио 75%.

Породице средње старости својим бројем (77) чине 26.8% од броја свих породица. Али кад узмемо у рачун број кућа, колико их припада овим средњим породицама, а њих има 443, видимо да тај број достиже тек 14.7% од броја кућа целе области. Млађих породица има на број 72, то је 25.4% од броја свију породица. Њихових 187 кућа претстављају 6.2% од броја свих кућа у области. Ови бројни подаци речито показују колика је надмоћност старијих породица према средњима и млађима. На сваку старију породицу долази просечно 17 кућа, на средњу по 5, а на млађу по две.

Размера старијих, средњих и млађих породица како смо је напред израчунали за целу област не ремети се осет-

није ни када посматрамо свако село напосе. Једино Црни Врх а може се рећи и Тичево немају никако средњих ни млађих породица. Ни Велики Цвјетнић нема ниједне породице средње старости. А млађих породица немају ова села: Бобољусци, Велико Очијево, Мали Цвјетнић и Осреци. Старост породица у сваком селу засебно показује таблични преглед породице по времену њиховог досељења у област.

Порекло породица. — Сада да речемо коју о пореклу становништва. Морамо најпре да објаснимо како смо у табличном прегледу означавали порекло оних породица које памте неколико пребивалишта својих пре него што су дошле у ову област. Код оваквих породица узета је као област њихова порекла она област из које су непосредно дошле овамо. Али код оних породица за које се поуздано и јасно зна да су се у задњој области пре него што су овамо дошле задржале само кратко време и само пролазно застале у тој области, њима није узета као област порекла та област него она из које су се кренуле пре него што ће наићи у ту, заправо, само прелазну област. Код свију осталих узета им је као област порекла задња област њихова пребивања, макар они знали да причају о неколико ранијих области у којима су још раније живели. Те њихове раније области биће споменуте у посебном делу код сваке такве породице напосе.

Становништво Унца доселило се овамо из девет области. Пет од њих граниче с Унцем непосредно и то су: „Босна“, Бјелајско поље, Грахово, Ливно и Лика. Змијање граничи с Бјелајским Пољем, а Далмација с Граховом. Травник и Херцеговина су области знатно удаљене од Унца. Нешто породица има с разних страна, отсвакле помало. Те су увршћене у скуп под називом „с разних страна“. Најпосле има породица којима се не зна област ранијег пребивања. То су породице „непознатог порекла.“ Обласни назив „Босна“ потребно је поближе објаснити. У селима Горњег Унца „Босном“ се назива сав крај с другу страну планинске преграде, која према истоку дели ова села од насеља среза кључког и мркоњићградског. Како су та насеља иза гора, означују се још и називом „Иза Горе.“ Тако се каже: „Наши

стари дошли овамо Иза Горе." Под Ливном и Травником се разумева шира околина ових места, па и цео срез којему је седиште у Ливну или Травнику.

По јачини доприноса у насељавању Унца на првом месту стоји Далмација (132 породице, 1841 кућа), а онда редом: Лика (51 п., 334 к.), Грахово (24 п., 162 к.), Змијање (11 п., 151 к.), непознато порекло (8 п., 116 к.), „Босна“ (16 п., 107 к.), Бјел. Поље (12 п., 95 к.), Херцеговина (10 п., 84 к.), с разних страна (11 п., 51 к.), Травник (4 п., 26 к.), Ливно (4 п., 19 к.). За ознаку јачине доприноса појединих области у насељавању Унца од веће је важности број кућа него број породица. Стога су ове области овде и поређане према томе која је више кућа дала.

Ако ове доприносе прорачунамо у стоте делове онда је Далмација дала 46.6% породица са 61.6% кућа, Лика 18% п., 11.2% к., Грахово 8.8% п. са 5.4% к., Змијање 3.8 п. са 5.1% к., непознато порекло 2.7% п. са 3.9% к., Босна 5.6% п. са 3.6% к., Бј. Поље 3.2% п. са 2.9% к., Херцеговина 3.5% п. са 2.8% к., с разних страна 3.8% п. са 1.7% к., Травник 1.4% п. са 0.9% к., Ливно 1.4% п. са 0.6% к.

Како се види шест десетина становништва у овој области пореклом је из Далмације. За извештан број тих породица које су дошле овамо из Далмације зна се по предањима њиховим да су се у Далмацију доселиле из других области. Те породице броје све заједно 698 кућа. Кад ове куће одуземо од раније установљенога броја кућа (1841), онда број кућа далматинског порекла пада од 61.6% на 37.8% од броја свих кућа у области. Такво, али врло незнатно, смањење претрпео би и број кућа досељеника из Лике, Грахова и Бјелајског Поља, кад би им се одрачунале породице за које се зна да су се тамо доселиле из других области. Али би се онда повећао број кућа змијањског порекла од 5.1% на 11.9%, број кућа херцеговачког порекла од 2.8% на 17.6%. Јавила би се тада и Црна Гора као земља из које потиче нешто овдашњег становништва, коме би припадало 2.9% од броја свих кућа.

Овом овако изведеном исправком, дакле, смањио се је удео Далмације у насељавању Унца по прилици за две петине. Према томе Далмација је за знатан број овдашњих

Преглед насељавања по времену

Број по реду	С Е Л О	пре 1700		1700—1800		1800—1878		1878—1934		С В Е Г А	
		пор.*	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа
1	Роре			9	49	3	33	1	1	13	83
2	Црни Врх	1	21	6	73					7	94
3	Преодац	1	1	14	87	5	16	2	2	22	106
4	Тичево			4	61	1	1			5	62
5	Штрпци Велики	4	42	4	8	5	30	1	3	14	83
6	Штрпци Мали	5	17	9	62	5	20	2	3	21	102
7	Прекаја	1	1	9	100	2	9	3	5	15	115
8	Љесковица			2	32	3	27	1	1	6	60
9	Мрђе			10	83	1	1	5	8	16	92
10	Видово Село			21	156	5	13	1	2	27	171
11	Шиповљани			19	109	9	34	8	20	36	163
12	Трњинића Бр. јег			11	67	5	22	8	11	24	100
13	Дрвар-Село			11	61	9	26	4	8	24	95
14	Дрвар-Град	1	1	24	128	9	23	34	55	68	207
15	Горње Врточе			17	115	10	38	8	15	35	168
16	Доње Врточе			14	106	8	20	3	16	25	142
17	Бастаси			17	208	7	41	8	12	32	261
18	Бобољусци			6	115	2	21			8	136
19	Велико Очијево			7	70	1	2			8	72
20	Мало Очијево			5	43	3	17	1	1	9	61
21	Очигрије			5	45	2	7	7	8	14	60
22	Велики Цвјетнић			4	108			6	13	10	121
23	Мали Цвјетнић			3	56	1	3			4	59
24	Беглуци			7	63	5	21	1	1	13	85
25	Осреци			7	94	4	17			11	111
26	Трубар			13	176	1	1	1	2	15	179
С в е г а			83		2.275		443		187		2.988

*) Бројеви породица нису сабрани услед тога што би тај збир показивао већи број породица него што их уистини има. То је отуда што се многе породице налазе у понеколико села.

Преглед насеља

Број по реду	С Е Л О	Из „Босне“ („иза горе“)		Из Змијања		Из Бјелиског Поља		Из Грахова		Од Ливна	
		пор. *	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа
1	Роре	5	30								
2	Црни Врх	1	6								
3	Преодац	2	8					13	80		
4	Тичево							1	5		
5	Штрпци Велики	3	14					1	3		
6	Штрпри Мали			1	1			4	9		
7	Прекаја	1	1	1	1			2	5	1	7
8	Љесковица	2	32					2	19		
9	Мрђе			1	15			1	1		
10	Видово Село			7	50			2	3		
11	Шиповљани	1	8			1	5	1	9		
12	Трнинића Бријег	1	1			5	36	1	9		
13	Дрвар-Село			1	1	2	13	1	4		
14	Дрвар-Град	3	7	1	2	8	27	7	9	2	3
15	Горње Врточе			1	2					1	1
16	Доње Врточе			1	1	1	1	1	5		
17	Бастаси			1	11						
18	Бобољусци							1	1		
19	Велико Очијево										
20	Мало Очијево					1	6	1	6		
21	Очигрије										
22	Велики Цвјетнић										
23	Мали Цвјетнић										
24	Беглуци				13	2	6				
25	Осреци			1	56					1	8
26	Трубар					1	1				
С в е г а			107		153		95		162		19

*) Бројеви породица нису сабрани, јер би тај збир показивао да у области има 482 породица, док заправо има само 183. То је стога што су поједине породице заступљене у више села области.

вања по пореклу

Из Далмације		Из Лике		Од Травника		Из Херцеговине		С ратних страна		Непознатог порекла		С В Е Г А	
пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа
6	51							2	2			13	83
4	62					1	21			1	5	7	94
5	16					1	1	1	1			22	106
3	56	1	1									5	62
2	2	4	22			4	42					14	83
7	40	3	14			5	17			1	21	21	102
5	58	2	40			1	1	1	1	1	1	15	115
2	9											6	60
8	54	2	2	4	20							16	92
17	112	1	6									27	171
30	134	3	7									36	163
11	44	6	10									24	100
14	48	4	20							2	9	24	95
28	82	6	15			2	2	10	34	1	26	68	207
22	107	9	16							2	42	35	168
14	65	7	64	1	6							25	142
20	196	9	47							2	7	32	261
6	134	1	1									8	136
5	66	1	1							2	5	8	72
5	40	3	15									9	61
6	50	6	7					2	3			14	60
4	108	5	11					1	2			10	121
3	56	1	3									4	59
6	50	4	16									13	85
6	33	3	14									11	111
12	168	1	2					1	8			15	179
1.841		334		26		84		51		116		2.988	

породица била тек пролазна област, где су се оне задржавале неко дуже или краће време. Вероватно је да таквих породица има још и више, али су неке од њих погубиле предања о свом ранијем пореклу пре доласка у Далмацију. Не сме се сметнути с ума да све оне породице што су дошле у Унац из Далмације а памте своје раније порекло спадају међу старије породице. То су дакле оне породице које су се доселиле овамо убрзо после 1700 године. Ако се сетимо прилика оног времена, доћи ћемо до сазнања да је онда после дуготрајног рата (1683—99) и народних буна, и после знатне измене граница, наступило велико комешање и узбурканост у становништву. У таквим часовима многима је било за невољу да селе, јер нису могли остати под старим или под новим господарима. А појави се тада и као нека грозница сеобе те се народ диже на сеобу с много лакомислености. Пукну гласови кроз народ да негде има пусте и добре земље или да је „добра права“, те он нагрне онамо у много већем броју него што та земља може да прими. У ово доба после 1700 г. нарочито су на ову страну биле привлачне земље за насељенике Лика и Далмација. Оне су тада ослобођене испод турске власти и дошле у руке хришћанских држава. Због дугог ратовања биле су опустеле и постале тако сада мамац за много већи број досељеника него што су биле кадре да приме. И онда сав сувишак досељеника преко праве мере за ове области одлева се, сасвим природно, овамо у пограничне босанске крајеве: Грахово, Унац, Бјелајско Поље, па још и даље.

Посматрамо ли порекло становништва у појединим селима напосе, наћи ћемо да је Далмација дала свој допринос сваком селу, Лика за 22 села, а Грахово за 15 села. Остале области су заступљене у знатно мањем броју села.

Потребно је још мало поближе назначити из којих су управо делова Далмације и Лике долазили досељеници у Унац. То је код Далмације онај део њезин што лежи између горњег тока реке Цетине и Равних Котара. Нарочито је много породица дошло из села Плавна, или бар прошло кроз Плавно. Стога се у области Унца, кад се зађе у говор о пореклу, може често чути да неко рекне, пола у шали пола у збиљи: „Сав је свијет из Плавна.“ Плавно је тачно на

тронеђи бивше Далмације, Хрватске и Босне. Породице из Лике долазиле су овамо из јужног краја, између Зрмање и Удбине.

Ако мало упоредимо порекло породица са старином њихова досељења у ову област, долазимо до закључка да међу најстарије породице спадају оне које су се доселиле из Далмације, Змијања и оне којима се не зна порекло. Већу старину ових породица посведочава и њихова јачина. Просечан број кућа на једну породицу у Унцу износи 10.5. Овај проценат надмашују само куће породица које су пореклом из Далмације, Змијања и оних непознатог порекла. Све остале области порекла стоје ниско испод овог процента.

Кратак осврт на старије и јаче родове и породице. Као што је већ усвојено у антропогеографским радовима, и ми овде под родом разумевамо скуп више породица заједничког порекла. О родовима и породицама говорићемо овде оним редом како су оне настањене идући с јужног краја области ка северу.

1. — Штрпци су се разгранали у више огранака. Под првобитним презименом Штрбац има их 19 к., под презименом Николашевић 4 к., Радановић 21 к., Савић 28 к., Мектеровић 4 к., Шпирић 3 к., Глијаковић 2 к. и Гајић 1 к. Раширили су се преко више села: у В. Штрпце, Преодац, Црни Врх, Прекају и друга. Славе Св. Николу. Казују да су се прозвали овим новијим именима по својим прецима: Николи, Радану, Сави, Мектеру (Виду), Шпири, Глиши (Глијак) и Гаји. Ови њихови преци могли су живети по прилици пре 150 година. По свима предањима која се чују о Штрпцима они су доселили овамо из Херцеговине. Што се тиче времена када су се населили о томе су предања неодређена и сувише опћенита. Илија Савић из Црног Врха казује о томе овако: „Кад је цар Лазар изгубио на Косову, утекну овамо два брата Штрпца. Закуће се најприје на Брдима. Једноме од њих бехтио да силује жену. Он убије бега и побјегне у Кистање (Далмација).“ Ово је предање у погледу времена досељења врло мутно. Оно узима да су с косовском битком сви наши крајеви потпали под Турке и да су одмах убрзо потом и овде били бези. Предање које је поп Марко Савић из Прекаје слушао од Стевана Штрпца-Племића каже: „Кад је Хер-

цеговина освојена, утекну Штрпци отуда овамо, гдје још нијесу били завладали Турци. Овдје добију баштину. С кућом су се премјештали много пута тамо и овамо: сад у Жупу, сад на Козјак, на Брда итд.“ Пантелија Гајић казује да су Штрпци уткли из Херцеговине од зулума турског. Некакви Турци, звани „Лубице“, толико им дојадили били да су најзад морали да беже. Ово задње предање о времену досељења Штрбаца најодређеније је па и најближе истини. Види се да Штрпци нису кренули из Херцеговине одмах чим су Турци ову освојили него да су живели тамо и под Турцима, па тек негде доцније — не зна се колико доцније — дигли се и доселили овамо у Унац. Из свију предања о Штрпцима, и оних што се чују од њих самих а и од осталих породица, пробија утисак да су они знатно старији од свију других најстаријих породица. Само се не може ништа поближе докучити на колико су се времена они овде населили пре 1700 г., када су се, по прилици, населиле овамо остале најстарије породице. Свако нагађање о томе било би узалудно, кад нема о томе одређеног ни поузданог податка.

Предања Штрбачка знају доста тога о њиховој даљој судбини после доласка њихова овамо. Добили су били тапије на земљу. Турци негде после хтедну да им отму те тапије. Штрпци тада утеку на Кистање да спасу тапије. Уврте их у штап и метну на таван. Жене им доцније, наставши на тавану сув штап, а не слутећи да може бити шта у њему, наложе га на ватру и тако им тапије изгоре. Сада се ови Штрпци више не хтедоше ни враћати овамо него остану на Кистање. Од свих својих предака Штрпци причају највише о Мијаги и Лауду. Мијага живео пре 120—150 година. Био барјактар пред „сејменима.“ Био и јако „могућан.“ Владика кад би излазио овамо, сваке треће године, ноћивао увек код Мијаге. Лауд (Давид) био сиљан и „згодан“. Турци му дали да кнезује. Теглио увек на њихову страну и помагао им да побеглуче остале Штрпце, а они њему ишли на руку и пуштали му да избира кућишта. Стога се он често пресељавао. Био неко време и у Љесковици. Из породице Штрбаца било много свештеника. Почели врло давно да попују па тако све и до данас. Расељавали су се Штрпци одавде на много страна.

2. — Јагодићи су се такође разгранали у више грана. Има их пет кућа под тим старинским именом, а онда и под овим новим именима: Ајдер, Баришић, Јолиновић, Ђукић, Тртић, Тица, Миличић и Салић. Свега их је уједно 70 кућа. Живе у Преоцу и Тичеву. Славе Св. Николу. У казивањима о своме пореклу нису нимало сагласни. Перо Јагодић из Тичева прича о томе овако: „Старином смо од Травника. Ми смо најпрви пали овдје под Шатор. Најприје смо били сви у Рорама, затим прешли у Преодац, па се најзад наша грана одвојила овамо у Тичево. Од Јагодића су лозе сви Преочани што славе Никољдан.“ Други један Јагодић прича да су им се њихови стари доселили из Голинова, иза Ливна, а даљом старином да су пореклом однекуда од Дрине. У старини се називали због нечега и Преметњи. И Салићи казују да су се доселили однекуда од Ливна пре којих 200 година. Њихов предак Сале (Сава) имао браћу Ђуку и Јолина. Од ових потекли Ђукићи и Јолиновићи, Сале био јако „згодан“. Држао велико „благо“ на Тичеву. Млеко му кроз „тромруке“ долазило с Тичева у Преодац. Дмитар Ајдер казује да су његови стари дошли из Грахова. Дошла њих четворица браће Ајдера. Најпре закућили на Клачини. Сва Клачина била тада под боровом и смрчевом шумом. Ту стари секли грађу и цепали шимлу одмах на месту где су и градили кућу. После оставе Клачину и пређу тројица у Преодац, четврти у Рељино Село. Други опет Ајдер казује да су им стари дошли овамо из Уздарја у Далмацији, додајући успут као објашњење: „Сва су ова племена дошла из Далмације послје Јанковићева рата.“ — Ова оволико различита казивања о пореклу рода Јагодића не можемо друкчије довести у склад осим ако узмемо да су Јагодићи потекли најпре, колико су упамтили, од Дрине, па се затим помицали полако овамо према северозападу: Травнику, Ливну и Грахову, и тек онда овамо под Шатор. Пре него што су избили Ливну и Грахову можда су навратили мало и у Далмацију а можда су се тамо пребацили и из Ливна и Грахова па из Далмације овамо дошли под Шатор. Дакле сва она различита казивања њихова о пореклу можемо схватити тако као да се то говори о више њихових ранијих пребивалишта, без поузданог разликовања у коме су се месту бавили раније у коме доцније.

И од Јагодића стабла се је одбијало више иверја и селило на разне стране.

3. — Станишићи живе у Преоцу и свега их је седам кућа. Славе Св. Јована (7/20-1). Јован Станишић, старац од 85 година, прича да се је његов прадед доселио из Далмације. То би онда могло бити тако пре 170—180 година. Цело село било тада под боровином. Морали најпре крчити па онда тек орати.

4. — Будиша има свега пет кућа, и то у Преоцу. Славе Ђурђевдан. Стари Обрад Будиша казује да су се они доселили пре 5—6 колена из Далмације, од Дрниша. Били најпре у Жупи Штрбачкој, па их отуда змије истераше. Доста се је и њих раселило одавде.

5. — Вишекруна има 24 куће. Сви су у Тичеву. Славе Јовањдан. Давид Вишекруна, сада му 63 г., каже да је његов шукундед Јован доселио овамо из Стона у Далмацији. Изишли их отуда шесторица браће. Три остану овде, а три се дигну даље и населе се један у Герзово, други негде код Бања Луке, трећи код Градишке. И пре су они из Далмације излазили овамо с благом. Кад су се стално населили овде, било их шездесетеро у кући и хиљадили овде овце. Кућу направили на средини данашњег села. Била свуда овуда борова шума. Само око куће било нешто „прогалице“ и крчевине. Пре Вишекруна није у Тичеву било ничије куће. Нешто после њих населе се и Билићи. Они се овде и изумрли пред буну (1875).

6. — Јовића има 26 кућа у Тичеву, а још 4 куће у другим селима. Славе Никољдан. Они у Малом Тичеву казују да су пореклом из Херцеговине и да су дошли овамо пре 5—6 колена. Селећи из Херцеговине као да су се задржали кратко време у Јању. Ту побију Турке који им хтели силовати младу и девојку те стога пребегну овамо. Никола Јовић из В. Тичева прича да су им се стари доселили из Равних Котара, из близине Шибеника. Дошавши овде често премицали кућу с места на место, све ишли за шумом. Ово где су сада то им је већ четврто кућиште. Ово неслагање у причању о пореклу и старини можда долази отуда што је један огранак Јовића могао из Херцеговине да отсели преко Јања у Тичево, а други преко Котара исто у Тичево.

7. — Ћулума има под тим старијим именом 13 кућа, под именом Роквића 9 к. и Метлића 3 куће. Живе у Рорама и Црном Врху, славе Никољдан. Старац Марко Ћулум (90 г.) прича: „Стари нам доселили из Кијева у Далмацији. Кад је био рат, Турци били све одавле истријебили. Послије рата викало се у Далмацији: „Ајде народе, ено пусте земље колико оћеш!“ Наши стари иселе најприје на Кресинац, код оцака Филиповића. Одатле се опет поврате у „Кавуре“. Онда изиђу поново отуда и пану у Стекеровце. Нешто послје тога смиле им се ово мјесто овдје па дођу и закуће на овој земљи. Доселио овамо мој прамћед Брко. Ћулуми су најстарији у Црном Врху.“ То је према овом казивању могло бити пре 180 година. И Роквићи су од Ћулумског рода. Казују да је неко од њихових старих појео велику рокву, читаву одједанпут, па га прозову Роквићем. И за Метлиће се тврди да су од истог рода. Не знају навести разлога зашто су се назвали Метлићима. Кад су се Ћулуми населили у Црни Врх, била све сама планина по брдима и плећима куда су сада ливаде и њиве. Онде где су сада Содића куће, ту пландовала Ћулумска говеда. Говорио тада Брко Ћулум: „Дјецо, гђе сада говеда пландују, ту ће се временом поградити куће и народ у њима живљети.“

8. — Милашиновићи су већ сви изгубили ово старо своје презиме, само га чувају још две куће у Дрвару. Изведена су им презимена, Папић, Лукајић, Јамација, Костадиновић и Јаковљевић. Има их свега 32 куће. Живе у Рорама а славе Мијољдан. Преселили су овамо из Слатине, у Рибнику. Отуда их дигао бег. Била им тамо земља отешњала, а и ова овде земља била њиховог бега. Он их премести одонуда овамо да му и ову земљу утежаче и „умилују“. Све стране око Рора биле тада под боровином, само Поље било чисто. Нова имена добили ови данашњи огранци по прецима. Тако један био упао у јаму, па му се потомци прозвали Јамације. Остали прозвани по крштеним именима својих предака.

9. — Срдића има у селима Горњег Унца 34 куће, у селима Доњег Унца 27 кућа. Срдићи у Црном Врху и Рорама казују да су пореклом из Далмације, и то од Комортине Куле код Дрниша. Доселили отуда пре шест колена, испрва у Роре,

па отуда прешли у Црни Врх. Био доле у Рорама Стеле Срдих са својих пет синова. Бег га је кренуо из Рора и прегнао у Црни Врх. Извео га оздо за уво и непрестано му држао сабљу над главом. Црни Врх био тада вучије котилиште, па опет Стеле ту добро закућио, озгодио и хиљадио овце. — И Срдихи у Бастасима причају да су старином из Далмације и да су дошли овамо из Голубића, код Книна. Пре него што су дошли у Далмацију били на Змијању. Ту се један од њих, као некакав војвода, био јако осилио па се замерио Турцима. Стога су морали побећи сви у Далмацију. Дигнувши се из Далмације дођу најпре у Црни Врх, а отуда се преместе у Бастахе, за Главицу. У Бастасима држали сву земљу од Склопа до Басташице, а кућа им била одмах у почетку за Главицом. Од Склопа до Склопа онога доба свега седам плуга орало. Веле да се је од њихова доласка овамо изређало већ преко шест колена. Расељавали су се много и они Срдихи из Црног Врха и ови из Бастаха. Предања им се у главним цртама слажу. Види се да су једна породица. Само су се можда одвојено као две гране населили из Далмације овамо: једна у Црни Врх, друга у Бастахе. Говорка се и у Црном Врху и у Бастасима да су Срдихи пореклом од Циганке. То ће, свакако, бити обично задиркивање и заједљивост.

10. — Чегари су у Црном Врху, а Агићи и огранак им Јелићи у Штрпцима Малим. Свију их је 34 куће. Славе Јованџан. Стеван Чегар казује да су се његови стари доселили пре којих пет колена из Берића код Дрниша. Звали се онде Берићи, а предевком Гојковићи. Спану на мало земље па се дигну њих тројица браће, још непожењени, овамо у Босну. Једноме било име Сава. Док је био дете мати га миловала и тепала му: „Чеговићу мој, чеговићу мој, продај коња па ме пој, ја ћу краву и теле па појити тебе.“ Отуда га прозову Чегаром. Други тркао негде у сватовима, „на плеће“ па га окрену звати Тркуљом. Трећи, кад се добро окућио и озгодио, одевао се као какав ага, па му и издију такво име. Тркуља се настани у Грахову, Ага на Полицу, а Чегар на Подићу. Кад њихов бег добије Црни Врх у мираз, преведе овамо најпре Срдихе а после и Чегаре. Било тада све овуда пусто. Кад су се Агићи добро оснажили имали

три куће, иако су још живели у једној кућној заједници. Једна им кућа била у Пољицу, једна у Жупи, а једна на Бунчевцу. Пољице тада било све под шумом, само нешто мало било крчевине. Они узеше „подбјељивати“ гору да се суши па после је палити и крчити. Кад су сасекли гору поизбијају иверје из пањева, потрпају у лонце и закопају уз пањеве. Тако добро распростране поље и почну да га ору. Штрпцима, који су много раније закућили, би жао што су допустили да се Агићи овде толико рашире. Дођу да их изгоне одатле говорећи: „То је наша крчевина од старине.“ Агићи нато откопају лонце, поваде иверје и метну у пањеве одакле су били и исечени. Тако докажу да су они ту земљу пре заузели и за себе је обележили. Њихов огранак Јелићи прозван тако по Јели удовици. У њиховом се предању назире као нека слутња да су даљом старином из Херцеговине. Петковићи (4 к.) и Шкорићи (6 к.) од Тркуљине су гране. Населили су се знатно касније него Агићи.

11. — Б о ш њ а к а је свега 13 кућа. Славе Трипуњдан. Шпиро Бошњак (60 г.) казује да је њихов предак као самац изишао из „Босне“, „иза горе“, и због тога прозван Бошњаком. Тривун Бошњак из Ц. Врха прича да је његов шукундед прешао овамо из Вагана гламочког. Памте и раније име док су били у „Босни“. Звали се тада Вучетићи.

12. — Р у њ а је у целој области свега 14 кућа. Славе Никољдан. Никола Руњо (70 г.) из Црног Врха приповеда да се је доселио овамо његов прадед из Грахова. У Грахово су дошли из Полаче у Далмацији. Звали се тамо Вучковићи. Била их четири брата. Један био сав руњав као овца. Прозову га Руњом. Пре њих били у Црном Врху на овом кућишту Јовићи. Руње затекли њихову ватру. Јовићи побегли одавде због ветра „палца“. И сада има трешња што ју је садила баба Јовића. Руње су се много расељавали одавде.

13. — К а ј т е з а има свега 26 кућа и сви су у Штрпцима Малим. Нису упамтили одакле су се доселили. Само знају да су раније били у Жупици и пре пет колена изашли на Пољице, њих три брата, а два остала и даље у Жупици. Пољице тада било планина.

14. — М а т и ћ а је свега 13 кућа. Славе Јовањдан. Доселили су овамо из Далмације пре пет колена. Најпре су

били на Клачинама, па отуда прешли на Пољице. Кајтези и Агићи су већ далеко пре њих били на Пољицу. Стеле Матић оженио се од Агића, па га ови привукли себи.

15. — К е с и ћ а под тим презименом и под наново издевеним има у целој области 74 куће. Издевена су им презимена: Краљ, Стевандић, Видовић, Рујевић, Алексић и Поповић. Славе Ђурђевдан. Старац Никола Кесић из Прекаје прича о старини своје породице: „Мој пранђед Јандрија иселио из Голубића у Далмацији. Један му брат остао у Грахову, један у Жупици и од овога су Видовићи, а један у Мрђама. Јандрија закућио најприје на Чоту. Кад их се ту много народило, саселе наниже.“ И Лазо Стевандић казује да се је и његов прадед доселио из Голубића. Име му било Стеван, а био врло крупан, па га прозову Стевандом. Ђуро Краљ (60 г.) прича за своје претке да су се звали Кесићи и да су доселили из Голубића пре 4—5 колена. Њихов предак Андрија био без деце, јако се обогатио, добро се одевао и носио ћурак. Свет му рекао да је „згодан“ као краљ. Узму га тако звати Краљем па то име пређе и на укућане му и на потомке.

16. — М а р ч е т а и Ш к р б и ћ а има под ова два имена 55 кућа, под изведеним именима Томић и Срећих 6 кућа. Казују да су се доселили из Зрмање (Лика) пре 5—6 колена. Дошла их овамо тројица браће: Марко, Никола и Секула. Николи расече коњ копитом усну, кад су га поткивали, па га прозову Шкрбом. Од њега су Шкрбићи, од Марка Марчете, од Секуле Секулићи. Много су се расељавали одавде. Секулићи су се сасвим раселили.

17. — В у ц е љ а има 16 кућа у Прекаји. Бојан Вуцеља (75 г.) прича: „Наши стари звали се прије Миливојевићи. Кад су изишли овамо, рекло се да су се „повуцали“ и тако прозвани Вуцеље. Овамо је први населио мој прамђед Симо. Дошао је из Полаче у Далмацији. Направио најприје кућу на Чоту, а кад му се подијелили синови, прешао један с кућом на Главицу, двојица под Брину.“

18. — П а н т о ш а је само једна кућа, али се сматрају за врло стару породицу. Чак се говори да су „старовници“. Не знају ништа о своме пореклу.

19. — Бијељаца има 26 кућа а Шешума 6 кућа. Сви су у Љесковици. Никола Бијељац (85 г.) казује да је отац његова прадеда доселио „из Босне“, из Љесковице. То ће по свој прилици бити Љесковица код Мркоњић-Града. Дошла тада њих двојица браће. Њихова кућа најстарија у Љесковици. Били тада по странама све сами борићи а по низинама храстови. И Шешуми су пореклом од Бијељаца.

20. — Адамовића има свега 8 кућа под тим презименом, али их има још 16 кућа под новијим презименима: Чичић, Симурдић, Вокић. Они у Д. Врточу знају да причају о својој прошлости и казују да су старином од Травника. Отуда кренули пре 4—5 колена. Зауостављали се мало у Смољани а онда дошли у Унац. Они у Мрђама не знају одакле су се доселили, само знају то да су се звали Адамовићи и примили она чова презимена.

21. — Шобата под овим именом има у целој области 61 кућа, а под предевеним именима 40 кућа. Та предевена имена су им: Максић, Кукрић, Икић и Данић. Сви су једног порекла и једне крви, али као да нису сви одједном и заједно доселили у област. Максићи о своме доласку казују овако: „Прије више кољена исели из Цетине овамо баба са два сина. Син или унук једнога од ових бабиних синова био Максо по коме су се прозвали Максићи“. Кукрићи веле за своје старе да су доселили из Отона у Далмацији. За Шобате има опширнијих података. Обрад Шобат (75 г.) из Бастаха прича: „Стари наши доселили из Далмације, од Котара, послје Јанковића. Била то прва кућа у Жупи. Сва Брина и сва Каменица била тада планина. Свуда било много боровине. Куће прављене борове. Послије дуго времена направе стари Шобати колибу на Каменици. Заметну тада силно благо. Имали по хиљаду бијелих и преко хиљаду црних оваца. Више држали црних јер је од њих слаћа вареника. Рађало им у Жупи велико жито. Држали га у амбару, подалеко од куће, откључано. Долазили људи испод друге Брине и сами одасипали жито и одгонили. У јесен опет сами дотјерај и саспи у амбар. Крај куће су имали велику рпу ђубрета од самога граха, гдје су искретали оно што остане од оброка. Стари Шобати били људи небојазни и јогунасти. Никоме нијесу остајали дужни ко их најаше, па ни Турцима.

Отуда им и дошло име „манити Шобати“. Они су најстарији у Бастасима. Нијесу имали никакве комшије под овом овамо Брином. „Илија Шобат (80 г.) казује да су из Далмације у Босну доселиле три куће Шобата: једна се уставила у Бастасима, друга у Видову, трећа отишла негде око Бања Луке“.

22. — Гвозденовића под овим старијим именом има 14 кућа, а под новим издевеним именима 51 кућа. Издевена су им имена: Милаковић, Вашалић, Кремић, Радић, Кнежевић и Ковић. Ђурађ Милаковић (50 г.) из Мрђа прича: „Старином смо са Змијања и сви пореклом од Раде Гвоздена. Раде населио овде врло давно. Он на Змијању био пољар. Једном кад су били бегови „комињачи,“ рече субаша да ће преноћити с дјевојком из те куће. То била кћи удовице Марије. Раде волио ту девојку, па се стане прерјечивати са субашом, и ријеч по ријеч, замане пољарским штапом који имао гвоздену квргу на врху и убије субашу. Одмах утече у Шибеник и остане тамо три године. Тада дођу Змијањци у Шибеник, дотјерају паклину на продају. Раде их одмах позна, приђе к њима и запита их шта је било с оним Радом што је убио Турчина. Реку му да га је нестало некуда и да се не зна за њега. Онда их он припита: „Траже ли га Турци?“ Одговорише му да не траже. Даље распитујући их дозна да је кћи Маријина испрошена. Сада се он дигне па ће у Змијање, право кући Маријиној. Баш те ноћи дошли били сватови да воде дјевојку. Раде се завуче под амбар, под банак, и запали лулу. Марија изиђе ван и намирише дуван. Осјети се да би то могао да буде Раде, јер нико ту није пушио осим њега. Уђе у кућу и рече кћери: „Мириши дуван пред кућом, да није откле избио Раде?“ Затим обиђе добро око куће и нађе Раду под амбаром. Дјевојка тада отпреми дјевера међу сватове и изиђе Ради на договор. Договоре се да бјеже и одмах те ноћи крену у Шибеник, гдје је Раде већ дотада проживио три године дана. Послије неког времена изиђу из Далмације и дођу у Видово Село. Изроде им се синови и од тих њихових синова сада је овдје шест братстава што славе Св. Ђурађа. Вашалићи се прозвали по Васи-Вашали, Милаковићи по Мили-Милаку, Ковићи по ковачу, Кнежевићи по кнезу, Кремићи по матери Креми. Ова била вриједна и чврста, као кремен, па је прозову Кремом. „За Раду говоре да

је он први назван Гвозденом због оне оковане пољарске батине с којом је убио Тѹрчина. Али може бити да се је та породица и израније тако називала“.

23. — Род Кукиловића. Ово је старо презиме овога рода и није се очувало ни код једног садашњег огранка. Садашња су презимена: Пузигаћа, Михајиловић, Медаревић, Маркановић, Лазић, Башић, Полић, Гајановић и Јанковић. Свега их има 63 куће. Миле Гајановић (80 г.) из Мокронога казује да су се њихови стари доселили из Цетине и то њих тројица браће. Доселили врло давно. Најстарији су у Мокроногама они. Дошли овамо у Босну тражити кућишта и земље. Свикла им се земља у Мокроногама па закуће ту у Медаревића Долу. Стране изнад куће им биле добре за благо а доље било лијепе оранице. Ту се разгранали и поиздијевали нова имена. Пузигаће прозвани по некоме што је носио ниске гаће па му пузиле по земљи. Медаревићи по некоме који појео силан мед на један мах. Полићи по некоме што је носио полутасту хаљину, пола бијелу, пола црну. Башићи по ономе што су га прозвали башом.

24. — Род ићи. Ово је најснажнији и најбујнији род у целој области. Само под овим презименом има их у области 176 кућа, а под изведеним презименом 60 кућа. Изведена им презимена, чијих претставника има у области ово су: Тадић, Малбашић, Томазовић, Новаковић, Стојсављевић и Ђумић. Родићи су долазили у област Унца у разна доба, најстарији пре 200—250 година, остали у току доцнијег времена и у више наврата после ове прве сеобе. Предање о њиховој прошлости забележио сам још 1908 године и унео га у Летопис парохије трубарске. То преносим сада овде: Родићи су најмногобројнији род у Трубару. Поријеклом су из Херцеговине, те су се одатлен населили најприје у Бјелај (између Петровца и Кулен Вакуфа). Ту нешто скриве те су морали испред турске власти побјећи у Плавно у Далмацији. Проживјевши неко вријеме у Плавну пођу опет у Босну, али нијесу хтјели залазити дубље, него се задрже близу границе у селу Трубару, и то на два мјеста, у Дугопољу и под Вучијаком. Тада су били још малобројни, свега 7—8 кућа, и то 3—4 у Дугопољу, а 3—4 под Вучијаком. Долови у то вријеме нијесу били нимало насељени. Прича

доводи Родиће у родбинску везу са још осам братстава која живе у околини, што с ову што с ону страну границе. Та прича каже да се је из Херцеговине прије 150—200 година доселила једна породица, било то сад у Бјелај или у Плавно. Био је то отац са девет синова, врло богат и „сигуран“. Осам синова пожени кад је који доспијевао за женидбу, а једнога који је био ситан и шмањичав није мислио ни женити. Најстаријега снахе прозову Родом, те су од њега постали Родићи; другом је било име Петар (Пејо) те су од њега потекли Пејићи; једноме је опет било име Лука и отуда Лукићи; једноме Новак те од њега воде поријекло Новаковићи; за једним је била жена Стоја те су се по њој прозвали Стојсављевићи; а жену једнога прозову Ђумом (ваљда јој било име Ђурђија) те од ње постану Ђумићи. Од Тадије Тадићи, од Милана Милановићи. Али како је стари отац ове деветорице био богат и све му ишло од руке, видећи како му напредује и пород и имање, одлучи оженити и оног малог сина, који је већ био пристарио, не би ли и њега Бог благословио, кад су они остали онако срећни. Што смисли то и учини. Кад то народ спази, стане говорити: „Ха, ено га гдје је оженио старчића!“ И од тога старчића постадоше Старчевићи. — Предање које је забележио пок. прото Симо Стојановић у Драготињи код Приједора углавном је слично овоме овде изнесеном. По томе предању девет породица које су постале од истог рода ово су: Томазевићи, Тадићи, Новаковићи, Стојсављевићи, Будимири, Старчевићи, Милановићи, Вукелићи, Лукићи.¹⁾ По казивању старца Дамјана Родића из Трубара, најстарија постојбина Родића је „Мацедонија“, одакле су прешли пре 400 година у Херцеговину.²⁾ Различита предања о прошлости једнога рода, уколико су друкчија једно од другог, говоре о сасвим другим догађајима из прошлости рода, о којима она друга предања нису ништа упамтила. Стога то не треба узимати као противуречност него као узајамно допуњавање.

25. — Трњинићи и Роквићи. Трњинића има под тим именом 47 кућа, Роквића 52 куће. Један огранак

¹⁾ М. Карановић: Поуње у Босанској Крајини. Насеља књига 20, страна 353.

²⁾ Исто стр. 353.

Трњинића прозвао се Шобићима. О пореклу ове две породице записао је предање пок. Обрад Бањац свештеник и штампао га у „Д. Б. Источнику“ за 1888 г. стр. 61. Ту се каже: „Парохија Трњинић Бријег добила је то име од вајкада т.ј. још од оно доба када су наши стари Срби доселили из Херцеговине. По приповједању да су наши стари слушали од својих старијих да је само једно племе доселило које се звало Озгорастовићи. У овоме племену био је један најстарији кућни старјешина именом Радан, који се оженио неком дјевојком којој је било име Роква. Но после неког времена ова његова супруга разболи се, те у болести остане саката, тако да није већ тако рећи могла макац с постеље. Роква допусти своме мужу да се ожени са другом, што је Радан и учинио, и Радан се ожени неком дјевојком којој је име било Трњина. За то је дознао тадашњи владика, те пође низ Босну и позове себи Радана да га пита: како ће се он оженити а још му жива прва жена? Радан све каза што је и како је т.ј. да му је Роква његова супруга допустила, јер је она осакатила, па не може ни с мјеста макнути, те јој нема ко ни измета (послуге) већ чинити. Владика кад је већ то и Рокву испитао и увјерио се о њезиној болести, онда збиља и допусти Радану да се вјенча с Трњином. Народ приповиједа да су сва племена Роквићи потомство Рокве прве жене Раданове, а Трњинићи од Трњине, због чега се и прозва Трњинића Бријег.“ — Стево Трњинић (55 г.) из Трњинића Бријега причао ми је о своме пореклу овако: „Први доселио овамо мој прашукунђед Вучак и то од Вране, од мора. Вучак и брат му Муса, као мала дјеца, били за вријеме рата бачени у бјежанији. Нађу их војници. Муси висила бала из носа. Реку му: „Какав је ово муса!“ Тако му остане то име. Вучак када је населио овамо био јако на гласу. Имао по хиљаду оваца и шездесет говеда.“ Дмитар Трњинић-Јоветић казује да су Трњинићи старином из Херцеговине. Он држи да су и Бајићи постали од Трњинића. Одавде се Трњинићи разјарали и селили на више страна као у Добрњу (срез бањалучки), Мрчевце (срез граздишки) и на друге стране. — Предање Роквића тврди да су они доселили овамо из Далмације и то из Полаче. Као да су најпре дошли у Г. Врточе, па одатле једини иселили у Заселак. Дацо Роквић

имао у Заселку по стотину волова. О имену Роквић причају да је некаква њихова баба почела да сади рокву. Свет ишао на то као на чудо. Оно предање што га је записао О. Бањац као да говори о давнијој прошлости и старијем пореклу Трњинића и Роквића, ова друга предања о каснијој прошлости. О сродству Трњинића, Роквића и Миљевића чуо сам у Дрвару и овакво причање: „Био неки човјек врло згодан и није имао синова него само три кћери: Трњину, Рокву и Миљу. Удаде их за три добра момка али им рече: „Даћу вам кћери и све што имам, али морате узети моју славу, Св. Стевана.“ Ови пристану на то а и деца им се доцније прозову по материма.“

26. — Кеџмана има под овим презименом 25 кућа, а под изведеним презименом 47 кућа. Ово су им та презимена: Матерић, Трикић и Летић. Материћи прозвани по некоме кога су звали Матером, Трикићи по деду Трики (Тривуну), Летићи по некоме који је могао добро да лети. За овај род се казује да је прешао овамо из Дринића, код Петровца, и да су дошли одмах први иза Трњинића. По даљем пореклу Кеџмани су из Црне Горе.³⁾

27. — Дејанаца је свега 14 кућа. Населили су пре 150 и више година из Лике. Временом јако озгодне. Чувен међу њима био Врућо (Ђураћ) Дејанац. Хиљадио овце и имао по 12 волова и 12 коња. Јашио дората, а ћурак му на плећима. Кад убразди орати, по два му плуга увек орала. Јашио пред воловима изјутра на орање и предвече кући. На њиви простре ћурак па лежи док не буде време сејању, а онда сејао сам својом руком.

28. — Боснића има 57 кућа. Долазе у ред најстаријих породица. Врло мало што знају о својој старини. Само говоре толико да су дошли врло давно „од Босне воде“. Сава Боснић казује: „Од Босне воде дошла два брата. Један рођен у збјегу код Босне и од њега су Боснићи, други у пећини и од њега Пећанци.“ Гавран Аћић (80 г.) говори да су Боснићи из Лике. Свакако да ће бити тачно оно што сами Боснићи причају о својој старини тј. да су првобитно дошли „од Босне воде“, а кад су се дигли отуда могли су да дођу

³⁾ „Бјелајско Поље и Бравско“, Насеља књ. 20, стр. 224, 258.

и у Лику па да и ту пробораве неко време и отуда дођу овамо.

29. — Пећанаца има свега 46 кућа. Забележено је већ да су Пећанци даљом старином из Херцеговине.⁴⁾ Овде се је то старије предање угасило, а очувала се млађа предања о доцнијем њиховом пресељавању. У немирној и колебљивој прошлости много се је пута бежало и селило, па ко све то толико да упамти! Обрад Пећанац казује да се је његов прадед преселио у Унац из Срба. Пећанци су се назвали стога што је неко њихов у старини живео у пећини. Раде Пећанац (85 г.) прича да су њихови стари доселили овамо из Грахова и то да су дошла њих тројица браће: Дале, Милан и Ђуран. О постанку породичног имена каже да су некада за време рата живели у пећини и због тога прозвани Пећанцима.

30. — Граховаца је 33 куће, а Сабљића 9 кућа. Михаило Граховац (65 г.) из Бастаха прича о старини Граховаца овако: „Некада смо се звали Мандићи и живјели на Змијању, код Ситнице. Била то јака и „згодна“ кућа. Имали у кући по девет жена. Једном им дођу Турци, њих осам, на конак. Затраже вечеру, а послије још и младе снаше. Даду им вечеру и пристану да им даду и снаше. Али иза вечере у сваку зграду оде по један мушкаћ и кад су Турци пошли женама у зграде, дочекају их и још на прагу посијеку сваки свога. Онда оставе све, и куће и благо, узму само новац и побјегну у Грахово. Један од њих био на Змијању као некакав старјешина над селом, па носио сабљу. Његов пород на Грахову добије име Сабљићи. Овамо у Унац населили се браћа Стојан и Гавро прије пет кољена. Мати им била од Вјерића из Бобољусака. Кад им умре мати, дођу ујацима, поодрасту код њих и пожене се, а онда се истом одвоје од њих и закуће се напосе.“ Други казују да су Граховци, кад су дошли најпре овамо у Растоку, нашли мравињак и на њему направили кућу, јер је мравињак најсретније место за кућу. Граховци су се прозвали тако тек када су дошли овамо из Грахова. Међу њима је био врло чувен по богатству Реља Граховац (умро пре 50 г.). Имао је по 400 оваца, 300 коза,

⁴⁾ Исто, стр. 202.

25 говеди, 9 коња, а што је имао још и по свету блага, прелазило је преко 1000 глава.

31. — Црномуда је свега 18 кућа. Живе у Бастасима. Како казују, доселили су се пре више колена из Санице (срез Кључ). Веле да су они и Срдићи најстарији у Бастасима. Негде близу у исто доба су се и населили и једни и други. Звали се раније Балабани. Неко њихов трчао негде на пиру (свадби) сасвим голокрак, без гаћа. Док су летели, свет му викао: „Ха црномуде, утече црномуд!“ Тако им остане то име.

32. — Бодирожа има 16 кућа. Први који је овамо доселио био је Петар Бодирожа. То било пре 150 година. Он дошао из Цетине овамо да тражи земље. Не нашао нигде овде кућишта, него се најми у Шобата. Ови били врло снажни. Имали по 12 жена и по 12 вучија. Чује бег за Петра како је вредан па му даде нешто земље, а после му давао све више и више. Док су он и брат му били у најму, држали по 100 оваца и исхрањивали их а да нису нигде имали ни да махну косом по својој земљи. Брат му отсели у Трамошњу.

33. — Зорића је свега 40 кућа. Јован Зорић (76 г.) из Бобољусака прича: „Доселио овамо мој прашукунђед из Отона у Далмацији. То је могло бити прије 200 или више година. Најприје се настане Зорићи у Унцу под Обљајем, до Корита. Били ту којих десетак година. Нешто им се ту не свикло те се премакне једна грана на Бобољуске, друга у Д. Врточе. Прије него што ће доћи овамо на Бобољуске, разгледали наши стари и тражили свуда по околици гдје би нашли добро мјесто. Дођу у продоље па рекну: „Овдје је добро за благо, само нема воде.“ Угледају одонуда напремасе Бобољуске. Сви ови овуда брегови били под храстом. Дођу овамо да добро виде и одмах им ово мјесто прионе за срце. Повичу радосно: „Ха, ево намјешћа: ево земље, ево воде! Овдје ћемо љетовати а на Осјеченици зимовати“. Оду и бегу у Кулен Вакуф и кажу му да су ради населити се на Бобољуске. Он им рече: „Хајте, ево земље, узмите од Ограђенице па све до доље, до Унца“.

34. — Карановића има свега 115 кућа. Славе сви Ђурђевдан осим 16 кућа у Драги Панића, који славе Никољ-

дан. Зна се да су Карановићи старијим пореклом са Змијања.⁵⁾ Међу живима овде нисам нашао људи који су упамтили то старије предање. Сада знају овде само за своје порекло из Далмације. Тако веле да су доселили овамо из Отона у Далмацији и да су они најпрви становници Бобољусака. Пре њихова доласка није овде било никако кућа. Што је било нешто искрчене земље, то су држали Цвјетнићани као ливаде а понешто и као оранице. Карановићи су се населили овде пре 200, па можда и мало више година. То што су неке породице на Цвјетнићу старије од њих не мора још да значи да су много старије. Може та разлика да буде само 10—20 година па да у породичном сећању остане запамћена као знатно већа старост. — Они Карановићи што славе Никољдан дошли су такође из Отона али не у исто доба с осталима него доцније. О њиховој прошлости прича Марко Карановић (75 г.) овако „У Отону четири брата Карановића били на мало земље. Немајући на чему живјети двојица њих, чим се ожене, дигну се и отселе негђе у околину Кључа. Једноме од ових било име Пане. Тамо убрзо озгодне, заметну велико благо и стекну свега доста. Изроде и дјецу и већ ожене два сина. Дођу им на конак „стражани пашајлије“, шест их на броју. Затраже вечеру и послуже вечере обе младе, једну за буљубашу, једну за његова друга. Пане зовне обе младе па им рекне: „Свака по нож под прегачу, па кад ти рече да лежеш а ти за нож па закољи! Нас четворица ћемо за четири пушке, па уредити ову четворицу“. Тако све и ураде. Онда одмах скоче, потоваре дјецу на коње и нагну бјежати пут Далмације. Пред Стрмицом, на домак граници, узму се овако молити Светом Николи: „Боже и свети Нико путниче, на мору и на суву, преведи нас здраве и читаве и ово нам дјеце сачувај, узећемо те за славу и славићемо те докле је нашег кољена, ако нам то старији допусте“. Сретно ту умакну преко границе и дођу браћи у Отоу. Оду к манастиру (Крки) и исповједе се калуђеру како су се завјетовали Св. Николи. Калуђер им повлади да славе Св. Николу као крсно име умјесто Св. Ђурђа. Проживјевши неколико времена код браће видјеше да им ту нема живота.

⁵⁾ М. Карановић: Поуње у Бос. Крајини, Насеља књ. 20, стр. 343.

Дигну се опет у Босну тражити пространије земље. Дођу тако на Бобољуске и закуће оvdје на Огратку, а кад би да се дијеле једна грана сиђе доље у Драгу. Они сви по Пани добијају предјевак Панићи па се и драга назове по њима Панића Драга.“ Марко вели да њему Пани дође као шукун-дед. Према томе може од доласка њихова овамо да буде око 180 година. Сви Карановићи по ближој и даљој околини израсељавали су се одавде с Бобољусака.

35. — Пилиповића има у целој области 90 кућа. Покојни Давид Пилиповић с В. Цвјетнића, који је умро 1919 г. као старац од 80 г., причао је о пореклу Пилиповића овако: „Стари су нам дошли овамо из Голубића у Далмацији врло давно, као најстарије племе на Цвјетнићу. Ондје живјели њих четири брата: Пилип, Мијат, Јерко и Предоје. Мијат био кнез. Једном изјаве они благо из Далмације на Равну Чемерницу и узму отуда гледати овамо у Босну. Угледају Цвјетнић сав у цвијету. Било то прољеће, када цвјета воћка. Пилип рече: „Оно је Цвјетнић, добро мјесто, ајмо ондје населит!“ Предоје рече: „Нећу ја онамо, гледај ових врхова свуда уоколо, кад год удари киша, одвући ће је врхови, неће на Цвјетнић ни кап да кане“. Тако Пилип одабере себи Велики Цвјетнић, кнез Мали Цвјетнић, Предоје оде даље у Босну, а Јерко остане на Равном Гају у Далмацији.“ С Цвјетнића се Пилиповићи разилазили и по другим селима, а расељавали се и надаље. Када су се населили, било на Цвјетнићу све пусто. Довођење Кнежевића у родбинску везу с Пилиповићима неће бити тачно, јер су им различите славе. Они су овде на Цвјетнићима у блиском суседству, а можда су били тако и у Далмацији, па их је ово предање због тога примешало у род Пилиповића. Осим тога можда су били у сродству по женској крви. По једном казивању Мијат је отишао и настанио се у Унцу и ту убрзо погинуо, тако да од њега није остало потомства.

36. — Бурсаћа има под овим именом 14 кућа а под изведеним именима има их 77 кућа. Изведена су им имена: Танкосић, Зељковић, Баук, Шушиловић. О старини и пореклу Бурсаћа и Танкосића причао ми је пок. Симо-Симић Танкосић (имао тада 80 г.) из Дугопоља у Лици овако: „Наши се стари звали некада Мрњавчевићи. Доселе одне-

куда издалека у Далмацију њих четири брата: Момчило, Бурсе, Врањеш и још један, не може да ми налети на језик, како му би име. Од њих постала четири племена: Момчиловићи, Бурсаћи, Врањеша и оно четврто племе. Од Бурсаћа су Танкосићи и Зељковићи. Танкосићи прозвани по матери Танкокоси — била танких коса. Зељковићи по оцу Зељки — бео зелених очију. Кад је Далмација отпала од Турака, доселе Танкосићи и Зељковићи у Ваган (Трубар). Давидац Танкосић био превећ непокоран и загрижљив, није дао на се и барабачио се с Турцима, и често загризао у њих па доста их богме и смакао. Стога његов отац Петар не могао остати у Вагану него пресели у Дугопоље, под „Вранцуза“. С њиме досели и једна кућа Зељковића. Давидац ни овамо није мировао него се и даље носио с Турцима и задавао им јада, кад год би ударили на ове стране. Повраћао и одбијао Асанагу Пећког и друге зулумћаре и пљачкаше, када су се овамо залијетали, те робили и палили. Дочекивао их код Осмина Камена и није их пуштао да пређу у Калдрму и Тишковац.“ — И Бауци су од Бурсаћа. Прозвани тим именом тамо негде у четвртном колену уназад. Њихов предак као дете био штрк на ногама. Дође му дед (материн отац) из Плавна и угледавши му ноге, кад га је држала мати у наручју, при сиси, узвикне: „А, виде га, свѣдно ка драги баук!“ Тако прозваше Бауком и њега и његово потомство. — И Шушиловићи су по једном казивању од Бурсаћа. У Трубар су дошли из Плавна. — Пок. Дамјан Зељковић причао да су Зељковићи пореклом из Санице (срез Кључ). Пре него што су доселили у Трубар провели су неколико времена у Плавну у Далмацији.

37. — Кнежевића има под тим именом свега 108 кућа а под изведеним именима 24 куће. Ова су им имена: Ковачевић, Болтић, Аћић. Вучен Кнежевић (80 г.) с Малог Цвјетнића прича овако: „Кнежевићи потекли најприје од Крушева (не зна где је то Крушево). Заваде се тако с Турцима па побјегну у Отон. Отуда се населе на М. Цвјетнић. Дошло их свега седморо чељади. Приведу отуда са собом и једног Грбића да имају комшију“. Лука Кнежевић (86 г.) прича исто тако о досељењу, а у погледу времена каже да је тај који је доселио-био шукундед његова деда. „Био тада

сав Цвјетнић пуст, трава пуна цвијета. Направе кућу у Гају и натерају на 60 чељади и на 1000 оваца и коза. Држали благо зими на Хрњадима, љети на Цвјетнићу.“ Кнежевићи на В. Цвјетнићу су од другог огранка. Ти прешли из Отона најпре у Купирово, а отуда на В. Цвјетнић прећу два брата: Никола ковач и Дмитар. Од ових су Ковачевићи и Аћићи. Од Кнежевића су и Болтићи. Неко од старих им био назван Болтом, па им тако остало то име.

38. — Грбића је свега 23 куће. Миљан Грбић (70 г.) казује о прошлости свога рода: „Грбићи доселили из Отона у Далмацији и дошли на Мали Цвјетнић. Отуда их истјерала глад, а овамо било пусте земље. Онда била на Цвјетнићу само једна кућа Кнежевића. Кнежевић био изишао мало раније. Имао побратима Грбића у Отону. Дође му и позове га: „Ајде, побратиме, амо к мени, има земље за оба двојицу, може се живјети и благо држати!“ Грбићи остану на М. Цвјетнићу преко 50 година. Послије ударе много крчити земљу и ширити се. То би криво Кнежевићима па подмите бега те овај диже Грбиће и они се преселе тада на велики Цвјетнић. Прешао овамо мој дјед Никола. Било му тада 15 година, а доживио је 115 година и умро одмах по окупацији (1878). Једна кућа остала на М. Цвјетнићу и отада па до данас све увијек једна.“

39. — Рађеновића има свега 77 кућа у овој области, али их је још више у непосредном суседству на личкој страни. Раставила их нова граница после „калајског рата“ и свиштовског мира (1791), кад је „Прилог“ отпао од Босне. По причању мога деда, покојног попа Петра Рађеновића, доселили су Рађеновићи овамо из Санице, управо из Будаља. То је могло бити негде пре 200—250 година (причано 1907). Старешини им било име Раде-Рађен. Брат му Радујко насели у исто време у Тишковац. Рађену, пошто је овде населио, пород нагло напредовао и умножила му се чељад, тако да су заузели сав овај крај и притисли сав спахилук бега Атлагића. То је сврх Чемернице до краја Бобаре, до бунара Јеловца. Наглом множењу Рађеновића допринеше много и женидбе удовицама, које су им приводеле своју децу од првих мужева. Женили се доста из Далмације и из сиромашнијих места, а они били јако богати, па им много

придолазили они гладни сиромаси из тазбине. Сви ти који су им отштокуда пришли, и остадоше код њих, па примише и име Рађеновића. Тако се зна за оне што се предјевком називају Шкомпићи и Бодловићи да воде порекло од приврака и да су се друкчије звали пре него што се помешаше у Рађеновиће. Онај што су од њега Бодловићи звао се Кутлибаба и приведен је из Далмације. То ће бити однекуда између Обровца и Скрадина, јер становнике тога краја називају Бодулима. — Лука Рађеновић-Томић (80) г.) казује да су с Радом доселила још три му брата и да су тројица њих направила најпре кућу више Бодловића Точка, сада на личкој страни. Четврти се одвоји од њих и оде у Лику преко Чемернице. Тамо се трао рукавом, па га прозову Рукавином. — Пок. Лазо Рађеновић-Гешић причао својим синовима да су Рађеновићи доселили овамо из Далмације. Види се из ових мало супротних предања да су Рађеновићи пре него што ће доћи овамо били неко време и у Далмацији. То је могло бити ваљда пре него што су се настанили у Саници. Ако су у Далмацији били после одласка из Санице, онда су морали врло кратко време тамо забавити и брзо доћи овде где су данас. Кад не би било тако, не би предања о саничком њиховом пореклу могла бити онако жива и јасна каква су у ствари. — Рађеновићи у Вел. Очијеву заправо су Керкези, а прозвани Рађеновићима по матери, као сироте. Из породице Рађеновића у Осрецима излазили су свештеници кроз 4—5 колена.

40. — Б а б и ћ а је у целој области свега 27 кућа. Населили су овамо отприлике у исто доба када и друге старије породице. Амо су дошли из Мокрог Поља у Далмацији. Старијим пореклом су са Змијања. Одатле се дигну и дођу најпре у Бјелај, а из Бјелаја се преселе у Мокро Поље. Из ове је породице чувени устанички војвода Голуб Бабић, који је 1875 г. заједно с Петром Поповићем-Пецијом подигао крајишки устанак (1875—78).

Има још извештан број старијих породица о којима нећемо овде засебно говорити, него све што се има о њима рећи, остављамо за посебни део ове радње. То чинимо тако ради тога што су ове породице и јакошћу својом незнат-

није а и породична предања су им оскуднија. Овде ћемо их споменути само по имену уз назнаку порекла.

Из Далмације су ове од тих породица: Кошпићи (4 к.), Марковићи (4 к.), Додизи (28 к.), Грубори (46 к.), Мораче (23 к.), Шипке (14 к.), Ђиласи (32 к.), Рељићи (11 к.), Вејини (14 к.) и Бокани (17 к.). Из Лике су Кукољи (15 к.). Из „Босне“ су Лакобрићи (8 к.). Од Ливна су Кљајићи (9 к.). Непознатог порекла су Делићи (5 к.) и Шарци (2 к.). Међу породице „с разних страна“ спадају Поповићи (9 к.).

Ни о пореклу средњих и млађих породица нећемо овде ништа говорити, него ћемо све то изнети у посебном делу код сваке породице напосе.

Исељавање из области. — Поред сталног и трајног досељавања у област било је понешто и исељавање из ње. Исељавање је много слабије запамћено и оскудније сачувано у сећању садашњег становништва, него што су очувана предања о досељавању. Ко оде из области и смакне се с очију, тај се брзо и заборавља. Већ друго или најдаље треће колена тешко да ће ишта знати о таквим исељеницима. Према томе може се узети као сасвим поуздано да је отсељавања из области било знатно више него што је то овде забележено. Оно што је запамћено о исељавању становништва из Унца, у току задњих 250 година, показује таблични преглед о исељавању. Из тога прегледа се види да је из области иселило свега 75 породица које су у часу исељења живеље у 142 куће. Али нису све те породице целе отселиле одавде. Само оних осам породица из најранијег доба исељавања (1700—1800) отселиле су сасвим, тако да иза њих није нико више овде остао. Све остале породице иселиле су тек делимично. По један њихов огранак отселио је некуда у другу област, а други остали и даље овде. Ово је тек као разројавање једне породице, и они огранци што су отселили слични су одбеглим ројевима. По табличном прегледу исељавања види се да су отселиле свега 142 куће. Ово није тако незнатан број како се на први мах чини. Треба имати на уму да су неке од тих кућа отселиле још пре 200 година, друге — а ових је највише — пре 60—140 година, а врло мали број пре 20—60 година. Од времена откада су отселиле па до

Преглед расељавања породица

Број по реду	С Е Л О	1700—1800		1800—1878		1878—1934		С В Е Г А	
		пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа
1	Роре								
2	Црни Врх	2	2	3	6			5	8
3	Преодац			4	8	1	1	5	9
4	Тичево	1	3	3	10			4	13
5	Штрпци Велики			2	4			2	4
6	Штрпци Мали	1	1	3	4			4	5
7	Прекаја			1	3			1	3
8	Љесковица			1	4			1	4
9	Мрђе			2	3			2	3
10	Видово Село	1	1	2	2			3	3
11	Шиповљани					1	1	1	1
12	Трњинића Бријег			5	5	1	2	6	7
13	Дрвар-Село			2	2	5	13	7	15
14	Дрвар-Град			2	3			2	3
15	Горње Врточе								
16	Доње Врточе			1	2			1	2
17	Бастаси	2	3	3	6		2	5	11
18	Бобољусци	1	1	3	4		4	4	9
19	Велико Очијево			4	6		5	4	11
20	Мало Очијево			3	3			3	3
21	Очигрије			4	6		5	4	11
22	Велики Цвјетнић					2	2	2	2
23	Мали Цвјетнић			1	1		1	1	2
24	Беглуци								
25	Осреци			3	5			3	5
26	Трубар			5	8			5	8
С в е г а		8	11	57	95	10	36	75	142

Преглед крсних слава

Број по реду	КРСНА СЛАВА	Из „Босне“		Из Змијања		Из Бјелајског Поља		Из Грахова		Од Липна	
		пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа
1	Св. Василије 1/14-I	2	13			1	1	1	1	1	10
2	Јовањдан 7/20-I					3	16	7	61	1	1
3	Благочас. Вериге 16/29-I										
4	Трипуњдан 1/14-II	1	13								
5	Ђурђевдан 23-IV-6-V	3	37	9	139	1	6	3	6	1	2
6	Марковдан 25-IV-3-V										
7	Св. Вартоломеј 11/24-VI					5	69				
8	Петровдан 29-VI-12-VII			2	14			2	2		
9	Илиндан 20-VII-2-VIII										
10	Мијољдан 29-IX-12-X	7	33								
11	Томиндан 6/19-X							1	6		
12	Срђевдан 7/20-X										
13	Лучиндан 18/1-X										
14	Дмитровдан 26-X-8-XI										
15	Врачи 1/14-XI										
16	Аранђеловдан 8/21-XI										
17	Мратиндан 11/24-XI										
18	Св. Матеј 16-29-XI										
19	Св. Алимпије 26-XI-6-XII										
20	Никољдан 6-19-XII	3	11			2	3	8	80		
20	Св. Игњатије 20-XII-2-I										
21	Св. Стеван 27-XII-9-I							2	6	1	6
Свега		16	107	11	153	12	95	24	162	4	19

у вези с пореклом

Из Далмације		Из Лике		Од Травника		Из Херцеговине		С разних страна		Непознатог порекла		С В Е Г А	
пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа	пор.	кућа
1	14	2	5									8	44
27	221	15	159	4	26			4	17	5	83	66	584
1	2									1	2	2	4
1	4											2	17
33	428	12	55					1	6			63	679
4	48											4	48
		1	1									6	70
												4	16
								2	10			2	10
		1	5									8	38
												1	6
1	23											1	23
2	3	1	24									3	27
8	108											8	108
1	3											1	3
11	248	6	30									17	278
		2	6									2	6
1	5											1	5
1	90											1	90
30	445	7	24			9	83	4	18	1	22	64	686
		1	1									1	1
10	199	3	24			1	1			1	9	18	245
132	1.841	51	334	4	26	10	84	11	51	8	116	283	2.988

данас могао је од тих кућа да постане 4—5 пута толики број кућа. — Нема потребе да улазимо још и у даља разматрања о исељавању. На сва питања која би се код кога појавила може се лако добити одговор из табличног прегледа.

Осим исељавања из области бивало је још подоста и премицања и сељакања по самој области, из села у село. Али то већ није од какве веће важности да би се требало и на томе посебно задржавати.

Породичне славе

При истраживању породичног порекла и установљавању сродности међу појединим породицама од великог је значаја и од знатне помоћи крсна слава појединих породица. Због тога је у посебном делу код сваке породице наведена њезина крсна слава, а овде у општем делу доносимо таблични преглед свих слава у области уз ознаку и порекла породичног.

Називе за поједине празнике који се славе као породична слава узели смо онако како их сам народ означаје. Датум по старом и по новом календару уз сваки празник довољна је помоћ и објашњење да се може поуздано дознати који је то празник по чисто црквеном називању. Из прегледа се види да у целој области има 22 славе. Три најјаче су: Никољдан (686 к.), Ђурђевдан (679 к.) и Јовањдан (584 к.). Ове су три славе, може се рећи, у целој Бос. Крајини највише заступљене. Иза ових долазе као прилично јаке: Аранђеловдан (278 к.), Св. Стеван (245 к.) и Дмитровдан (108 к.). Све остале славе у области незнатније су јакости.

У погледу крсних слава још је потребно напоменути да овде нема преслава или прислужби, као што их има у неким другим нашим областима. Црквене храмовске славе овдашњих цркава не могу стајати ни у каквој вези с породичним славама ових породица. Своје породичне славе донеле су све породице овамо из области одакле воде порекло и нису их мењале од доласка свога овамо. А у области Унца до пре којих 80 година није никако ни било цркава. Једина црква из старијег доба била је манастирска црква у Рмњу.

Народне особине

Телесне особине. — Унац лежи у непосредном суседству Бјелајског Поља. Сви природни услови за људски живот углавном су једнаки у обе ове области. Положаји насеља, климатски и привредни односи сублизу су исти и овде и онде. Нешто мало разлике је тек у томе што је Бјелајско Поље цело висораван, а у Унцу има местимице и нижих положаја, има и улегнутих жупа. Али ти жупнији положаји не заузимају много простора, можда тек двадесети део од површине целе области. Што се тиче наводњености она је у Унцу знатно јача него што је у Бјелајском Пољу. Пре свега ту је речица Унац, која протиче дуж целе области, а онда има, бар у жупним деловима, још подоста и других живих вода. Али има и овде читавих села безводних, онако исто као и у Бјелајском Пољу. Унац је још и мало гушће насељен него што је Бјелајско Поље. Поједине куће, с једне на другу, имају ту нешто мање земље него у Бјелајском Пољу. То би биле све разлике у природним особинама ових двеју области.

Исто тако нема неких приметних разлика ни код становништва једне и друге ове области, уколико се то тиче начина живота, хране, одела, и кућа, те удобности, реда и чистоће у њима. Код такве, могло би се рећи, потпуне истоветности свих животних прилика, и оних које потичу од саме области као и оних које су више до човека. Посве је природно да не могу постојати ни какве осетније разлике у телесним особинама између становништва Унца и Бјелајског Поља. Према томе нећемо овде посебно говорити о тим особинама, јер и за Унац вреди све оно што је у овом погледу већ речено када је било говора о становништву Бјелајског Поља.

Душевне особине. — Тешко се да назрети каква разлика и у душевним особинама народа у ове две области. Сви чиниоци који могу да делују на душу и душевно стање сасвим су исти и овде и онде. Порекло становништва, време његовог насељавања у ове области, историска судбина, животни услови у прошлости и садашњости, све је то на длаку једнако и у овој и у оној области. Тим основним узро-

цима истоветности душевних особина придружила се је још и близина и непосредно суседство, па стога и гранични додир, самих области и њиховог становништва. Већ само то, без ичега другога, морало би у дугом времену довести до стапања и уједначавања душевних особина, све да су некада и постојале какве неједнакости у томе погледу. Једини чинилац који није могао с једнаком снагом да делује и овде и онде на изграђивање душевних особина био би онај утицај који су Лика и Далмација донекле могле да врше на ове две области. Унац је ближи тим покрајинама, па је и њихов утицај ту нешто мало осетнији неголи у Бјелајском Пољу, премда је тај утицај уопште доста незнатан и у једној и у другој области.

Стога неће бити потребе да се задржавамо дуже ни на приказивању душевних народних особина у Унцу, када смо већ доста потанко оцртали те особине код народа у Бјелајском Пољу. Но да и овде буде бар само у најкрупнијим цртама оивичена и у некој целини приказана слика душевних народних особина, споменућемо ипак, тек само као у набрајању, основне душевне особине народне и понегде само унеколико оно што смо о тој истој ствари већ рекли. Једино ћемо и овде нешто опширније проговорити о таквим особинама којих се раније нисмо у довољној мери дотакли или опет и о таквима које су се почеле да изграђују и да добивају видљивог изражаја тек у новије доба.

Душевно расположење народно и овде је као и у целој Бос. Крајини више ведро и топло неголи тмурно и хладно. Воља да се живи и радост и сласт живљења, без обзира на угодности или неугодности које прате живот, наткриљују све остале осећаје и тежње. Под топлином тога таквог расположења умекшава се и ублажује трпљење свих тешкоћа и незгода што их живот доноси са собом свагде, а поготову у оваковом крају с доста неповољним животним условима. Узрок, дакле, овом добром расположењу не долази споља него изнутра, из душе народне. То је она унутрашња једрина и чврстина која одолева и најснажнијим спољњим утицајима. А ако се душевни мир каткада под спољним ударцима и поремети, тај поремећај не траје сувише дуго. Ускоро се опет повраћа унутрашња сталоженост и осећање надмоћ-

ности над свима препрекама и неприликама које отежавају и загорчавају живот. Такав је претежни део овдашњег света. Но наиђе се овде онде и на смркнуте и зловољне нарави, којима је све црно пред очима и које се прекомерно озлојеђује тегобама живота. На такове долази овде по прилици око једна петина од целог становништва.

Осетљивост је овдашњег света жива и гипка, но више површна и плитка. Струне њене су увек затегнуте и спремне да затитрају на сваки извањски додир и да даду вазда јасног одјека угодности што је тај додир у души производи. Изазвани се осећаји сместа изражавају и у спољашњим знацима и покретима. Али ти осећаји обично не засецају дубоко, и они и њихови спољни изрази се понајчешће доста брзо гасе и стишавају. Највише је „повратљивог“ света. И после врло јаке узбуђености и најљућег излива срџбе може често у трен ока да се појави сасвим обрнуто расположење.

Умна даровитост и оштроумност овога света видно се истиче. На чисто духовном подручју огледа се она како у лепом и живом причању, памћењу предања и песама, загонетки и доскочица, тако у новије доба и у одличном успеху у школама и у занатима који траже много вештине и разумности у раду. Висок степен даровитости показивао је овдашњи свет још од давнина у разноврсним својим лепим рукотворинама. Старински народни вез по платну и чохи и шарање ножем по дрвету достизали су овде у своје време савршенство и уметничку складност као ретко где у нашој земљи. Но данас је та делатност већ на последњем ступњу свога изумирања.

Вредноћа и истрајност, тачност и уредност нису одлике којима би се овдашњи свет могао да похвали. Вредноће још којекако и има. Каткада, у јеку главних пољских послова, чак и преко мере. Тада се „са звијездом устаје и са звијездом лијеже“. Али док мину ти дани, више се дангуби него што се ради. Ретко се нађе човек који уме и хоће да нађе корисног посла и у она времена када се не ради о летини. Нема, дакле, овде сталне и разумно распоређене вредноће. Колико је има, она је тек повремена и на махове. Разуме се да онда нема ни истрајности ни предузимљивости. Тако исто ни тачности ни уредности. Све ове особине обично су

увек везане једна уз другу. Човек се мора најпре научити да цени време па онда тек да задобије овакве особине. Но ипак и што се тиче ових особина осећа се у новије доба неко буђење и неки мали преокрет набоље.

Схватање дужности на подручју јавних односа скучено је и оскудно. Има поприлично и таквих људи који се морају силом нагонити и на неке најредовитије и строго обавезне дужности. Та слаба свест о дужности још јаче избија на видело код послова који бар делимично зависе од народне воље, као што је то код градње школа, бунара, појишта, путева и сл., а где и власт узима знатног учешћа. Но најбеднија је та свест у оним заједничким пословима који су сасвим препуштени само драгој вољи и потпуно самосталном свршавању од стране самих сељака. То се у најјаснијој и у најжалоснијој слици покаже при градњи или поправци путева, огради гробаља и одржавању заједничких млинова, „поредовничких“. То су послови који доиста „плачу за човјekom“. Стотину празних изговора, стотину неоснованих разлога се ту изналази и измишља, само зато да се овај или онај измакне од посла и отме се да не уради онолико колико би било право. Стога се ти послови увек почињу, а никада не довршују. Сваки се боји и чува највише од тога да не би ту више радио за другога него за себе. Заподене се распра око расподеле посла и никако да се нађе праведна мера. Правда се ту „на драм важе“. У самој ствари све је то само празно и недотупавно надмудривање, које у највећој мери оцрњује и памет и људство тих кукавних мудријаша. На језику је, дакако, свак и паметан и људеван. Многи зна рећи: „Е да је овђе људи, све би то друкчије било и друге би нам тице пјевале!“ Али изричући ту такву осуду на уму има само друге, а никако и себе.

Схватање дужности у односима између појединаца доста је добро и није ни издалека онако лоше као у заједничким пословима. Но одржавање дате речи и испуњавање примљене обавезе није више онако тврдо како је било у старије доба. Назад у томе је доста приметан и наступио је најпре у Лици и Далмацији, те отуда прешао и овамо као рђав утицај. Током времена наступило је погоршање у тој области још и с неколико других разлога. То су: одилажење

на рад у друге крајеве, мешање са страним радницима у шумском предузећу „Шипад“, дотицај с многим другим народима у светском рату (1914—18), и најпосле она послератна морална расклиматаност.

У међусобном свакидашњем општењу избијају на површину двојаке појаве, како где и како када. Некада искрена наклоност и умиљатост, лепа жеља и поштено старање да се ближњему помогне и да му се ни у чему не нашкоди. Некада пакост, злоба и злурадост, узнемиравање и оштећивање другог. Ти разнолики односи најбоље се могу посматрати и мерити на држању суседа једнога према другоме. Они су у тешњем и чешњем додиру те тако и у могућности да један другоме користе или шкоде, помажу или сметају. Вагнувши и љубав и пакост, и пријатељство и непријатељство које међу суседима избија, могло би се рећи да непријатељство превагује над пријатељством. Суседство уопште доводи људско стрпљење и уздржљивост у искушење. И међу најближом родбином, па и међу рођеном браћом, дође до рђавих односа, ако одвојено живе у непосредном суседству, а „загрижљиве“ су нарави. Често стварни разлози изазивају свађу и препирку или бар зловољно објашњавање. Али још чешће добро расположење помућује проста завист. Напредак у кућанству и богатству, гласу и угледу потпаљује у срцу суседову пре завист и мржњу неголи тежњу за угледањем и разумним такмичењем. То је, истина, општа људска појава, али овде много јача неголи негде у просвећенијој средини, коју свест и увиђавност о сопственим недостацима наводи и потискује на пут моралног препорода.

Национална свест је дубока и снажна, али је смешана и сливена с верском свешћу. Овдашњи народ нема нигде сталног додира с потпуно страним народима да би могао да увиди и упозна разлику између своје народности и туђе. У својој близини наилази само на људе друге вере, па стога и сматра веру за своје главно, па чак и једино обележје.

Побожност и верска загрејаност једнака је као и у свима осталим крајевима Бос. Крајине. Више је унутрашња него спољашња, више у срцу него на језику. На видик избија тек у ређим и одлучним часовима, када за то наступи скрајна потреба. У старије доба побожност је овде, бар у

спољашњим својим појавама, била још и већа. За Унац се прича да се је, што се тога тиче, издвајао изнад осталих околних крајева. То се лепо оцртава у народном казивању по коме је у старије доба читава Уначка Жупа мирисала тамјаном, па када Граховљаци пођу овамо, запахне их мирис тамјана, чим превагну преко Корита и надвире се над Жупу.

Морал, уопште узет, у својој основи јак је, здрав и тврд. Коликогод има разних неповољних утицаја што га подривају и расклиматавају, толико опет и онај природни нагонски устук против моралнога зла увелико умањује учинак тих лоших утицаја. Има, дакако, и овде дела која се косе с моралним начелима, али не у сувише великој мери и не толико опаких да би то бацило одвећ тамну сенку, на опште морално стање овдашњег народа. Тежа недела врло се ретко овде појављују, и то никада у заразном облику, него више појединачно и случајно. Морални осећај је жив и будан, морална свест снажна и поуздана. Не мири се она никако с делима која су за осуду. Једино што је сувише блага према делима учињеним из освете. То поготову онда, ако је освету изазвала дуготрајна неправда или бездушно тлачење слабијега. Могло би се узети да корен свима онима мало тежим манама овдашњег света није толико у поремећености моралног осећаја колико у превеликој узбудљивости, а онда још и у општој културној и привредној замрлости и назадности. Општа повика да је морал сасвим пао претерана је. И мањи назадак морала изазива велик страх, а „у страха су големе очи“. Тако је то и овде. Ако је морал у неким животним односима попустио, у другима се је опет побољшао. Тако се овде осећа знатно побољшање код: крађе, потрице, преоравања и прекашања међа, туче и заваде. Свега је тога данас много мање него некада. Побољшање и погоршање морала се у неку руку међусобно изравнава, тако да данас морал ако није бољи, није ни гори него што је био раније.

Домаћи породични живот преживљује известан врло осетан преображај. Међу укућанима је данас све више слободе и отворености, а све мање оне некадашње скучености и следе покорности. Нежност и осећајност међу члановима породице много је развијенија данас неголи у раније доба. Оно старо круто време тражило је тврде и окореле нарави,

где је нежност значила исто што и слабост. Прелаз из старог стања у ново још није завршен. Још је доста борбе, трења и трвења, па, дакако, и претеривања и настраности, с ове или с оне стране. Тражи се средњи пут, који би остављао по страни и разузданост младежи и засуканост старијих.

Поштовање старијих много је опало, особито ако се оно процењује по вањским изразима. У старија времена било је далеко више поштовања према старијима, али не баш до краја искреног, него добрим делом изнуђеног и наметнутог оним ондашњим строгим патријархалним уређајем. Данас, ако је мање поштовања, оно је бар искреније. И ови односи су још у живом превирању и имају тек да постигну своје коначне и најприкладније облике.

Сполни морал је доста чврст и добро одржан. Ново време мешања са страним светом дохватило је, истина, и сполни морал, али не у оноликој мери како би се то на први мах могло помишљати. Ако погледамо у прошлост, видећемо да сполни морал није никада, ни у најстарија времена, био баш потпуно чист и нимало ненатруњен. Увек је било лица настраних у сполном погледу, с претераним, можда и болесним сполним жудњама. Само се је та сполна неуредност у стара времена, као и све што је било противно утврђеном добром поретку, много успешније и брижљивије прикривало и потрпавало него што се то данас може. И повређени брачни друг, готово увек жена, подносила је тада стрпљиво и шутке своју худу судбину. Данас је све то знатно друкчије. Сполни преступи се теже прикривају, а ни жене немају више оне старе стрпљивости, него нападају неверство својих мужева, па најзад и раскидају брачну заједницу. Брачно неверство, уколико се догађа док су муж и жена још под једним кровом, чешће наступа код мужева неголи код жена. Али овог неверства, уопште, нема много. Девојке и удовице чувају своју чедност као најдрагоценију вредност, до које највише држе и оне и друштво. Велика је реткост да девојка или удовица „погази образ“. Према свему томе овде је врло мало сполног неморала, узевши у строгом смислу те речи. Али има подоста тога неморала у блажем облику. То је живљење у суложништву, уместо у законитом браку. По свему што се извана може да види између суложништва

и брака нема никакве разлике. Суложница је домаћица у кући, она рађа децу и чува верност према суложнику као да му је законита жена. Неки живе овако од невоље, јер је једно од њих живело у браку, па тај брак још није разведен. Али има их доста који живе у суложништву и без нужде. То се је увукло овамо из Далмације и Лике. У Далмацији је уобичајена женидба на пробу. У Лици многе женске живе дуго невенчане са суложником, све док не добију накнаду за свој део у задружној имовини код очеве куће. Када се венчају, губе право на ту накнаду. Тако се је тамо одомаћила навика да многе женске одуговлаче с венчањем. Тај рђав пример прешао је и овамо у Унац, премда овде нема оних узрока који су онамо до тога довели.

Лепо и услужно држање при сусретању с људима ван породичног и ужег суседског саобраћаја огледа се нарочито у великој гостољубивости према знанцу и пријатељу, путнику и намернику. Исто тако и у сажаљивом милосрђу према „бокцу и неималцу“. То, а и још доста тога једнако је и овде као и у осталим ужим областима Бос. Крајине. Стога о томе нећемо овде ништа даље ни говорити.

У стицању имовине и располагању њоме код овдашњег света није одвећ превладала она скрајња, безобзирна себичност. Баш напротив има доста људи „меканих“ и „пружене руке“, код којих се себичност једва и назире. Велики преокрети на економском подручју за време светског рата (1914—1918) и многи привредни потреси после тога рата поколебали су знатно морал у имовинским односима. Брзо и олако богаћење голицало је код многих тежњу да се и они окушају на томе путу. Обиље новца врло слабе вредности, опијало је тада и заваравало многога да је богатији него што је уистини, и увлачило га у потхвате или у трошкове који су надмашавали његову имовну моћ. Све је то најпосле доводило до имовног па и моралног посртања. А после свију тих обрта и колебања на пољу имовинских прилика долази у свести народној поново до пуног значаја оно давнашње наше правило да „права мука неће пропасти“. Заправо, искуство ових времена потврдило је то наше вековно начело тек у суженом његовом значењу. Оно после ових искустава ваља да гласи: „Само се права мука може одржати“. Пропасти,

дакле, може и права и крива течевина. Али одржати се може само права мука. То је врло очигледно доказала пропаст толиких ратних и послератних богаташа и уопште људи који су на брз начин штогод стекли. Слична је судбина стигла и многе наше „Американце“ тј. људе који су у Америци зарадили лепа новца и вративши се кући убрзо остали без њега, а да се то мало или нимало не примећује на њиховој кући и имању. Иако се не може рећи да ова њихова зарада није права мука, опет се она подобро разликује од праве муке како се она стиче овде код куће, много спорије и с много више тешкоће неголи онамо. И, ето, није одмах онако чврста и стална као ова овде.

Још из далеке старине укорењена је овде склоност на давање мита јавним службеницима. У турско доба примали су „рушвет“ и кадије и мудири, и аге и бегови. Ови последњи су за „јабуку“ дизали с кућишта једног кмета и намештали другога. За „јабуку“ су обично узимали: коња или вола или краву или десет оваца или десет дуката. За аустро-угарске управе давано је мито највише код процене „десетине“ и код сече дрвета у државним шумама. После ослобођења (1918) дошло је решавање аграрних спорова, подела државног земљишта и, као и раније, издавање дрвета из државних шума. У тим пословима отворило се је широко поље давању и узимању мита. У свима тим приликама мито се је врло често показивало јачим од права и правде. Прве године иза ослобођења биле су у томе погледу најгоре. Данас* се је стање прилично поправило. Но свакако више због тога што су се смањили послови, погодни за успевање мита, него што би свет напустио мито. У народу се подржава снажно убеђење да се с митом све може, а без њега готово ништа, па ни оно што је и право и законито. Још је у животу људи који су упамтили силу и моћ мита под три владавине: турском, аустро-угарском и југословенском. Никакво, дакле, чудо да постоји још толика вера у његову силну моћ. Подмитљивост изазива у широким слојевима велико огорчење, нарочито стога што се митом најчешће служе богатији и бездушнији на штету сиромашних и добродушних.

* Писано децембра 1940 године.

После ослобођења народ је дошао у положај где мора да заузме неко држање и према страначкој политици. Отада почиње овај свет да посматра и просуђује људе и догађаје и с политичког гледишта. Почиње да се довија како најбоље да се снађе у политичком комешању. Суделовање у политичким пословима је сасвим нова појава у животу овдашњег човека, па је сасвим разумљиво да тај човек још није дошао до неког поузданог гледања на ток и на мене политичког врења и струјања. Разумљиво да тај човек нема још јаке политичке свести ни неког чврстог и одлучног политичког става. Испрва се је народ много поводио за страначким галамцијама. Примао је за истину све што му говоре, па доста пута и чинио оно на што га наговарају. Али убрзо се је осведочио да су многе њихове речи биле лажне и савети њихови да су доста пута навукли на зло онога ко их је послушао. Тада је народ дошао до осведочења да се не сме свакоме веровати. Али, без смисла за праву меру, дао је томе осведочењу још шири обим, те извео из њега правило да се не сме никоме веровати. Народ је осетио стрепњу према странкама особито онда када је добро увидео како страначки букачи лака срца, најбесвесније и без и најмањег обзира на истину, блате и оцрњују људе из противног политичког тabora и како пакленски распаљују мржњу и непријатељство према страначким противницима. Видећи чему то води почели су трезвенији и сабранији људи убрзо после првих лоших искустава да се клоне политике и измичу се у страну. Уколико им насртљивост агитатора и разни други утицаји не допуштају да остану сасвим повучени, те ипак учествују у неким политичким радњама, они то не чине од срца него више преко воље. На политичким састанцима су хладни, ћутљиви, неповерљиви. Слушају без знака одобравања или неодобравања, а овамо у себи мисле: „Говори ти слободно шта хоћеш и како хоћеш, ми знамо своје, али нека остане унутра!“ Такви су и при изборима. Видећи да не могу избећи гласању иду на биралиште и гласају тек од невоље, да се не замера некоме ко то од њих тражи или ко би их после узнемиравао ради тога. Такво је засада, углавном, расположење претежног дела овдашњег света према политици и политичким странкама. Али има их који се и са вољом, оду-

шевлеем и страшноу уплићу у политичку и страначку борбу. Такових може да буде највише око осмина од свих одраслих мушкараца. Неки од ових су више шићарциског духа и хватају се политике са својим нарочитим рачуном. Други су опет искрено уверени да су политичка начела њихових странака спасоносна за народ и државу. Али ти људи који су с искреним заносом загазили у политику у великој већини не спадају међу оне, за које се по овдашњем схватању може рећи да су „прави тежаци и добри кућани.“ Ти тежаци-политичари понајвише су људи лаковерни и лакомислени, људи без дубљег разумевања за питања живота и опстанка. Међу шићарцијама и галамцијама опет има их од две руке: једни су лакомци и препредењаци, други беспослењаци и бадавације. Али ни за оне људе за које данашња наша политика нема привлачности не би се могло с оправдањем рећи да немају уопште никаква смисла за политику. Имају и они политичких схватања и тежњи, имају и своје политичко становиште. То становиште је просто и јасно: чување и унапређивање државе, подизање општег и појединачног благостања, што већа правда и законитост, свестрана и разумна штедња, што мање и што праведније пореско оптерећење. То су политичке жеље и захтеви свега овдашњег света, и оног који узимље живљег учешћа у политици и оног који се устеже од тога учешћа. Разлика је само у томе што они који се уздржавају од политике увиђају да ниједна странка не води и неће да води такву политику, а они други верују да њихова странка води такву политику или ће је водити када јој се укаже за то могућност. Они први виде да код свију странака, готово редовно, страначки и лични интереси стоје испред општих и државних, те их то одбија од такве политике. А да сами поведу онакву политику какву желе то нису кадри. Сељак, на оваквом културном степену као што је данас овде, не може водити самосталне политике без суделовања образованијих људи из других друштвених редова. А када ови дођу, онда политика скрене — тако је бар увек досада бивало — на колотечину којом се кретала политика и свих ранијих странака.

Узевши у обзир основне и најистакнутије душевне наклоности и способности овдашњег света, све његове врлине

и мане, може се рећи да овај овдашњи народ носи у својој души здраве и једре клице одличних душевних особина. На нешто вишем степену културе и при мало јачој пословној и општеживотној напредности ове би се особине распирале и разбокориле у толико облика и смерова, у толикој снази и обиму да би овај свет могао, што се тога тиче, да се слободно такмичи за првенство с ма којим крајем наше отаџбине.

Према најизразитијим особинама које се као заједничке примећују на повећем броју људи могао би се овдашњи свет разврстати у неколико типова. Приказ типова отпочињемо с типом разборитих и сталожених. Њихова је најизразитија црта у томе што у свима својим радњама, покретима па и у речима показују много разумности и стишаности. На ове долази поприлици око десетина свега становништва. Они што би се могли означити као и душевни, честити и побожни много мисле „на Бога и на душу“, стрепе да се не огреше. И овакових би могло да буде негде око десетину свега становништва. Предузимљивих, истрајних и енергичних нема много, највише до пола десетине. Бистри и досетљиви су приметно измакли испред осталих у тим особинама. Може се узети да их има око две десетине. Неки отскачу између других као памтише, причала и песници. И ових може да буде тако око две десетине. Одвише троме и задремале називају овде куњалима и мртвајама. Оне опет који су преко мере неискрени и себични подмуклацима и свесебицама. И једних и других може да буде некако по пола десетине.

Сви ови што их досада споменусмо долазе у ред људи „мирније крви“. А има неколико типова код којих је јаче изражена црта извесне узнемирености, нестрпљивости, наглости и страствености. Овамо иде тип хвалција, разметљивца, мудријаша. Ови сами себе дижу и величају и другима „памет соле“, тражећи из све снаге да их и други држе и признају таквима. У свему становништву може ових да буде око пола десетине. Напраситих, врлетних, незаглављених, прзница, који су усто још и „нечуварни“ може се рачунати тако исто око пола

десетине. Лакомислених и ветрењастих, иначе добродушних, има негде око десетину становништва. Људи са зликовачким наклоностима врло су ретки. Једва да би се у свакој хиљади нашао по један такав коме су те особине урођене. Али у раздражености и озлојеђењу, „када му прекипи“, може мало не сваки овдашњи човек да „зажмири“ и да пролије крв.

Ова деоба по типовима не сме се узети тако као да један тип има само ове, други само оне особине, и ништа више. Сваки тип има више различитих особина, неку у овој неку у оној мери. Само што типска особина, као најјача по снази, наткриљује видно све остале, те даје главно обележје, а онда и назив томе типу.

Но и поред тих и таквих разлика сви овдашњи људи имају једну особину која је заједничка свима и која је овде већма развијена и изражена неголи у другим неким нашим крајевима. То је крајња скученост у животним потребама и издржљивост и стрпљивост у оскудици и злопаћењу. Свакако да су развићу те особине допринели највише тешки привредни услови под којима се овде живи. Кршевита, плитка и посна земља с ђудљивим поднебљем (љута и дуга зима, опаки ветрови, честа суша), а поврх свега још и пре-насељена, ретко је и имућнијим кућама давала толико рода да би ове могле „скрушити“ — имати старог жита до новог. А такву оскудицу трпи овдашњи човек још од самог рођења, па још и даље у прошлости, кроз више нараштаја својих предака. Трпи је не само овде у данашњем своме боравишту, него ју је у истој или можда и још јачој мери трпео и у областима одакле је овамо доселио: у Далмацији, Лици, Грахову, Херцеговини. А што се проживљује кроз цео живот и кроз дуги низ предака то постаје особина, можда нимало нејача од природених особина.

Но та таква стрпљивост и помирљивост показује се овде само према тегобама и невољама које долазе саме од себе, по вишој сили, од неотклоњивих природних стицаја. Али ради ли се о незгодама, повредама или неугодностима које потичу од људи, онда је овај свет сасвим друкчији. У таквим приликама је и превише раздражљив, непомирљив и „тијесан“. На насртај, неправду, штету или увреду јако је

осетљив сваки овдашњи човек, спадао он међу мирне или међу „врлетне“. Сва је разлика у томе што они стишанији и прибранији не „плану“ одмах толико да напречац заподевају кавгу, док они напраситији траже сместа да сами себи прибаве задовољштину, онако како то у својој наглости пре стигну.

Занимање становништва

Занимање сеоског становништва свуда, па тако и у Унцу, зависи понајвише од тога каква је земља у томе крају и за које је привредне гране она подесна. Стога је нужно, пре него што почнемо да говоримо о занимању народном, изнети нешто у кратким цртама о просторности и каквоћи привредног земљишта у овој области.

Цела област Унца заузима, округло рачунато, површину од којих 103450 хектара. Ту је област узета у оном пространству како засецају границе катастарских општина на којима леже насеља становништва. Те границе обухватају и много шумског земљишта које се по обичном народном схватању и не узима као саставни део села него тек као њихово планинско залеђе. По привредној употреби та целокупна површина је овако расподељена: на њиве и вртове долази око 6750 хектара, на ливаде 15050 хектара, на пашњаке 16670 хектара, на шуме 63840 хектара и на земљишта која не служе ни за какву привреду 1.140 хектара.

Из ових се података види да од целе ове површине на оранице долази свега 6,5%, на ливаде 14,5%, на пашњаке 15%, на шуме 61,7%, на земљиште које није за обраду (камењари, путеви, водена корита и др.) 1,1%. Ови су подаци доста тачни, погрешке може да буде тек за коју десетину постотка. Нешто мало нетачности мора да буде ради тога што се стање непрестано мења те катастарска служба не стигне да све те промене похвата и побележи. Промене се врше у корист оранице и ливаде а на штету пашњака и шуме. И пашњаци се проширују на штету шуме. Према томе све се површине повећавају, само се шумске смањују.

Занимање становништва ове области сачињавају ове три главне гране: земљорадња, сточарство и

„израда“. Ова занимања нису подељена тако да се једни баве само земљорадњом, други сточарством, трећи изразом, него већина становништва подмирује потребе живота и опстанка помоћу све три ове гране занимања. То особито важи за земљорадњу и сточарство којима се бави свака овдашња кућа. Израдом се не користи и не испомаже читава трећина становништва. То је тако више због инокоштине приличног броја кућа него што те куће због доброг имовног стања не би имале потребе да се лаћају и таквог рада. Највећи приход долази од земљорадње, па од сточарства и најзад од израде. Од земљорадње по прилици 50%, од сточарства 30% и од израде 20%. „Израда“ је рад на туђем послу за новац или за другу каву награду, било то у истом селу или гдегод на страни.

У земљорадњи су од највеће важности оранице. Од њих зависи увелико исхрана становништва. Оранице су овде у великој већини плитке и камените. Дубоких има само око река, у нижим увалама, врло ретко на вишим положајима. Једино такве дубоке земље могу овде да важе као одличне и поуздане за род, разуме се ако се добро обрађују и чешће ђубре. Остале су земље „лаживе“ и неверне. Овима поред добре обраде и доста ђубрета треба још и доста влаге. Без тога дају врло слаб род или се и сасвим „изјалове“.

Оранице се по саставу и по боји деле на неколико врста. Овдашњи свет уместо врста и земље каже „руда земље“. Кад пита за земљу обично ће рећи: „Какве је руде та земља?“ По „руди“ земља може бити: иловача, пјескуша, сига, наплавак. За иловачу се чује и назив „гњиловача.“ Ње је највише, а различите је боје и чврстоће. По боји може бити: црна, црвена, жута, модра, бела. Отуда јој и различити називи: „црница“, „црљеница“ или „растовача“, „буковача“, „плавушка“ или „лончаруша“, „бјељуга“ или „гњила“. Пјескуша је иловача помешана с песком. Може да буде с љутим песком (кречњаком), с меким (лапорастим) или с кременитим. Сига је земља састављена претежно од врло ситног, брашњавог песка, у коме је посве мало меке земље. Пржина је опет таква у којој је још мање земље, да се готово и не опажа, а песак јој је знатно живљи и оштрији.

Наплавак је земља нанесена водом. Може бити различитог састава, већ према томе одакле је донесена.

У добре се земље убрајају: црница, црљеница, умерена пескуља, наплавак и лука (лучна земља, сига). Жута, модра и бела иловача, жестока пескуља и пржина спадају у слабе земље. Може се рећи да је у целој области много више земаља које по својој „руди“ иду у ред добрих неголи слабих. Но добре су земље само онда добре када су на дубокој подлози. Ако су плитке и на камену, онда своју доброту могу да покажу само на кишној години. Код мало јаче суше оне лако „приплану“.

У старини је Унац уживао глас врло плодне и за живот угодне жупе. Говорило се је и у песми певало: „Нема Унца до жаркога сунца, ни Санице до зв'језде данице.“ То је могло да важи некада, када су се орале и косиле само најдубље и најпитомије земље и када је стоке било сразмерно много више него данас, па се и земља могла чешће и обилније да ђубри. Но данас је Унац пренасељен, под плут и под косу су узете многе земље које се обрађују више на силу него што би по својим особинама заслуживале да се обрађују. Стога данашње становништво Унца не може више да пева Унцу онакву заносну песму као некадашње му становништво.

У Унцу успевају сва домаћа жита: јечам, пшеница, зоб, раж, пир и кукуруз („куруз“). Главни је усев јечам. Њега се, узевши укупно целу област, највише сеје па га се највише и добије. Кукуруз успева на нижим и на средње високим положајима. На највишим положајима се и не сеје. У жупама поред вода више се сеје кукуруза него јечма. По засејаном простору и по величини приноса кукуруза једва ако је нешто мало иза јечма или се је можда већ и изједначио с њиме. Гајење кукуруза је у сталном порасту наспрам других усева. Јечмом и кукурузом засеје се најмање 6—7 десетина целе оранице. Остале 3—4 десетине долазе под пшеницу, раж, зоб, пир, кромпир. Од варива сеје се грах и купус, од поврћа црвени и бели лук и ротква.

Сви усеви могу лепо да роде, „кад им је година.“ То бива онда када је лето умерено кишовито. Суша најчешће „узме“ летину. „Узетиња“ може да дође и на кишној го-

дини, када усеје „побија кља“ (рђа). „Стрвна“ жита према овдашњем мерилу добро су родила када баце десетероструко семе. Велика је реткост да плод на где којој њиви буде још и обилнији, а сасвим обична је и честа појава да подбаци испод тога. Кукуруз кад добро роди може да даде на истој њиви за половицу више него јечам и пшеница.

„Стрв“ се сеје „на јар“. Пшеница и раж сеју се делимично и „на озим“, а подоста и као јарни усеви. Озимна пшеница и раж дају обично бољи род него јаре. Принос летине не може да покрије домаћу потребу у храни. Мањак домаћег жита надокнађује се кукурузом довозеним из Војводине.

Хлеб се меси највише од јечменог брашна. То је „јечменица“ која се „кува“ увек с квасцем. Од замешеног се теста увек откине омањи комадић и остави се као квасац за ново мешање. Од кукурузног се брашна „вари пура“. Ретко се пече кукурузни хлеб, „куруза“. То бива само онда када се „премакне“ (нестане) јечменог брашна. Пшенични се хлеб меси у ређим приликама, о празницима и гозбама. И ражено се брашно употребљава за хлеб, некада само, некада помешано с јечменим или с пшеничним. Кромпир у многоме замењује и приштеђује хлеб. Троши се од времена кад почне доспевати па преко целе зиме и пролећа.

За сточну храну се не сеју никакве нарочите биљке. За „пићу“ служи: сено, слама, „комуша“, стрнокос. Сушних година креше се и лист и садева се у „лишњаке“. Листом се хране козе и овце, у великој нужди и говеда.

Земља се обрађује још сасвим по старом начину. Оре се плитко. У много земаља није због камена ни могуће дубље орање. Али се дубоко не оре ни онде где нема за то сметње. Плуг је дрвен, старински. За уситњавање и равнање земље употребљава се дрвена дрљача с гвозденим клинима. Понегде се још служе и „браном“ од грања. Кола су волујска, с дрвеним, неокованим точковима. Коњских кола готово и нема. Премало је овде равнице и добрих путева да би требало држати коњска кола. Отскора се почиње уводити обичај да се окивају точкови волујских кола. Жито се врше коњима на „гувну.“

Фот. 9. Три пара волова упрегнута под једна тешка дрвена кола за вучу сена и сламе.

Фот. 10. Вршај у Дрвару. Гувно; види се стожер на средини гувна, два коња у вршају да их човек гони, човек са грабљама да узгрће жито ка стожеру.

Фот. 11. Преврћавање жита на гувну у Осрецима.

При обради земље раде и мушки и женске. У орању раде обично сами мушки, у копању, купљењу сена и жетви раде и мушки и женске. Од женских раде ове послове одрасле девојке и млађе жене. Косидбу и вршидбу обављају сами мушкарци.

Друга важна грана занимања је сточарство. У прошлости је оно било сразмерно још јаче развијено и надмашавало је по својој важности земљорадњу. Због повећања земљорадње и стешњавања пашњака данас је сточарство сразмерно доста опало и изгубило првобитни значај за народни живот и благостање.

Од стоке се овде држе: овце, козе, говеда, коњи и крмци. Оваца је највише. У селима при планинама има још људи који држе по 200—300 оваца. Што је положај нижи то је и оваца мање. На средњим положајима најбогатији људи држе их највише до стотину глава, у жупама највише до педесет. Нејачи људи држе по 10—20—30 оваца. Мало је кућа без иједне овце. Коза држе у доста знатном броју она села где у близини има доста ниске шуме и доброг

„брста“. У таквим селима може да понека кућа има и до 50 па и до 100 коза. У селима без такве згоде за држање држи их се много мање и то тек по гдекоја кућа. Говедџ држе у вишим селима, где је више и сена, највише по 25—30, у нижим селима по 10—15. Говеда су домаће ситне пасмине. Погдеко набави волове крупне, подолске пасмине. Коња држе у горњим селима највише до пет, у доњим до три. Крмака се не држи много ни у једном крају области. Овде нема услова за гајење свиња у јачој мери. Област је оскудна житом, а ни жира нема у већој количини. Погдеко, можда тек свака четврта или пета кућа, држи крмачу за прасење. Осим тога хране ко једног ко два или три крмка за „посјек“. Дакако да има сиромаша који не убију ниједног „рањеника“. Од пернате живине држи се кокош и „тука“ (ћурка). Живина се држи само за кућну потребу, не и за продају. Једино се у новије доба почињу да продају јаја сеоским трговцима или се носе пазарним даном у варош.

Овдашњи народ воли да има стоке што више на број, „да има што више репова.“ Али слабо се брине за то да му стока буде и добра. Стоку врло слабо храни, а готово нимало је не чисти. Пашњаци су рђави и премалени за онолико стоке колико се по њима креће. Стога стока већ и преко лета подоста гладује. Зими је још и горе, особито ако сено и остала пића „изда“. Тада стока под крај зиме толико ислаби да скапава од глади или јој „једва кожа држи кости“. Таква стога, наравно, од слабе је користи, и за мужу и за рад. Краве су уопште слабе на млеку, и то само због сувише мршаве хране. Кад има пиће доста, онда се опет не штеди колико би требало, него се расипа преко мере. Најбоље се хране волови који се „ватају у лијес“ (у јарам). Осталој стоци „меће се“ слабија храна и оскуднијом мером, тек толико да не крепа од глади.

Понегде благо под јесен излази на пашу у планине, кад су већ планинске ливаде покошене и од јесенских се киша „подотави“ трава. Ту остаје све док тече паше, док јесенски мразеви сасвим не „ошуре“ траву или је не покрије снег. Тада се стока гони кући, осим ако и на планини има сена и друге пиће.

Кад већ престане свака паша, држи се крупна стока у стајама и ту јој се меће храна у јасле. Ситна се стока храни на њиви близу куће, на „торини.“ То се тако ради због чистоће, јер би се у стаји храна загађивала. Њива је увек чистија него стаја, особито ако је смрзла, или покривена снегом. Ни ту се не меће храна увек по једном месту него се помиче сад овамо сад онамо. То је опет и ради чистоће, а и да се њива шире погноји. Овце су обично повоздан на торини. Негде се планинско сено не вози кући него се, кад „увати“ зима, троши на планини па се тако тада и планинска ливада тори.

Око стоке раде и мушки и женске. Где је повише стоке, ту чобанују одрасли мушкарци. Где је мање стоке чува је обично младеж, и мушка и женска. Удате жене ретко иду за стоком. Јагњад и јарад чувају деца или старци, који нису за тежи рад.

У рано пролеће и под јесен стока се пушта изјутра рано и остаје на паши све до мрака, када се враћа кући. Кад наступе врући дани, изгони се стока изјутра „у наручак“ и догони се кући кад већ сунце прилично припече, „око ручано доба.“ Код куће остаје у хладу, овце у „пландишту“, док припека подобро не јења. Онда се опет пушта „у навечерак“ и у мрак долази кући. Кад овце полазе у навечерак каже се да су „кренуле“ из пландишта. Преко лета, после косидбе и жетве, ноћива стока мало имућнијих људи у покретним торовима, на њивама. Ту је стоци зрачније и чистије а и њива се на тај начин „тори“. Торова је све мање, јер се и стока, колико је може једна кућа да држи, све више смањује.

Мужу млечне стоке врше више жене, али доста често и људи. Даљи рад око помуженог млека препуштен је самим женама. Где је у кући више жена тај посао ради само једна преко целе године. Она се назива „планинком“. Тај назив потсећа на доба када је благо летовало на планини, па је морала тамо да буде и жена која ради око млека. Али не памти се и не прича се да је то бивало када у овој области. То је могло да буде негде у некој ранијој постојбини овога света. Таква је жена за осталу чељад која је летовала код куће, у селу, била „планинка.“

Млеко се после муже „вари“ у бакреним котловима, обешеним о вериге. Троши се као слатко млеко, „вареника“ или се кисели. Кисело се зове „млијеко“. Скувано млијеко се разлива у плитке карлице да се ухвати „скоруп“. Справљени скоруп се меће у каблић, а кад се овај напуни, претметне се у „скорупну“ качицу. Сплављено се млеко кисели, а ако га има и преко тога, залева се на сурутку. Од тога се добије посни сир, „прпа“. И цело се млеко залева на сурутку и тада се добије мрснији меки сир, „заљева“. Млеко се још и сири, на сириште. То је онда „цијели“ тврди сир. „Цијели“ због тога што је од целе, несплављене варенике. Овај се сир меће у дрвене калупе, „твориља“ да добије леп, четвртаст облик и притискује се камењем да се добро из њега исцеди сурутка, „да се истишти“. Млеко и млечни производи троше се углавном у кући. Преко лета се више троши „вареника“ и „млијеко“, преко зиме млечне прерађевине. Добра планинка мора потрошњу тако распоређивати да „дотече старог до новог.“ Млеко се нигде у овим крајевима не продаје, а мало се што прода и од млечних производа. Тек ако ко прода покоји „сирац“, нешто „цијелог скорупа“ или „заљеве.“

Од стоке се извешан део прода да би се добивеним новцем подмириле разне кућне потребе. Нешто се и закоље за потрошњу у кући. Покоја глава закоље се и преко лета, о већим радовима, гозбама и омрсцима, а за зиму се коље и по неколико глава. Ово се месо суши као „пастрва“ и троши се преко зиме. Усто још мало која кућа да не убије и крмча за посек. Суво месо и сланина „варе се“ с киселим купусом. То је главна зимска храна. Још се редовно коље „бравче“ и за Божић и пече се на ражњу. То је божићна печеница. Закоље се овца или коза или младо крмче. Јаче куће закољу и то и то. Кожу од заклане стоке нешто продају, а нешто употребљују за одело. Праве од ње „кожуне“. Од сточних производа продаје се још и вуна и „кочет“ (кострет). Али доста се вуне преради и у кући за одело и обућу.

Као радна стока служе волови и коњи. Волови ору и возе кола. Коњи се самаре и носе товари, а осим тога и врху жито. На коњима мало ко оре, а још мање вози.

Остале привредне гране слабо су заступљене у овој области. Већи део области је подесан за гајење воћа, али је воћарство на ниском ступњу. Сади се у мало већем броју само шљива, а од других воћака тек погдекоја. Шљиваци су с малим бројем стабала, највише до стотине. Шљива се употребљава само за печење ракије. Не суше се шљиве нити се од њих кува пекмез. И пчеларство је врло слабо развијено. Може се рећи да тек свака двадесета кућа ако има покоји суд пчела. Услови за пчеларство су осредњи, но свакако такви да би број кошница могао да се барем почетверостручи. „Трике“ су још увек старинске плетаре, облепљене говећом балегом. Ретко ко да је окренуо држати кошнице с покретним сањем.

Унац је данас већ пренасељен. Кућишта се „скружују“ све на мање, њиве су иситњене, „испусти“ прихваћени, а шума се „одмакла“ далеко од села. Стари људи кажу: „Данас је народ претекао земљу“. Тиме хоће да рекну да је народа више него што је земља кадра да га исхрани. Стога овдашњи народ осим привредног рада на овој и оваквој земљи морао је да потражи још какав извор прихода, па да може да живи и да хвата крај с крајем. Такав извор прихода нашао је у „изради“. Радних снага је овде превише, више него што их је потребно за привредне радове у самој области. Тај сувишак радне снаге одлази на израду.

Прилике за израду пружио је овом свету у лепој мери већ и сама област. Ускоро ће се навршити четрдесет година како је у Дрвару прорадило шумско предузеће „Шипад“. Оно је дало посла знатном броју људи у својој великој стругари и фабрици целулозе, а још више у шумским радовима, где се обарају стабла и посечени трупци привлаче до железничке пруге. Али ово предузеће, иако спада међу највећа предузећа ове врсте, није ни издалека могло да пружи посла свима овдашњим прекобројним радницима. Стога су одавде почели људи да одлазе на рад и у удаљеније крајеве и земље. Тако су пре светског рата (1914—18) ишли у Славонију, Немачку и Америку. После рата одлазили су од страних земаља једино у Француску. Много их данас одлази на радове у разне крајеве Југославије, највише у Београд. У Београду раде на грађевинама, и истоваривању шлепова,

а подоста их и као носачи. По другим крајевима раде у шумама, рудницима и на градњи железничких пруга. Ови полазе на посао обично почетком пролећа, у фебруару или марту! Често се искупи много њих, па заједнички крећу. То бива онда, ако иду на лањски посао или ако се је неки од њих већ споразумео с неким послодавцем да поведе толико и толико радника. Доста их одлази и појединачно и у разна доба године, те лутају док не нађу посла, а каткада после дужег узалудног ходања морају да се врате кући. Када зима претргне послове, радници се враћају кућама и остају ту док на пролеће поново не прораде послови. Неки нађу посао који се ни зими не прекида. Они остају на послу и преко зиме и враћају се кући кроз неколико година. Али мало је таквих. Има их па се и ожене и окуће тамо где раде. Из Француске се враћају после три до четири године, када зараде мало повише новца па да се с „образом“ врате кући. Понеки се и исквари и „пролола“ на раду и не дадне кући никакве користи.

Друга занимања су овде ограничена на врло мали број људи. То нису ни код кога самостална занимања него тек узгредна, уз земљорадњу и сточарство. Млинара по занату има само у селу Очигријама, у доњем делу села крај Уне. Тај се крај назива „Намастир“, јер лежи око манастира Рмња. Млини су на Уни, одмах изнад утока Унца у Уну. Вода је узета из Уне и разведена на више рукаваца, „јажа“ да би дошла на млин. На једној јажи међу по 3—4 млина, пошто се ту долина Уне таванасто спушта те и главни ток Уне ту чини величанствен водопад. Млини су на једној јажи нанизани један испод другог на извесном размаку колико је потребно да се добије добар „скок“ и за доњи млин. Ови млинали међу „на ујам“. Уз млине има овде и „ступа“ (ваљарица) за ваљање сукна и „бучница“ за развласавање „кићених биљаца“. У ове се биљеве уткивају кончане ресе и прекривају цео биљ слично као вуна кожу. Ове се ресе у бучници развласају те сличне прамењу вуне, а називају се „киће“.

Из далеких времена још постоји тесарски занат за прављење кућа од дрвета. Ове се занатлије овде називају „мајстори“, „дрвени мајстори“, „кућни мајстори“, да се

покаже да им је посао правити куће. У своме раду „мајстори“ употребљавају овај алат: „сикиру“, брадву, брадвиљ, пилу (тестеру), кесер и више сврдлова. Има још „судних мајстора“. Они праве суђе од јелове дуге за разне кућне потребе. Тако за воду праве: вучије, бреме, букаре, за млеко и бели смок: краљаче, каблове, каблиће и качице, за купус и за „ком“ (шљиве) каце. Има још мајстора и за прављење кола, плугова и пољског алата: грабаља, вила, косишта, кузолица, метала, лопата и др. Готово сваки је тежак овде помало и мајстор те зна направити покоју алатку за тежачки рад. Али опет ниједан није само мајстор, а да се не бави и тежаклуком као главним занимањем.

У последњих 40—50 година почиње да се уводи и зидарски занат. То је од времена откада је почело узимати маха прављење зиданих кућа. Први су зидари долазили овамо из Лике и Далмације, а сада их има и домаћих, колико овдашње потребе изискују. Доскора је постојао и занат цепања „шимле“ (даска за кров) у селима испод планина, али га сада већ нестаје. Исто тако се још једва држи у животу и паклинарски занат. Нестало је здрава и цепка дрвета за шимлу, а још већма боровине за паклину.

ПОСЕБНИ ДЕО

1. — Р о р е

Роре су најјужније село у овој области. Граниче с Гламочким Пољем и имају доста обележја и пољског села, али ипак не припадају Гламочком Пољу, јер их од њега раздвајају испружени и пошироко разбачени хрбати Великог Врањака и Малог Врањака и само уска тканичаста удолица, између Малог Врањанака и Ратковице, веже раван Поља с равни села. Село је омеђено Великим и Малим Врањаком према истоку, Орловцем, Козарицом и Великим Киком према западу. До југа затвара га узвишица која чини као неки мост између Орловца и Врањака. Тако је село с три стране опасано брдском оградом. Према северу су Роре више отворене те својим североисточним крајком ударају у подножје Црног Врха, а северозападним се протежу у жлебасто издужење „Ушиће“, заузето цело пространим ливадама.

Куће су подигнуте окрајком „Поља“. Туда је раније текла граница између њива и пашњака. Данас су њиве заобишле иза кућа и опколиле их у ширем кругу. Куће су размештене у девет одељених група. Групе су настале породичним разрађењем и носе породичне називе. Поред те поделе на породичне скупове село се предваја на два већа дела: Горњи Крај, до југа, и Доњи Крај, до севера. У Горњем Крају су: Травари, Срдњи, Панићи, Лукајићи, Јамаџије, Костадиновићи. У Доњем Крају: Роквићи, Кукобати и Метлићи. Углавном може се рећи да су се куће савиле обручasto око поља. — Оранице носе називе: Ведруше, Попрекуше, Вујкуше, Црквине, Шипињаци, Прогони, Згонови, Кратељи, Градине. — Ливада има и између ораница и околo њих, а има их и подаље од села. Називи су им: Тавани (на планини), Орловац, Пиштељи, Врањковица, Ушићи, Долине, Гредар, Сјенокоси, Калиновци, Градине, Кућиштине. — Пашњаци су: Косе, Велики Кик, Зечице, Пијесак, Врањак, Присјека. По пашњацима има делимично и шуме, а главна је шума Шатор. Живе воде нема нигде у селу. Сељаци се служе кишницом из бунара, а за стоку из локава. Мељу у Преоцу. Земља је слаба. Домаће „новaке“ једва да дотече до пола године, а онда је узимљу сви одреда. Колиба и кошара имају неке куће на Таванима (5) и на Орловцу (3). Стока ту зими троши сено и силази кући пред Ђурђевдан, кад наступи јањење.

Село је разбијеног типа, издељено на породичне групе где куће нису јако надалеко. Свега је у селу 83 куће. Како је постало име села о томе се међу сељанима не чују никакве приче ни тумачења. Село има данас пет гробаља: Мраморје, Црквина, Дочић, Костадиновића Гробље, Лукајића Гробље.

Од старина мора се најпре споменути Градић међу Јардолима. Распознају му се још темељи зида и види се да је град захватао поголем простор. Зид је с кречом. Као други остатак старине јесте старо гробље у Гредару. Ту има плоча по гробовима, а има и крстова испребијаних. Ни најстарији људи не памте нити причају да се је ту ко од садашњег становништва копао. То је гробље неког старијег становништва.

За све данашње породице у Рорама зна се да су се доселиле овамо. Првобитно су се населиле овамо три поро-

дице које су се временом разгранале те их је данас већ девет. О становништву које је пре њих овде било ове породице ништа не знају. Биће да су оне овде населиле или на праву „пустоловину“ или на земљиште које је било насељено, али је остало без становништва и неко време стајало пусто.

Порекло породица. — Шест породица: Папић (10 к.), Лукајић (6 к.), Јамација (5 к.), Костадиновић (8 к.) и Јаковљевић (1 к.) заједничког су порекла и звале се у старини Милашиновићи. Доселили овамо од Рибника пре којих 200 година. Славе сви Михољдан осим шест кућа Панића који славе Никољдан. Ови су се звали Војводићи и примешали се у Паниће па примили њихово име а задржали своју славу. — Травар (8 к.) и Кукобат (24 к.) исте су лозе. Раније су се звали Лежајић! Славе Марковдан. Доселили овамо из Котара у Далмацији пре 150—200 година. Неки Лежајић отуда утекао од војске и дошао у Срдића Долину, у Црном Врху. Био код Срдића у најму и оженио се од њих. Био јако вредан па му бег дао земљу овде доле у Рорама. После један од њих био кнез и добио власт да купи траварину од „Кавура“, који су пасли стада по Шатору и по ливадама. Од тога се он прозове Травар па онда и сва његова грана. За Кукобате се казује да је њихов предак возио сено из Ушића и на путу побио се с неким Срдићем. Овај га удари тељигом по глави, а он зајауче: „Јој, куку мени, уби ме!“ — Срдић (6 к.). Славе Никољдан. Даљом старином су из Далмације, а овамо пре 80—90 година прешао поп Никола Срдић из Црног Врха. Све су ово данас овде његови потомци. — Смиљанић (1 к.) слави Марковдан. Приведен овамо у Костадиновиће пре буне (1875) из Пердува. — Руњо (1 к.) преселио пре буне из Црног Врха. — Роквић (9 к.) и Метлић (3 к.) истог су рода. Славе Никољдан. Они су од Ћулума у Црном Врху, те су према томе даљим пореклом из Далмације. Роквићи овде били најпре на месту где су сада Костадиновићи те се доцније премакли на садашњу своју земљу. Метлићи казују да је њихово кућиште овде најстарије, па онда иза њих да су закућили Костадиновићи и иза ових Травари. Све њихово земљиште било једна „баштина“. Чистине било тада много мање, шума се дизала ниско у селу. Боровине свуда

изобила; од ње се кадила паклина. Уз буну једна грана Метлића преселила у Ребровац, код Бање Луке. — Батез (1 к.) слави Јованџан. Дошао овамо као улез из Далмације пре каквих 40 година.

2. — Црни Врх

Село се простире по благо обореној падини планине Црног Врха. На источној страни граничи с планином, на западној долином потока Шатора. Према југоистоку, Подградине и Стекеровац, нема видљиве природне границе, а између Рора и Црног Врха границу чини прегиб из равни у пристранак. Ни на северну страну према Пољицу (Штрпцима) није граница обележена неким приметним природним међашима. Село је веома пространо, јер се је приплећак Црног Врха и у дужину и у ширину надалеко разастро. На згодним местима, по угибима, таванцима и удолицама, сместиле су се куће, али само где је на домаку било и земље за обрађивање. Цела страна је јако каменита, те само местимично има земље за орање. Остала површина служи за ливаду. Ако није ни за то, онда као пашњак. Оранице носе називе: Врућинац, Плеће, Гаврануша, Јарчиште, Велике Њиве, Врлетаче, Ражовишта, Локвице, Бегове Торине, Кућерине, Ивића Поље, Сивичин До, Марков До, Ногавица, Сјамине Њиве, Криви До, Милошевића До, Гацевине, Драге, Плеће, Вицина Долина, Јасик, Увале, Брда, Долине, Ратковица, Ревеник. Ливаде: Живаја, Клење, Провалије, Боровњаче, Питомине, Јованов До, Ивића Поље, Брда, Главичице, Попове Долине, Мудаљев До, Долови, Драге, Ушићи, Бркића Шумар, Кладар, Иве. Шуме: Руњина Шума, Симатовића Ограда, Кук, Гај, Челопек, Студенац. Ни у Црном Врху нема воде. Поток Шатор протиче тек границом села и у оном свом делу назива се Појило. Црно Врело је исто тако далеко од насеља, високо под планином. Осим тога оно је и сасвим мале снаге. Жито међу у Преоцу и на Гудаји. Колиба и кошара има: у Пољу 3, у Дрази 2, у Гацевинама 2, у Вичиној Долини 1, у Ушићима 4, у Питоминама 2, у Боровњачи 2, у Гају 2, у Брдима 2. Ту стока зими троши сено, јер га је немогуће довести кући.

Црни Врх је разбијеног типа, с неколико раздалеко одмакнутих мањих насеља, у свакоме по 15—20 кућа. Насеља су породичног постанка и обележја. Има их седам и зову се: Срдића Долина, Чегари, Ћулуми, Балаћ, Бошњаци, Руње, Савићи. Насеље Савића зове се још и Горње Мотике. Цело село има 94 куће. Село је добило име од планине под којом се сместило. Стога ваљда и нема никаквих прича о постанку овога назива. Ни за крајеве Балаћ и Мотике не зна народ да наведе узрока зашто су се тако назвали. Сваки крај има и своје гробље.

У Црном Врху је мало трагова од старијих насеља. До границе Стекероваца једно се место зове Градина, али ту нема никаквих спољних знакова какве грађевине. На Ревенику се на два места распознају темељи некаквих грађевина.

Најстарији становници Црног Врха овде су већ којих 200—250 година. О пређашњем становништву нема никаквих предања. Једино Руње знају да су населили на кућиште неких Јовића, кад су се ти кренули оданде.

Порекло породица. — Срдић (28 к.) славе Никољдан. Досељени пре којих шест колена из Далмације, од Дрниша. Најпре мало живели у Рорама, а отуда их „турски наџак ишћерао“ овамо горе у Срдића Долину. Њихов предак Стеле имао пет синова. Од двојице су му потомци овде у Црном Врху, од трећег у Главици, од четвртог у Клачинама, а пети се није ни женио. Одавде су Срдићи селили у крајеве око Бања Луке. — Чегари (12 к.) славе Јовањдан. Доселили су се од Дрниша у Далмацији, по прилици пре 200 година. Онај што се је први овамо доселио прозван је Чегаром, а право му име било Сава. Стеван, старац од 80 г., који је ово причао вели да се је од Саве па до њега изредало шест колена, и то: Сава—Илија—Давид—Васо—Стојан—Стеван. Селили су одавде Чегари у Стекеровце, Подрашницу и на Кола. — Ћулуми (13 к.) славе Никољдан. Доселили овамо из Далмације пре 180—200 година. Марко који је причао о пореклу и старини праунук је Брке (Брко—Васиљ—Тодор—Марко) који је доселио из Далмације. Још каже Марко да су се само Калабе пре њих населили у Црни Врх, а иза Ћулума најпре Срдићи па Руње па Чегари. — Калабе (5 к.) славе Јовањдан.

Не знају ништа да кажу одакле су се населили овамо. — Бошњаци (6 к.) славе Трипуњдан. Доселили овамо „из Босне“, „иза горе“ (из слива Сане) пре 5—6 колена. Одавде су једни отселили пре 80—100 г. у Стекеровце, други у Клачине. — Руње (9 к.) славе Никољдан. Пореклом су из Полаче у Далмацији и населили најпре у Грахово, па отуда пре 5—6 колена прешли овамо. Из Грахова су једни отселили у Ведро Поље код Петровца, а из Црног Врха селили су у Рибник и Растоку. — Савићи (21 к.) славе Никољдан. Они су од рода Штрбаца и старином из Херцеговине. Опширније о њима речено је у општем делу. Овамо у Црни Врх прешли Савићи с Подића пре 130—150 г. Иселио овамо Вид, отац Мијагин.

3. — Преодац

Село је под Великим Шатором. Његова побочна узвишења: Вршчић и Врањуша опасују Преодац с јужне стране. С истока га омеђава Велики и Мали Кик. Од Тичева према западу, одељује га страна Стрмац и шума Балињаче, а са северне стране више коса и брегова, међу којима се највише истиче Кук.

Преодац је зделастог облика. Средина му је најнижа и подводна је. Стога је то земљиште остављено за ливаде, баре. Оранице и куће су свуда около на уздигнутијим и оцедитијим положајима. Оранице се називају: Цијепци, Врлетаче, Попрекуше, Траљића Њиве, Брегови, До, Подворнице, Крчевина, Бјељевина, Шљива, Увале, Клачина, Стевиловке, Брда. — Ливаде: Бара, Долови, Дражице, Љесковац, Гњиловац, Обарак, Склоп, Лице, Карлица, Клачина, Врба, Барица, Лука, Бријег, Поље, Параџиковци, Драга, Кик, Манипоље (под Шатором). Салићи имају ливада и у Рбинама. — Пашњаци: Орловача, Иванова Главица, Клачина, Кик, Борик, Кицељ, Главица, Страна, Врла Страна, Вршчић, Јошевића Врх, Косе, Балињаче, Горица. — Шуме: Велика Драга, Врх Јошевића, Испод Врањуше, Вршчић, Бјељевина, Страна, Таванци, Манипоље, Балињача. — Потоци: Брзица избија испод Бабине Греде, Млин испод Врањуше. Састају се један с другим и још с потоком Карлицом и тада добијају име Шатор. При изласку из села Шатор се назива Појило, због

тога што се ту напаја стока извише села. Даље низводно одатле назива се опет Шатор, док не поприми име Унац. У Преоцу има много мањих врела, тако: Широка Врела, Платица, Булино Врело, Увала, Бродић. На Шатору, под самим врхом, налази се овеће планинско језеро. Како је Преодац богат водом, а многа оближња села сасвим безводна, то у њему има повише млинова. Има их седам већих са два или три „витла“ и пет-шест мањих с једним витлом. Ово су све „ујмени“ млинови. Поредовничких има много више. Неки од ових међу Преочанима, неки и сељанима из других села. У Преоцу меље свет из Поповића, Шумњака, Вагана, Рора и Црног Врха. — На удаљенијим ливадама имају овдашњи људи колибе и ту држе благо с јесени и с прољећа. Тако у Клачинама има седам колиба, у Борику пет, у Таванима две.

Преодац је село разбијеног типа. Има три, међусобно јака издвојена краја: Клачине, Преодац и Црнац. Крај Преодац је опет расут у више омањих пордичних група с три, пет, па и петнаест кућа на окупу. У целом селу има 106 кућа. Гробаља је у свему шест: Илијашевића Гробље, Бошњаково Гробље, Полића Гробље, Црквина, Тичино Гробље, Станишића Гробље.

О имену села нема никаквих прича. Но вероватно је Преодац добио ово име од свога положаја који омогућује да овуда пролази пут и спаја два поља: Гламочко и Граховско. Отуда се је прелазило, преходило, отуда можда Преодац. Овим су се путем служила села северног дела Гламочког Поља и најјужнија села Горњег Унца. Осим с Граховом пут овај у своме продужењу (преко Рисовца) веже ова села и с Далмацијом.

Од старина овде има у северо-источном прикрајку села Црквина близу потока Шатора. Добро се види темељ целог зида и олтарске кривине. Олтар је до истока. Од Црквине води пут на брежуљак Градину, где се виде још добро очувани зидови старинског града. Народ га назива Момчилова Кула. О њој је било већ говора у општем делу.

Порекло породица. — И овде су се најстарије породице населиле пре којих 200 или нешто више година. По предањима тих најстаријих породица Преодац као да је пре њи-

хова доласка био сасвим пуст. Говоре како је тада све још било зарасло у боровину и морало се крчити да би се имала где кућа метнути. — Бошњаци (6 к.) славе Трипуњдан. Прешли су овамо из Црног Врха пре 120 г. Одавде по окупацији (1878) један огранак преселио у Брањевце. О томе како су добили ово презиме казују да им је неко од њихових старих био у „Босни“ у најму, па кад се је отуда повратио, рекли му: „Ево нашег Бошњака!“ Глигић (1 к.) слави Јовањдан, а приведен је овамо у Бошњаке из Маринковаца после окупације. — Ајдери (25 к.) славе Никољдан. Они су од рода Јагодића. О своме презимену причају да је неко од њихових у старини служио код бегова и био потежак у раду и слабо послушан. Бег му заповедао а он се оглушивао. Онда бег узме штап и опали га говорећи му: „Ајдер, уради то!“ Овај одмах скочи и узме да ради што му је заповеђено. Онда ће бег: „Аха, где како је Ајдер ваљан!“ Ајдери су населили међу најстаријим породицама, али најпре на Клачину, а пре 120 г. преместили се овде где су данас. Један брат од њих четворице отселио тада с Клачина у Рељино Село. После одавде отселила једна кућа у Љубаћево код Бања Луке. — Баришићи (4 к.) славе Никољдан. И они су од рода Јагодића као и Ајдери, па су се и населили у исто доба с њима. Исто то важи и за Јолиновиће (1 к.), Ђукиће (3 к.), Тртиће (7 к.), Тице (18 к.), Миличиће (3 к.) и Салиће (4 к.). Све је то од једног „тијеста“. Тице су прозвани тако због тога што је неко од старих им имао коња брза као птица. Неки су отселили одавде у Отковце и Превију (Кључ). Миличићи прозвани по Милици, која као удовица остала иза мужа трудна и родила сина, па он добио презиме од материног имена. Салићи прозвани по Сали (Сави) који је био врло „згодан“ и богато се одевао. — Омићи (2 к.) славе Мијољдан. Не знају ништа о својој прошлости и старијем завичају — Марић (1 к.) слави Ђурђевдан. Приведен је овамо из Грахова пре буне (1875). — Симиџија (1 к.) слави Јовањдан. Дошао овамо из Вагана гламочког на 20—30 г. пред буну. Био млинар у млину бега Пилиповића, па му овај дао и земљу. — Илијашевићи (3 к.) славе Стевањдан. Населили из Грахова пре 80—100 г. Звали се некада Добријевићи, па по Илији прозвани Илијашевићи. Променили овде два кући-

шта. — Станишићи (7 к.) славе Јовањдан. Јован (85 г.) прича да је његов прадед доселио овамо из Далмације. Пре њих били су у селу Тртићи и Ђукићи. Свуда овуда била само шума. Крчено, па орано. Једна њихова кућа отселила доста давно негде око Бања-Луке. — Руњо (1 к.) слави Јовањдан. Пре 60 г. населио га овде бег на кућиште једног Станишића. — Принцип (1 к.) слави Ђурђевдан. Доселио овде из Грахова по окупацији. Старо им је презиме Чеко. У Грахово се населили пре 150—200 г. из Полаче у Далмацији. — Партало (2 к.) славе Благодасне Вериге. Доселили овамо из Далмације пре 120—130 г. Старије им презиме Иваци. — Савић (1 к.) слави Никољдан. Приведен из Црног Врха пред буну у кућу Тртића. — Будиша (5 к.). Славе Ђурђевдан. Доселили од Дрниша из Далмације пре 5—6 колена. Селили одавде у Подрашину (Мркоњићград) и у околицу Бања-Луке: у Бистрицу, Голеше, Љубачево. — Ђулум (1 к.) слави Никољдан. Приведен из Отковаца по окупацији у кућу Миличића. — Полићи (7 к.) славе Никољдан. Доселили из Грахова пре 100 година.

4. — Т и ч е в о

Тичево се налази на повећој висоравни и пружа слику малог поља. На већој је висини него околна насеља: Преодац, Подић и Шајиновац. Нигде му површина није испод 1000 метара, а брегови и вршчићи уздижу се још за 150—300 м. више. Село је ограничено с истока Балињачом, Стрмцем и Главицом, с југа падином Шатора, са запада Шпијом и Кукердом, са севера Гудајским Косама. Куће су по окрајку равни, мало уздигнуте уза страну. Средицу равни заузеле су ливаде, а крајеве оранице, које се успињу и уз благо нагнуте стране. Оранице носе називе: Крчевине, Ведро Поље, Барице, Поткрај, Зајаруга, Брежине, Љубина Пољана, Косе, Поткућнице, Бијело Врело, Ведрине, Масули, Стари Крај, Под Прокосом. — Ливаде: Пољице, Баре, Пушкашице, Увала, Балињача, Окрајци, Љубино Поље, Бијело Врело, Масули, Стари Крај, Горице, Увале, Модри Кук. — Пашњаци: Тијесно, Шљеме, Бадњева Главица, Крај, Балињача, Таванци, Гудајске Косе, Велики Стрмац, Мали Стрмац, Сијенац, Шајиновац. — Шуме: Густо Борик, Шљеме, Увале, Шпија, Бад-

њева Главица, Гудајске Драге, Шајиновац, Млиништа. — Воде: Јаруга долази из Малог Тичева, тече пољем, улива се у Понор. Гудаја извире у Гудајским Драгама, Црно Врело утиче у Гудају, Млиништа у Љесковицу. Мањих врела има доста, тако: Стубао, Точак, Бијело Врело, Малешев До, Кланац, Врело, Бунарић. На потоцима има у довољној мери млинчића те се село не пати за мељиво. На Гудаји има и седам ступа за ваљање сукна. По удаљенијим ливадама има колиба, где стока буде спочетка зиме док не потроши сено. Тако су у Горици две колибе, у Старом Крају две, у Тртића Долу две, у Таровинама две, у Модром Куку пет.

Село је разбијеног типа. Дели се на два знатно одвојена и размакнута засеока: Велико Тичево и Мало Тичево. У В. Тичеву су се сместиле три породичне групе, међу којима се више граница не може одмах на први поглед да примети. Мало Тичево распада се у две сасвим одвојене групе. Цело село има 62 куће. Гробља су два: Доње Гробље и Јовића Гробље. Има старих гробова и у Љубиној Пољани. О томе зашто је село добило овакво име не чују се никакве приче.

Трагова старине примећује се на Оштрој Главици. Ту је развалина неке старе грађевине. Види се хрпа камења обрасла у траву, а нађе се и хрбина. Нађен је на томе месту мали жрвњић од обичног камена.

Порекло породица. — Данашње најстарије породице у Тичеву живе овде тако око 200 година. — Вишекруне (24 к.) славе Јовањдан. Доселили из Далмације као најстарија породица. — Јовићи (26 к.) славе Никољдан. Населили одмах убрзо после Вишекруна из Херцеговине. — Јагодићи (5 к.) славе Никољдан. Спадју међу најстарије породице. Њихова предања су изнесена у општем делу. — Јарић (1 к.) слави Никољдан. Доселили пре 100—150 г. из Тишковца (Грахово). Било их више, па једни отселили још пре буне у Шеховце (Мркоњићград), а други изумрли. — Прпе (6 к.) славе Јовањдан. Доселили пре 150—180 г. из околине Шибеника у Далмацији. Њихов предак утекао отуда од војске, па овуда најпре ходао по најму, а после направио кућу. Прпе су се некада звали Ћулибрци. Били најпре у В. Тичеву

под Балињачом. Пре 100 г. прешли у М. Тичево. Селили одавде њихови огранци у Бараке, Тријебово, Голеше и Мотике.

5. — Штрпци Велики

Село је смештено између Преоца, Тичева, Љесковице и Малих Штрбаца. Као видније граничне тачке примећују се: Оштра Коса, Јелак и Боровњача на западу, Коса и Козјак на југу, поток Љесковица и Илина Главница на северу. Према истоку нема природне граничне ознаке. Сеоско земљиште припиње се на тој страни донекле уз доње пропланке Црног Врха. Село је нејединственог положаја, са знатнијом разликом у висини између виших и нижих положаја. Иако сасвим врховинско село, има опет један део који се зове Жупа. Делови села су отсечени један од другог дубоким долинама, поточним или суводолинама. Стога је слаба веза међу тим деловима и тешки су путеви који их спајају. — Оранице се називају: Зануглине, Дуге Њиве, Бјељевине, Врцине Торине, Гајине Њиве, Јаричишта, Луке, Селишта, Кућишта, Торине, Орнице. — Косанице: Поље, Козјак, Голо Брдо, Цијепци, Лице, Баре, Драге, Главница. — Пашњаци: Горица, Заструшци, Црна Коса, Голо Брдо, Растик, Рапина Ливада, Јојина Жежница, Брина, Долови, Парадници. — Шуме: Горица, Кик, Дулер, Шајиновац. — Воде: Шатор, Гудаја, Црно Врело. Млини су на Гудаји и на Шатору. Само заселак Жупа не оскудева водом. Остали су делови безводни.

Штрпци су разбијеног типа, с јако израженом подвојеношћу крајева. Удаљеност међу крајевима није велика у правој линији али због усечености и стрмице долина треба прилично времена да се пређе из једнога у други. У крајевима су опет куће разбачене овде онде у омањим групама. Село има свега 83 куће. Добило је име, свакако, по породици Штрбаца, а додатак „Велики“ вероватно због тога што је првобитна задруга Штрбаца овде била од оне која се је била скућила у Малим Штрпцима. Село се дели на пет крајева: Подић, Шајиновац, Жупа, Брда и Мотике.

Какви видљиви и откривени трагови старине и давнашњих насеља у овоме селу не постоје. Иначе је ово село

с погледом на данашње становништво најстарије у целој области. У општем делу утврдили смо за Штрпце да су се доселили овамо свакако још пре карловачког мира (1699), што се не може рећи ни за једну другу породицу.

Порекло породица. — Вјештице (3 к. на Шајиновцу, 3 к. у Жупи, 6 к. на Подићу) славе Ђурђевдан. Доселили пре којих 130 г. из Зрмање у Лици. Дигло их се одонуда пет брата, па један дошао на Шајиновац, други у Гламоч, трећи у Ливањско Поље, четврти у Пљеву, пети се поврнуо натраг у Зрмању. У старини се, кажу, звали Грубори. Неко им њихов био вешт ходати по шуми па га прозову Вјештицом. Са Шајиновца су им огранци прешли на Подић и у Жупу. На Подићу су били спрва заузели друго земљиште, али их бег дигне оданде и даде оно земљиште Лауду Штрпцу. Онда они искрче ово садашње своје кућиште. Лауд „имавао“ по 3000 оваца и по 60 телади. — Шешум (1 к.) слави Ђурђевдан. Прешао овамо по окупацији из Љесковице као уљез код Вјештица. — Зељковић (1 к.) слави Ђурђевдан, доста одавно овде. — Николашевићи (4 к.) славе Никољдан. Они су од рода Штрбаца. Живели су на Брдима заједно са Шпирићима, па се пре 100—120 г. одделили од ових и прешли овамо на Шајиновац. — Поповић (1 к.) слави Ђурђевдан. Прешао из Мрђа по окупацији као уљез у кућу Шкорића. — Штрпци (6 к. у Жупи, 7 к. на Подићу, 6 к. на Брдима) славе Никољдан. О њиховом пореклу већ је говорено. Селили су одавде на кола и у Борковиће (Бања Лука) где су се презвали Стојићима. — Новаковићи (4 к.) славе Аранђеловдан. Доселили из Зрмање пре каквих 100 г. Ђукан Новаковић утекао из Зрмање од војске и станио се овде. Кад се је мало после навратио тамо у род, „тркао мртве шибе“ због бегства. Овде се прибио уз Вјештице. Био им брат по матери. Добио кућиште неког Малиновића. — Тривановићи (3 к.) славе Стевањдан. Дошао један по окупацији са Штожишта (Грахово) и ушао у кућу Штрбачку као уљез. — Радуни (10 к.) славе Св. Василија. Пребегли овамо из Герзова пре 4—5 колена. Дошла њих двојица браће: Раде (Радун) и Миле. Овај био мален па га прозвали Малим. Од Раде су Радуни, од Малог Малиновићи. Мали се није задржао овде него

отселио у Маринковце. Даљом старином су из Црне Горе и звали су се Ињци (Ињац), спомињу и презиме Коњикушић. То или им је још старије презиме или презиме неког њиховог огранка. Кад су Радуни овде избили, било много садашње земље под борјем и тек касније искрчена. Земља, веле, овде „питома и слатка“. — Мандићи (3 к.) славе Св. Василија. Они су од „племена“ Радуна. — Томићи (4 к.) славе Јовањдан. Они су од рода Марчета. Према томе су старином из Лике. Пре 70 г. отселили су одавде њихови одељеници на Камен (Гламоч) и на Пркосе (Петровац). — Срећићи (2 к.) славе Јовањдан. И они су од рода Марчета. Доселили овде још пре Вјештица. — Радановићи (14 к.) славе Никољдан. Они су од рода Штрбаца, прозвани по Ради-Радану. Отсељавали су одавде једни у Кистање (Далмација) пре буне, други после буне у Пискавице (Бања Лука). — Савићи (5 к.) славе Никољдан, а потичу од рода Штрбаца. Прозвани по Сави. Овде, на Брдима, им је најстарије станиште, одакле су се разилазили на друга места.

6. — Штрпци Мали

Штрпци Мали леже источно од Великих и граниче још Црним Врхом и Прекајом. С источне стране опкољени су планином Клековачом, чији су, на догледу селу, највиши врхови: Црни Врх, Кук, Иковац, Јаворова Коса. Са свију других страна нема ово село никаквих природних граничних знакова, него се неприметно надовезује на земљиште осталих села. Штрпци Мали мањим делом заузимају котлину потока Шатора, а већим делом пристранке планинске и таванасте заравни. Пристранци и заравни се овде међусобно измењују и чине прелаз и везу између нижих и виших положаја. Куће и земље су претежнијим делом на горњим положајима, и тек незнатним делом у низини. — Оранице се називају: Кућерине, Низбрдне, Под Брдом, Циганка, Слатке Њиве, Диљке, Подворнице, Дуге Њиве, Поље, Иза Поља, Ђуило Брдо. — Ливаде: Пољанци, Кућар, Голумњача, Оградица, До Јелића, Пољана, Малињак, Брегови, Равнице, Палеж, Јаровине, Борје, Горица, Шишмановац, Баре, Прибранци. — Пашњаци: Коса, Редовац, Подвршина, Чурум.

Штрбоња, Палеж, Иковац, Голо Брдо (Лисо Брдо), Брдо, Борик, Главичице, Паљевине, Прибранци, Јаричиште, Збјег, Брда, Букови Крај, Гробница, Борова Главница. — Шуме: Иковачка Коса, Паљевнице, Увала, Вршчић, Агића Палеж, Агића Врело, Јаворова Коса, Старчева Пољана, Вршина, Срнећа Коса, Цјепала, Петрова Ливада, Лујин Врх, Дубока Увала, Иликоловића Палеж, Тисова Коса, Косијер, Палешчић. — У горњем, пространијем делу села нема живе воде. Кроз доњи део протиче поток Шатор. Колиба има: у Палежу 1, у Горици 4, у Пољани 1, за Пољем 6.

Штрпци Мали су село разбијеног типа и деле се на четири краја: Пољице, Бунчевац, Жупица, Брда. У крајевима су куће размештене по групама. О имену села вреди оно што смо рекли о Великим Штрпцима. Крајеви су добили имена по своме земљишном облику, једино име Бунчевац друкчијег је постанка. Али народ нема никаквог свога тумачења за тај назив. У селу је данас свега 102 куће. Гробаља има седам, а називају се: Пољанак, Лисина, Прибранци, Гробница, Долина Глијаковића, Радановића Гробље.

На земљишту Штрбаца Малих има трагова некадашњих насеља и старинских грађевина. Тако Градина Орловачка у Жупици, па онда Гротина Громила. Код ове се види хрпа камења као да се је срушио зид. Штрпци Мали, као насеље данашњег становништва, стари су поприлици исто као и Велики Штрпци, јер и у овом селу станује и живи од врло давних времена један део овдашњег најстаријег рода — Штрбаца.

Порекло породица. — Кајтези (16 к. у Пољицу, 5 к. у Жупици) славе Никољдан. Стара су и јака породица, али зачудо не знају ништа о своме ранијем пребивалишту. Живели су најпре сви у Жупици и било их ту пет брата. Двојица врло давно, пре четири колена, изиђу горе у Пољице и овде добро напредују и чељадима и имућством. Њихови одељеници отселили одавде пред буну у Ребровац и у Голеше (Бања Лука). — Агићи (11 к. у Пољицу, 3 к. на Бунчевцу) славе Јовањдан. Доселили пре којих пет колена од Дрниша у Далмацији. — Јелићи (8 к.) славе Јовањдан. И они су од истог рода од кога и Агићи. Били најпре у

Жупи, па им бези рекли да крче земљу горе у Пољицу. Они изнесу горе најпре кошаре и ударе крчити и добију толико земље да се сви овде стално закуће. Прозвани су Јелићи по Јели удовици. — Матићи (10 к.) славе Јовањдан. Доселили из Далмације пре пет колена. Били неко време на Клачини. Стеле Матић се ожени од Агића па га ови привуку себи овамо на Пољице. Дошли овде у шуму и пустоловину. Један им огранак отселио одавде пре буне у Голеше. — Петковићи (2 к.) славе Никољдан. Приведени овамо пре 80 г. из Црног Луга (Грахово). — Ћућуз (1 к.) слави Ђурђевдан. Приведен из Пеуља (Грахово) по окупацији у кућу Петковића. Звали се Петровићи, па их Турци прозвали Ћућузима. — Радановићи (7 к.) славе Никољдан. Изишли овамо с Брда мало пре буне. Од Штрбачког су рода. Један одавде отселио у Медну. — Петковићи (4 к.) славе Јовањдан. Доселили овамо из Грахова пре којих 120 г. Они су од рода Тркуља. — Зељковић (1 к.) слави Ђурђевдан. Приведен после окупације са Шајиновца у кућу Агића. — Марчета (1 к.) слави Јовањдан. Приведен пре 20 г. из Прекаје у кућу Агића. — Марићи (2 к.) славе Ђурђевдан. Доселили пре 100 г. из Пашића Поља (Грахово). — Мектеровићи (4 к.) славе Никољдан. Они су од рода Штрбаца, од гране Радановића. Вид, старац од 60 г., прича да је његов прашукундед Вид (Вид—Пане—Нико—Мелентије—Лазо—Вид) прозван Мектером стога што је правио „мертуке“ (мере за барут када се пуни пушка). Били су најпре на Брдима па се премакну на Борову Главицу а затим овде. — Шпирићи (3 к.) славе Никољдан. И они су од Рода Штрбачкога. — Букве (2 к.) славе Дмитровдан. Дошли овамо пре 40 г. из Растоваче, а у Растовачу по окупацији из Далмације. — Глијаковићи (2 к.) славе Никољдан. Рођаци су Радановића и Мектеровића, прозвани по Глиши-Глијаку, брату Мелентијевом. — Милаковић (1 к.) слави Ђурђевдан. Приведен из Мрђа по окупацији у кућу Шпирића. — Шкорићи (7 к.) славе Јовањдан. Род су с Петковићима, те потичу као и ови од Тркуља из Грахова. — Видовићи (5 к.) славе Ђурђевдан. Доселили пре пет колена из Голубића у Далмацији. — Лукач (1 к.) слави Јовањдан. Дошао пре 40 г. из Љесковице и приженио се овде у кући Шкорића. — Лемићи (3 к.) славе Ђурђевдан. Доселили на

10 г. пре буне са Стожишта (Грахово). — Радуловић (1 к.) слави Јовањдан. Приведен пре буне у кућу Петковића из Грахова. — Гајић (1 к.) слави Никољдан. И Гајићи су од рода Штрбаца. — Јовићи (2 к.) славе Никољдан. Доселили из Тичева.

По једном казивању на Пољицу је пре данашњих становника живео Дмитар Меселџија. Ту му дојадало па отселио на Купрес. Био јако богат. По дванаест коња хватао у вршај, а тринаестог, ђогата, седлао и јахао.

7. — Прекаја

Прекаја лежи надесно од речице Унца. Унац јој је западна граница, а источна је планина Клековача или, заправо, њезине ниже косе и врхови: Јаворова Коса, Вршина, Коло и Лаушевац. Према северу и југу граница није видна и изразита него више отворена. Прекају од Жупице дели Склоп и Орловача, а од Мокронога опет Склоп (доњи). Куће су углавном у низини проширене увале Унца, а тек незнатнији број поиздигао се уз плећине планинске подгорине. Радне земље као и у свима овдашњим селима нису повезане у целини него истргане и разбацане, већ према томе где се је затекло такве земље. Оранице носе називе: Разбојине, Пљескуше, Луке, Брда, Кудрине Њиве, Чот, Љетиште, Каменице, Долови, Голић, Косовац, Паркалице, Главицице, Градина, Котлина Мала, Котлина Велика, Растовача, Врановина, Ограда, До, Превија, Орловац, Селишта. — Ливаде: Главице, Тукови, Баре, Развале, Ђуриновци, Околиште, Голић, Каменица, Планиница, Коло, Шејиновци, Репиште, Луњевача, Палеж, Потоци. — Пашњаци: Лаушевац, Ртови, Градина, Главица Косовчева, Врановина, Орловача, Тавани, Грабовача. — Шуме: Обувалица, Вршина, Чубрић, Водена Долина, Плћ (Луњевача), Јаворје. — Кошаре (колибе) се налазе на удаљенијим земљама, тако: у Развалама 10, на Чоту 3, у Потоцима 6, на Кудриним Њивама 1, на Каменици 3, на Кућеринама 5, у Ждралици 6. У Локвеном Врху има кошара на државном земљишту, на паљевини. — Воде: западном границом села протиче Унац те намирује углавном село водом. Имају у селу још три мања извора.

Народна машта пронашла је да је кроз Прекају некада текла вода Живаја, која је извирала иза Бунчевца па слазила у Жупу и кроза Склоп улазила у Прекају. Чак казују да су на томе замишљеном кориту налазили жлица од млинског кола и корита од ступа за ваљање сукна. Турци веле, затворе извор Живаје биволским кожама те је тако вода престала да тече овамо, али је „просала“ на другу страну и избила у Рибник. Ово народно маштање поникло је свакако отуда што збиља онуда куда је Живаја имала да тече постоји корито посве слично речном кориту па је сва прилика да је туда текла река. Али када?

Прекаја је разбијеног типа. Дели се на осам крајева: Краљи, Подбрина, Прекаја, Врановина, Мрачај, Котлина, Жупа Павића, Главице. Средиште села је увалита котлина. Око тога средишта поређали се остали делови села, неки више неки ниже. Крајеви нису јако удаљени један од другог, али има у крајевима и осамљених кућа, одбачених далеко од најближе групе. У селу има свега 115 кућа. Гробаља је шест: Црквина, Бунарина, До, Дражица, Гробница, Жупица (ово је на земљишту Малих Штрбаца, али се ту копа један део Прекајчана).

О имену села не чују се у народу никаква тумачења. Најпре би могло бити да је ово име дошло од положаја и облика земљишта. Тако је и с називима крајева, уколико ови нису добили породичне називе. У Прекаји има доста остатака и трагова из прадавног доба. На Љетиштима постоји Градина. Ту се види сасута громила и налази се доста хрбина. Код Градине више Мрачаја исто тако стоји сасута и обрасла громила. На Градини Гути види се срушена громила и кречни зид. Место где је данас црква зове се од давнина Црквина. Ту је био, како веле, и стари црквени темељ. Близу цркве налази се главичаста рушевина, по њој крупно гробно камење, стављено полежећке. Камење није лепше урађено, тек овлаш окресано. Таквог камења налази се и подаље од ове главичице, која сличи рушевини.

Порекло породица. — Данашње породице у Прекаји просечно су једнаке старости као и у осталим селима, осим Штрбаца. — Краљи (18 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Голубића у Далмацији пре 4—5 колена. — Милаковић (1 к.)

слави Ђурђевдан. Дошао из Мрђа пре 20 г. као уљез у кућу Краљеву. — Вуцеље (7 к. под Брином, 9 к. на Главици) славе Аранђеловдан. Доселили из Полаче у Далмацији пре 150 г. На Главици пре њих били Кесићи. — Марчете (14 к. у Прекаји, 16 к. Котлини, 1 к. у Жупи) славе Јовањдан. Доселили из Зрмање у Лици пре 5—6 колена. Говорка се као да су они најстарији насељеници овде. — Кесићи (4 к. у Мрачају, 5 к. на Главицама) славе Ђурђевдан. Доселили пре пет колена из Голубића у Далмацији. Од исте су лозе од које и Краљи и Стевандићи. — Шкрбићи (9 к.) славе Јовањдан. Од рода су Марчетина и населили у исто доба с њима. Селили су се одавде у Отковце, Бишкупину (Книн), Голеше (Бања Лука) и Козарац. — Стевандићи (5 к. у Мрачају, 6 к. у Жупи) славе Ђурђевдан. Исти су род с Кесићима и Краљима. Доселили из Далмације када и ови. — Пантош (1 к.) слави Јовањдан. Спада међу најстарије породице, али се је слабо множила. Један им је подељеник отселио у Голеше. — Матићи (3 к.) славе Јовањдан. Доселили пред буну из Пољица. — Марић (1 к.) слави Никољдан. Дошао пре 40 г. из Варцар Вакуфа. Био спрва у најму па се после закућуио. — Букве (3 к.) славе Дмитровдан. Доселили из Полаче у Далмацији после окупације. — Савић (1 к.) слави Никољдан. Преселио из Црног Врха пре 50 г. — Гаврић (1 к.) слави Јовањдан. Дошао из Гламоча одмах по окупацији. — Броћоте (7 к.) славе Стевањдан. Браћа Васо и Мијо доселили пре 80 г. из Губина (Ливно). Живели као „носалице“ (трговци-торбари). Најпре се били настанили у Жупици па се после премакли овамо у Прекају. — Лукачи (2 к.) славе Јовањдан. Прешли овамо из Љесковице пре 60 година.

8. — Љесковица

Љесковица лежи испод Шајиновца, који је ограђује са запада. Северна јој је граница поток Љесковица, источна Унац, а на јужној страни додирује раван Жупе и Жупице. Село је углавном у низини, на ониском испруженом брежуљку. У сравњењу с другим овдашњим селима Љесковица је доста збијена и заузима мало простора. Њиве оранице су одмах око кућа, а ливаде су по крају. Оранице носе

називе: Лука, Лучица, Пòдворница, Бријег, Лазина, Зечуше, Брдо, Поток, Шајиновац, Дулер. — Ливаде: Поља, Рашће, Лице, Гувнине, Гај, Увала, Урвине, Ливадица, Барица, Кракашевина, Пуцаревина, Шајиновац, Дулер, Пољана. — Пашњаци: Главица, Цијануша, Шајиновац, Црница. — Шуме: Јаруге, Мисије. — Воде: Љесковица и Сартук. Љесковица извире из два врела, једно у Пољанама, друго у Дулеру. Има и мањих извора. На Љесковци има млинчића, где сељани мељу жито. И Љесковчани имају на страни колиба. Тако их има: у Шајиновцу 2, у Дулеру 3, у Прекаји 2.

И Љесковица је разбијеног типа, али се понешто приближује збијеном типу. Положај кућа има углавном облик низа. Због тога ваљда а и што је село малено и наблизу и нема поделе на крајеве, него је цело село само један крај. Али се опет насеља разликују по породичним групама. У породичној хрпи куће су наближе, него хрпа према хрпи. Гробља су два: Лукачево Гробље и Бјељачко Гробље. Село има свега 60 кућа. О имену села казују да су му га издели Бијељци као најстарији насељеници. Они доселили овамо из Љесковице у срезу мркоњићградском, па и ово ново место назвали истим именом.

Као старина постоји овде Градина на Цијањуши. На врху те главице види се као неки мали хумчић и распознаје се куда је био зид. У Бјељачком Гробљу има преко двадесет крупних гробних каменова, неравно окресаних или никако и неизрађених. На једном месту разазнаје се као некаква мала закопина. Народ тврди и верује да је ту био манастир и око њега гробље. Веле да је ту нађен сребрен крст и путир.

Порекло породица. — Љесковица би могла бити мало млађе насеље него остала насеља у околини. Заснована је на, у оно време, пустом месту. — Лукачи (18 к.) славе Јовањдан. Доселили из Ресановаца (Грахово) пре 100—120 г. Дошли тада Јевто и Илија као старешине двеју кућа. Илијин стриц причао да су раније једни Лукачи из Ресановаца отселили у Банат. Илина прабаба у то доба била болесна те нису и они могли да оду с онима у Банат. Због тога после често пута клели ону бабу. Из Љесковице су Лукачи селили на Голеше, у Шеховце (Мркоњићград) и под Козару. — Кова-

чевићи (4 к.) славе Јовањдан. Њихов предак Вукосав дошао овамо пре 80—100 г. као сеиз уз бег. Доцније га прими себи у кућу Давид Милановић, пореклом из Далмације а насељен у Љесковици и уда за њега своју кћер. Ковачевићи су пре славили Св. Стевана Дечанског. — Миливојевићи (5 к.) славе Аранђеловдан. Населили из Полаче у Далмацији на 10 г. пред буну. Истога су рода кога и Тадићи. — Бијељци (26 к.) славе Ђурђевдан. Доселили као најстарија породица из Љесковице, „из Босне“. — Шешуми (5 к.) славе Ђурђевдан. Они су огранак Бијељаца, назван овим новим именом. — Лошић-Шешум (1 к.) слави Ђурђевдан. Приведен у Шешуме пре буне из Угарака (Грахово). — Чимбур (1 к.) слави Никољдан. Дошао из Полаче пре 40—50 г. Усинио га Петар Шкрбић.

9. — М р ђ е

Мрђе леже углавном налево од Унца, премда имају нешто земље и у планинама с другу страну Унца. Граница им је с јужне стране поточић Љесковица, са западне стране косе Мргуд и Скрајња Пољана, са северне Вијенац и Граб. Село је за овдашње прилике доста скровито, смештено на малом простору. — Оранице носе називе: Средоријеке, Суваја, Велике Њиве, Брегови, Језерац, Прекаје, Луке, Баре, Међумеђе. Ливаде: Сјенокоси, Поље, Луњевача, Чолокрај (Челокрај), Развала, Мокре Пољане, Велики Мргуд, Скрајња Пољана. — Пашњаци: Чајире, Баталница, Греда, Вијенац. — Шуме: Перушова Долина, Седрт, Шљеме. — Воде: Унац, Љесковица, Чичића Скоп, Алексића Поток. Овај изворе испод Седре и тече у Унац као и остали. Извори: Чичића Врело, Симурдића Врело. На овим потоцима меље више млинова, тако да становништво не мора нигде „надаљ“ ићи у млин. И Мрђе имају колиба на даљим земљама, и то: у Мокрим Пољанама 10, у Развали 20. Некоме оне служе као љетња, некоме као зимска станишта за стоку.

Село је разбијеног типа, као и уопште сва овдашња села. Има два краја: Мрђе и Загреда, где су само три куће. У Мрђама су куће окупљене у породичним групама. Ове се негде додирују, а негде је међу њима размак по 200—300

метара. Групе су редовно породичне. Гробља су три: Чичића Међа, Икића Гробље, Велико Гробље (Главичица). Ово је растављено у три дела, једно уз друго. Село има свега 92 куће.

О имену села могу се чути нека народна нагађања. Говори се да су овде у овај крај населила најпре четири човека: Штрбо, Преко, Мрђа и Вид, и по њима да су постали називи села: Штрпци, Прекаја, Мрђе, Видово Село. Друго казивање спомиње само Мрђу и Вида. Мрђа био доле у Мрђама, Вид горе у Видову Селу. Само њих двојица и нико више. Дође путник Виду и запита га како живи. Овај му одврати: „Добро, да ме није подбочио Мрђа, убила га рђа.“ — Трагови каквих старина не налазе се нигде на отвореној површину у Мрђама.

Порекло породица. — Симурдићи (6 к.) славе Јовањдан. Доселили доста давно. Звали се у старини Адамовићи, селили одавде у Бјелајско Поље и у Лијевче. — Карина (1 к.) слави Аранђеловдан. Дошао по окупацији из Отона у Далмацији. — Максићи (21 к.) славе Дмитровдан. Доселили пре више колена из Цетине. Звали се некада Шобати. — Чичићи (12 к.) славе Јовањдан. Од истога су рода као и Симурдићи. — Икићи (3 к.) славе Дмитровдан. Рођаци су Максићима, прозвани Ики-Илији као и они по Макси. Један им огранак отселио пре буне у Чапље (Сански Мост). — Вокић (1 к.) слави Јовањдан. Рођаци су Чичићима и Симурдићима. — Новаковић (1 к.) слави Аранђеловдан. Приведен по окупацији с Подића у кућу Чичића. — Радуловић (1 к.) слави Дмитровдан. Приведен из Полаче по окупацији у кућу Икића. — Рујевићи (11 к.) славе Ђурђевдан. Од истога су рода као и Кесићи и доселили из Далмације заједно с њима. Одавде су селили у околицу Приједора и Санског Моста. — Алексићи (15 к.) славе Ђурђевдан. Потичу од рода Гвозденовића. Старином су са Змијања. Доселили овамо врло давно. Најпре живели у Видову Селу, па се преместили у Мрђе. — Адамовић (1 к.) слави Јовањдан. Одавно овде као и Чичићи и Симурдићи. — Поповићи (6 к.) славе Ђурђевдан. И они су као и Рујевићи од рода Кесића. Један им предак био поп, па по њему прозвани Поповићима. Били

у Видову Селу, па сишли у Мрђе пре 80—90 г. Рујевићи сишли мало пре буне. — Кантари (3 к.) славе Дмитровдан. Дошао Лука Кантар пре 40 г. из Плавна (Далмација) као уљез у кућу Максића. — Шкорић (1 к.) слави Игњатијевдан. Доселио по окупацији од Срба. — Миздрак (1 к.) слави Лучиндан. Приведен из Стрмице (Далмација) по окупацији у кућу Алексића. — Ињац (1 к.) слави Св. Василија. Доселио пре 30 г. из Грахова.

10. — В и д о в о С е л о

Ово је најсеверније село Горњег Унца. Простире се с обе стране речице Унца и хвата се планина и с једну и с другу страну Уначке Котлине. Границе су му: са запада Једовник и Мисије, са севера поток Висућица, са истока Увала, Палеж и Биљег, са југа, према Мрђама, пашњак Граб. Село је раздвојено у два сасвим оделита дела: Видово Село као брдски крај и Мокроноге као равну низину. Између њих овећи простор посут каменом служи као пашњак. У Видову Селу су куће углавном на горњу страну, до шуме. Само је Трњак запао усред села. Испод кућа су њиве и ливаде и врло простран пашњак, Таван, каменит али јако питом и на кишној години богат травом. Но и горње куће у Видову Селу су негде и негде изгубиле широку везу са шумом. Нове крчевине су им пале за леђа, те морају до шуме да пролазе кроз „прогоне“, а ни ширимице као некада. У Мокроногама је средина земљишта чиста, све сама бара и лука, а куће су по окрајку те увалите равни. Куће су и по источној и по западној ивици равнице, но више по источној. — Оранице носе називе: Лице, Луке, Криваја, Потчелинка, Почазбине, Пољане, Диљка, Подруњевице, Гајчине, Мусићи, Измаци, Подворнице, Долови. — Ливаде: Баре, Врањаци, Драгаљевац, Биљег, Оклинци, Увала Доња, Увала Горња, Подић, Кóвића Гај, Даништина, Плећ, Брдо, Градина, Једóвник, Сартук, Ливадице, Високо, Трњак. — Пашњаци: Граб, Таван, Брина, Врањак, Руњевица, Дебела Страна, Буквик, Под, Дејанови Гајеви, Висућица. — Шуме: Буковик, Мисије, Јадовник, Коса, Јанковића Палеж, Увала. — Воде: Уна и Висућица и много извора: Сопиновац, Циганско Врело, Челинка, Краси-

намножили, натерали на 56 чељади. Тада се изделе и разгранају на три породице. Једни остану и даље под именом Тадића, други се прозову Малбашићи по малбаши (кнезу), трећи Томазовићи по Томи. — Малбашића има 11 к., на четири места. — Томазовића има 9 к. Њихов предак Тома био крупан човек, дугих ногу па га прозвали Томазом, а потомке му Томазовићи. — Родићи (9 к., на два места) славе Аранђеловдан. Доселили овамо из Тишковца пре 100 г., „када се је још давала деветина и беглучење.“ У Тишковцу им се три пута хиљадиле овце. Одбрајали оно што је преко хиљаде и одбијали у Ујилицу. Изишли на 70 чељади. Отешњало им тамо па се почели расељавати: једни дошли овде, други продужили у Лушце. Били овде најпре на Мисијама. Држали су по 500 оваца и по 40 говеди и коња. После још двапут мењали кућиште. — Крнете (9 к.) славе Томиндан. Доселил из Грахова за турске владе, по прилици пре 100 год. У Грахово дошли много раније из Плавна у Далмацији. Бајићи (14 к.) славе Стевањдан. Прешли су овамо из Мокронога. Они на Награђу приведени пре којих 100 г. у кућу Политаревића, они други преселили поприлици пре 70 г. — Лакобрићи (8 к.) славе Никољдан. Доселили су пре 150 г. „иза горе,“ из Рибника. Затекли у селу само Тадиће и Кошпиће. У старини се звали Благојевићи. Неко њихов био голобрад, а други га бријао па када био готов, рекао: „Ох, лако ли те обријох!“ Тако прозвани Лакобрићима. Називају их и Рашљићима. Баба им била јако висока па је Турци прозвали бабом Рашљом. — Политаревић (1 к.) слави Јовањдан. Доселио, већ је више од 100 г., из Далмације. Звао се тамо Гргић. Спахија га овде упитао кога је цара служио, а он одговори: „Политара.“ Стога и њега прозову Политаром. — Дамјановићи (4 к.) славе Јовањдан. Доселили пре 70—80 г. из Купирова код Срба у Лици. — Рондаши (4 к.) славе Марковдан. Доселили из Далмације у исто време када и Политаревићи. Били род њих двојица: ујак и нећак. Рондаш се звао у Далмацији Угринић. Кад је дошао овамо причао како код њих у селу хода ронда (ноћна стража). Тако њега овде назову Рондашем. — Добријевићи (2 к.) славе Стевањдан. Доселили по окупацији из Отона у Далмацији. — Буцало (1 к.) слави Ђурђевдан. Приведен из Тишковца уз буну

славе Ђурђевдан. — Бајићи (36 к.), славе Стевањдан. По једноме казивању они су од истог рода и истог порекла као и Трњинићи. Али, ма и били род с Трњинићима, нису населили овамо заједно с њима, него много доцније. О своме пореклу и насељивању овамо они казују да су живели у Далмацији, па за време „Вранцуза“ (Наполеона) избегли отуда од рата. Кренули тада њих четворица браће па један отишао у Бачку, а тројица овде у Видово Село. Населили се најпре на Трњаку, а кад се поделили, једни сишли у Мокроноге. Доцније прешли неки с Трњака на Награђе и Ваганац. — Шобати (4 к.) славе Дмитровдан. Доселили из Цетине пре 5—6 колена. — Малбашићи (2 к.) славе Стевањдан. Приведени пре 60—70 г. из Грахова у кућу Шобатову. Овај Шобат био малбаша па се и његови привоци по њему прозвали Малбашићи. — Алексићи (2 к.) славе Ђурђевдан. Они су од рода Кесића. Грубор (1 к.) слави Ђурђевдан. Прешао из Бастаха пре 20 г. као лугар и ту му остала деца. — Максић (1 к.) слави Дмитровдан. Приведен из Мрђа у кућу Бајића пре 80—90 година. Куруц (2 к.) славе Лучиндан. Доселили из Стрмице по окупацији. — Мишковићи (6 к.) славе Никољдан. Казују да су били у Бастасима пре „Будисављевића буне“. За време те буне утеку у Срб. Куће им остану непопаљене. После буне бег им обећа примити их натраг. Они се поврате, „а када тамо, а Грубори већ дошли и ујагмили наложити им ватру у кући.“ Тада њих двојица браће дођу у Видово Село, а трећи се врати у Срб, али мало после дође и он браћи. Будисављевића буна о којој ово предање говори биће да је турско-аустриски рат (1788—91). — Петровићи (2 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Далмације пре 100—120 г. Били најпре у Љесковици где су сада Лукачи, пре буне прешли овамо. — Цепине (2 к.) славе Јовањдан. Доселили пред буну из Грахова. Били најпре у Мрђама и за Гредом и најпосле дошли овде. — Петковић (1 к.) слави Јовањдан. Прешао амо с Бунчевца пре 60—70 г. Био прво најамник, после се окућио. — Кукрићи (8 к.) славе Дмитровдан. Доселили из Отона у Далмацији. Од истог су рода од кога и Максићи и дошли овамо када и они.

Ово село лежи главним својим делом у Уначкој Жупи т.ј. у самој котлини Жупе а другим делом се уздигло на таванасту висораван поврх десне стране Унчеве котлине. Тако допире до највишег врха Клековаче. Граница му је са истока Клековача, са југа, према Видову Селу, дубоки и стрми усек потока Висућице, са запада видик затварају Једовник, Пачаризова Коса и Цицибор. Према северу сачињава границу делимично поточић Дробњак, а на осталом делу ове границе нема никаквих природних и видљивих граничних ознака. Положаји су у овом селу многоврсни: од ниских жупних до највиших планинских. Стога су радне земље врло различитих положаја. — Оранице носе називе: Баровац, Зролад, Ваганац, Корџица, Брда, Лучице, Дјетињац, Раљевине, Дробњак, Долови Кошпића, Њивице. — Ливаде: Омркли (Омркле), Хрт, Округлица, Раљевине, Цицибор, Гајеви, Палежи Бајића, Ђуковац, Увале, Коритњача. — Пашњаци: Нагређе, Сајвани, Растик, Зелентор, Малина Разбојина, Брина, Плећ, Игралиште, Бунар, Родића До, Јовића Љетиште. — Шуме: Мисије, Буквик, Палез у Коритњачи, Луњевача, Лисина, Тавани, Вршчић, Клековача. — Воде: Унац, Висућица, Равни Поток, Шарић, Дробњак. Равни Поток извире испод Склопића, Шарић испод Пачаризове Косе и утичу обадвоје у Висућицу. Дробњак постаје из два мања поточића: Јарета и Точкова. Они се код Мајдана састају и добивају име Дробњак. Дробњак се улева у Унац. Осим тих потока има у селу и доста извора: Заспа, Врбица, Точак, Точак под Градином, Томазовића Врело, Кавуровац, Раданка, Бајића Точак, Точак Кошића, Купано Врело. У Жупи има свуда воде доста и никоме није предалеко. Али у оном делу села што се назива Подови нема нигде живе воде, доли само слабо врелце на Коритњачи (Бунар Коритњача). Стога се ту у већини служе водом из бунара. На потоцима има доста млинчића, тако да су потребе села што се тога тиче обилно задовољене. На планинским ливадама имају овдашњи људи колиба. Тако их има: у Подовима 10, у Коритњачи 8, у Мајдану 3, у Сајванима 1, на Просини 1, на Близницама 2. У Мајдану, Просини и Близницама су колибе само летње, остале су и летње и зимске.

Село је разбијеног типа. Дели се на девет крајева: Награђе (чује се и Негређе), Ваганац, Дробњак, Под Брином, Завође (говори се и Завађе), Грана, Подови (Над Брином), Увале (Поткоритњача). По крајевима су куће размештене у омањим групама, већином породичног обележја. Има покоја и посве на осами, особито на Подовима. Свега су у селу 163 куће. Гробаља има седам: Мрњковица, Цицибор, Њивица (Варуна), Гробље, Склоп, Зролад, Прљача, Дјетињац.

О имену села казују да се је село назвало Шиповљанима због мноштва шипака. Кад се је најстарији насељеник овде, Тадић, населио морао место за кућу и пролаз до куће да прокресава кроз шипке. Кад је одлазио рођацима и казивао им где се је населио па један рекао да ће га доћи обићи, он му узврати: „Мучно ћеш ти мене наћи, кућа ми је сва у шипције!“ Називи крајева дошли су сви од положаја или од облика земљишта, само назив Градина настао је од знакова и остатака из давне прошлости на томе месту. — О граду Висућу као најистакнутијој овдашњој старини било је довољно говора у општем делу. Од других старина ваља споменути Градину на брду истог имена, одмах поврх Висућа. На Раљевинама, исто близу града Висућа, има Црквина, где се добро распознају темељни зидови омање цркvice. Можда је то била капела онога великаша који је живео у Висућу. Још се казује да је на Раљевинама био бунар Раљевац и да су у њему закопане три типсове каце пуне блага, „каква блага, све жута дуката“. Само је мука што се не зна на коме је то месту. И у Склопу, на Оцркављу, била је по народном схватању некада у давнини црква, од које је било остало нешто зида и доста обрушеног камена. Када је још за турске владе био дошао ферман да се ту опет зида црква, спахија Османбег Куленовић забранио градњу, а сав стари камен одвезао и озидао њиме свој чардак.

Порекло породица. — Најстарија су породица у Шиповљанима Тадићи. Има их 20 кућа у три засебне групе. Славе Аранђеловдан. Њихов предак доселио овамо из Далмације још „прије Јанковића“ (пре карловачког мира). Тамо убио Турчина па побегао овамо. Све данашње Поље било тада под борјем и храшћем. Тадићи се овде временом јако

намножили, натерали на 56 чељади. Тада се изделе и разгранају на три породице. Једни остану и даље под именом Тадића, други се прозову Малбашићи по малбаши (кнезу), трећи Томазовићи по Томи. — Малбашића има 11 к., на четири места. — Томазовића има 9 к. Њихов предак Тома био крупан човек, дугих ногу па га прозвали Томазом, а потомке му Томазовићи. — Родићи (9 к., на два места) славе Аранђеловдан. Доселили овамо из Тишковца пре 100 г., „када се је још давала деветина и беглучење.“ У Тишковцу им се три пута хиљадиле овце. Одбрајали оно што је преко хиљаде и одбијали у Ујилицу. Изишли на 70 чељади. Отешњало им тамо па се почели расељавати: једни дошли овде, други продужили у Лушце. Били овде најпре на Мисијама. Држали су по 500 оваца и по 40 говеди и коња. После још двапут мењали кућиште. — Крнете (9 к.) славе Томиндан. Доселил из Грахова за турске владе, по прилици пре 100 год. У Грахово дошли много раније из Плавна у Далмацији. Бајићи (14 к.) славе Стевањдан. Прешли су овамо из Мокронога. Они на Награђу приведени пре којих 100 г. у кућу Политаревића, они други преселили поприлици пре 70 г. — Лакобрићи (8 к.) славе Никољдан. Доселили су пре 150 г. „иза горе,“ из Рибника. Затекли у селу само Тадиће и Кошпиће. У старини се звали Благојевићи. Неко њихов био голобрад, а други га бријао па када био готов, рекао: „Ох, лако ли те обријох!“ Тако прозвани Лакобрићима. Називају их и Рашљићима. Баба им била јако висока па је Турци прозвали бабом Рашљом. — Политаревић (1 к.) слави Јовањдан. Доселио, већ је више од 100 г., из Далмације. Звао се тамо Гргић. Спахија га овде упитао кога је цара служио, а он одговори: „Политара.“ Стога и њега прозову Политаром. — Дамјановићи (4 к.) славе Јовањдан. Доселили пре 70—80 г. из Купирова код Срба у Лици. — Рондаши (4 к.) славе Марковдан. Доселили из Далмације у исто време када и Политаревићи. Били род њих двојица: ујак и нећак. Рондаш се звао у Далмацији Угринић. Кад је дошао овамо причао како код њих у селу хода ронда (ноћна стража). Тако њега овде назову Рондашем. — Добријевићи (2 к.) славе Стевањдан. Доселили по окупацији из Отона у Далмацији. — Буцало (1 к.) слави Ђурђевдан. Приведен из Тишковца уз буну

у кућу Лакобрића. — Видовић (1 к.) слави Ђурђевдан. Доселио из Стрмице по окупацији. — Томићи (2 к.) славе Јованџдан. Прешли овамо из Бастаха пре 25 г. — Марићи (2 к.) славе Аранђеловдан. Доселили из Голубића (Далмација) по окупацији. — Вујиновић (1 к.) слави Аранђеловдан. Дошао по окупацији из Отона. — Пузигаће (5 к.) славе Јованџдан. Приведени пре 80 г. једни из Дринића, једни из Видова Села. — Јовићи (2 к.) славе Никољдан. Доселили пре 100 г. из Тичева Малог. Дотерали 500 оваца, а на старешини им „пуца од рамена до рамена, мала и велика, на двије јечерме.“ — Вујић (1 к.) слави Ђурђевдан. Из Далмације пре 90 г. изишао калуђер и извео са собом и брата. — Медаревићи (2 к.) славе Јованџдан. Прешли овамо из Мокронога уочи буне. — Драгаш (1 к.) слави Јованџдан. Доселио из Стрмице (Далмација) по окупацији. — Дроњци (8 к.) славе Аранђеловдан. Доселили из Стрмице по окупацији. Други су много раније отселили из Стрмице у Зрмању и у Банат. Мисле да су се раније звали Добријевићи. Негде када су се момци датскакивали, отскочи њихов момак, а био у дроњаву оделу. Сви нато повичу: „Ха, отскочи дроњо!“ — Кнежевић (1 к.) слави Никољдан. Доселио из Отона по окупацији. — Кеџмани (5 к.) славе Вартоломијевдан. Прешли овамо из Дринића пре 100 г. Тада било у Шиповљанима свега седам кућа. — Данићи (7 к.) славе Дмитровдан. Преселили овамо из Видова Села пре 100 г. — Кошпићи (4 к.) славе Трипуњдан. Уз Тадиће ово је најстарија породица овде. Доселили из Далмације убрзо после Тадића. — Марковићи (4 к.) славе Дмитровдан. Доселили из Далмације. И они спадају међу најстарије породице у селу. — Бауци (1 п. Баук, 3 к.) славе Ђурђевдан. Дошли из Тишковца по окупацији. — Зељковић (1 к.) слави Ђурђевдан. Прешао из Прекаје пре 80 г. — Бубоње (1 п. Бубоња, 3 к.) славе Никољдан, доселили из Голубића по окупацији. — Башићи (4 к.) славе Јованџдан. Одавно су овде. Пореклом су од Башића у Видову Селу. — Новаковићи (4 к.) славе Јованџдан. Доселили из Голубића по окупацији. — Трњинићи (2 к.) славе Стеванџдан. Приведени с Трњинића Бријега пре буне у кућу Данића. — Ђурђевићи (2 к.) славе Никољдан. Предак им доселио пре 100, можда и више година из Косова у

Далмацији. Утекао отуда од војске, те био овде по најму, а после се закућно. — Јовичић (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао овамо из Бастаха као уљез у кућу Пуцареву. Били овде Пуцари, старином из Грахова, па изумрли. — Бодирожа (1 к.) слави Стевањдан. Прешао овамо из Бастаха 1921 г.

12. — Т р њ и н и ћ а Б р и ј е г

Трњинића Бријег је као и сва села Доњег Унца дуго а уско село! Но дужина села не иде истим правцем којим и дужина Уначке Жупе него се с овом унакрсно сече. Стога свако ово село има у своме саставу по комадић жупе и по комадић свију оних страна, заравни и плећа што се изнад Жупе узвијају на обе стране све до планинских коса, као скрајњих граница видика. Село има природне границе само према западу и истоку. На западу чине границе Мисије и Јадовник, на истоку Клековача и Црвљивица. Према југу и северу нема никакве видне границе, а ни по удаљености кућа не може се распознавати где престаје једно село а отпочиње друго. — Земље за обраду и за друго искоришћавање на разноврсним су положајима. Оранице носе ове називе: Завође, Голубић, Дробњак, Бријег, Брдо, Рујарице, Ђулум, Миљачевац, До Перића, Кукуријеково, Дуге Њиве, Језеро, Каменица, Ђудуровац, Речковац, Шљемешце, Увала, — Ливаде: Драга, Поток, Ђулум, Бара, Метла, Подови, Бијесне Долине, Стражбеница Мала и Велика, Увале, Брезовача, Брда, Лисине, Оклинак. — Пашњаци: Голубић, Дерез, Мисије, Злорад, Брина, Каменица, Метла, Главичица, Руњева Њива, Тавани. — Шуме: Мисије, Јадовник, Тавани, Долац, Луњевача, Лисина. — Воде: Унац, Дробњак, Рајиновац. Овај задњи тече границом до Дрвара. Извори: Ромића Точак, Миљачевац, Перића Врело, Радиновац, Звечак, Здјекица. На Подовима и на Каменици нема живих вода. Тамо употребљују кишницу из бунарева сувозидних или у новије доба и цементираних. Једино у Оташевцу има мало вреоце. Млини су на Дробњаку. Они могу подмиривати потребе села. — Колиба има на више места, тако: над Брином 10, у Бијесним Долинама 4, Под Огратком 3, у Оташевцу

седам. Већином су и летње и зимске, тек неколике само летње.

Село је разбијеног типа. Дели се на шест крајева: Трњинића Бријег, Прњавор, Каменица, Црвљивица (Речковац), Подови, Оташевац. Има свега 100 кућа. У главном крају, Трњинића Бријегу, куће су прилично наблизу, тако да овај крај пружа вид напола збијеног насеља. Занимљива је чињеница да крај Прњавор нема везе с осталим селом. Раставља их земљиште села Дрвара. Тај крај је некада ага Трњинића Бријега добио у мираз па га и припојио овом селу. У селу је седам гробаља: Дрвара, Плећ, Дражица, Ђулум, Каменица, Црвљивица, Брдо. „Прњавор се копа на Спасовини.“ (Овако народ каже, уместо: „Мртваци из Прњавора копају се...“).

Село је добило име по најстаријој и најснажнијој породици. Крајеви су углавном добили називе због свог положаја и облика. Прњавор можда због некадашњег манастира негде у близини (на Спасовини?). — На земљишту Трњинића Бријега нису досада нигде опажени трагови или остаци каквих старих насеља ни давнашњих грађевина.

Порекло породица. — Трњинићи (21 к.) славе Стевањдан. За њих је већ речено да су старином из Херцеговине а овамо дошли из Далмације. — Бањци (9 к.) славе Јовањдан. Доселили пре буне из Дринића. Били право у Шиповљанима. Отуда побегли од куге и настанили се овде. Кеџмани (9 к.) славе Вартоломијевдан. После Трњинића они су овде најстарији. Обрад Кеџман казује да су њехови стари доселили из Равних Котара одмах када и Трњинићи. Овде се једни прозвали Трикићи и Материћи. — Владушић (1 к.) слави Св. Враче. Доселио из Тишковца по окупацији. — Буцало (1 к.) слави Ђурђевдан. Приженио се пре 20 г. у кућу Владушића, дошао из Тишковца. — Срдић (1 к.) дошао пре 20 г. из Бастаха. — Кнежевићи (2 к.) славе Никољдан. Доселили по окупацији из Отона. — Грубори (4 к.) славе Ђурђевдан. Доселио пре 80 г. из Плавна у Далмацији. — Материћи (10 к.) славе Вартоломијевдан. Они су од рода Кеџмана. Прозвани овако по своме претку који је добио издевано име Матера. — Дешић (1 к.) слави Никољдан. Доселио

по окупацији из Отона. — Дукић (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао по окупацији из Жагровића у Далмацији. — Сопић (1 к.) слави Јованџдан. Доселили пре 70 г. из Дринића. Звали се Бањци па по претку им Стојану, прозваном Сопо, добили ново презиме. — Видовић (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао мало пре буне од Видовића из Штрбаца. — Арсићи (2 к.) славе Ђурђевдан. Доселили пре којих 70 г. из Тишковца. — Додизи (1 п. Додиг, 10 к.) славе Ђурђевдан. Доселили врло давно по свој прилици из Далмације! После Трњинића и Кеџмана они су најстарији овде. Они што су у Црвљивици изишли тамо с кућом још пре буне. — Сабљићи (9 к.) славе Никољдан. Доселили из Грахова пре 100—120 г. — Деснице (2 к.) славе Никољдан. Доселили по окупацији из Срба. — Тањга (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао по окупацији из Далмације. — Јаглице (3 к.) славе Јованџдан. Доселили по окупацији из Лике. — Марић (1 к.) слави Аранђеловдан. Прешао овамо из Тишковца пре 20 г. — Бошњак (1 к.) слави Трипуњдан. Дошао по окупацији из Црног Врха. — Трикићи (7 к.) славе Вартоломијевдан. Они су од рода Кеџмана. Прозвани овако по деди Трики (Тривуну). — Родић (1 к.) слави Аранђеловдан. Доселио из Тишковца по окупацији. — Миљевић (1 к.) слави Стеванџдан. Доселио пре буне из Раљевца у Далмацији. — Селили су одавде: Ризвани у Славонију, Трњинићи у Добрњу, Додизи у Лијевче, Кеџмани у Лијевче, Сопићи у Лијевче, Грубори у Овче Поље. Изумрли су Ромићи.

13. — Д р в а р С е л о

И ово село обухвата један део Жупе па онда таванасте заравни с обе стране и најпосле планинске пределе позади ових. Средишњи део Жупе сада не припада овом селу него је ту вештачким начином образована у новије доба нова јединица, Дрвар-Град. Тако је Дрвар-Село на средини сасвим пресечено, извађена му средина, а на два дела с крајева немају нигде територијалне везе. И ово село има природне границе само према западу и истоку, а не и према југу и северу. Планинску ограду дају овом селу на западу Јадовник и Метла, на истоку Клековача и Црвљивица. И ово село

према томе има разноврсних положаја и велико обиље земљишних облика. — Оранице носе називе: Дејанске Њиве, Пољанци, Збјегови, Поље, Летића Луке, Омар, Дрвар, Тук, До Кеџманов, Рујевића До, Дејански До, Крпаци, Винодо, Пољице, Пеловац, Оташевац. — Ливаде: Њиве Дејанске, Пољанци, Збјегови, Пољице, Поље Крушково, Пеловац, Оташевац. — Пашњаци: Збјегови, Крш, Тврда Главица, Дрвара, Радуклија, Сувопоток, Брина Подовска, Пасија Страна, Пеловачка Главица, Борова Главица, Речковац. — Шуме: Мисије, Дрвара, Једовник, Оташевац, Симагина Долина, Коса Делина. — Воде: Дрвара, Радуклија, Сувопоток, Миљанчевац. Дрвара извире испод Једовника из много врела и утиче у Унац. Радуклија извире такође под Једовником и салева се у Дрвару. Сувопоток извире под Јаворјем и утиче у Дрвару. Миљанчевац иде у Рајиновац. Извори: Балабаново Врело, Црно Врело, Делића Врело, Оташевац-бунар, Лом. Млини су на Дрвари. Има их доста, колико селу треба. — Колиба има на два места: на Подовима 8, у Оташевцу 10. Готово све су летње. Благо излази тамо у пролеће, „кад се заору њиве,“ и остаје до снега.

Село је разбијеног типа. Подељено је на пет крајева: Каменица, Дрвар, Подови, Оташевац, Пеловац. У крајевима су куће опет окупљене у мање групе, већином породичне. Гробаља има шест: Башића Гробље, Балабаново Гробље, Тучић, Велико Гробље, Брдо, Трикића Гробље. Велико Гробље је најстарије и прекопавано је већ десетак пута. Село броји свега 95 кућа.

О имену села може се чути казивање као да је овде била шума одакле се је дрварило Горње Врточе па да су ту шуму назвали Дрваром, а када је ту постало село, и оно се тако назвало. — У овом селу има много старих развалина, зидина и израђеног камена. Једна је градина на Тврдој Главици, једна на Подовима. На Црквеној Главичици је Црквина. На Тврдој Главици се виде темељи зида и обрнутог зидног камена и седре. Има доста и хрбина, јако дебелих. Налазило се ту сребреног а и златног новца. Народ верује да је и ово град Црне Краљице. Црквина на Црквеној Главичици је близу Тврде Главице, само мало ниже ње. То је рушевина у виду малог хумка, из кога провирује напоље камење лепо

тесано, а негде и негде налази се уска пропуклина према унутрашњости. Око овог хумка види се много гробних плоча, неке сасвим глатко тесане, неке само у прву руку окресане. Народ верује да је овде била црква и око цркве гробље. Казују да је пре буне, Хасанбег Куленовић хтео да вози ове плоче своме чардаку. Али кад год кмети пођу да крену с места, удари град и време хоће све да побије. Говоре да је некада због тога и крвава киша ударала. Народ држи да је ово светиња у коју је „гр'ота“ дирати. Код Градине на Подовима виде се темељи зидова, а око Градине је велика питомина. По народном расуђивању ова је градина из времена „када је била угарска управа“. На месту које се назива „Над Обалом“ ископавана су копља, ножеви на четири ћошка и бурме.

Порекло породица. — Родићи (11 к.) славе Аранђеловдан. Доселили из Тишковца пре буне. Били на овом месту Стошићи па отселили у „Босну“ (преко Грмеча). — Вукобради (2 к.) славе Ђурђевдан. Дошли из Тишковца по окупацији. — Дејанци (13 к.) славе Јовањдан. Населили пре 150 г. из Лике. Онда било у свему Дрвару три куће: Кецманова, Трњинића и Дејанчева. — Келечевић (1 к.) слави Јовањдан. Одавно су овде, а старином из Далмације. Пре којих 100 г. отселили одавде Келечевићи у Мрчевце (Бос. Градишка), где их има већ око 20 кућа. — Миљевићи (5 к.) славе Стевањдан. Пореклом из Раљевца (Далмација) и пре 100 г. прешли у Грахово, а пре 90 г. овамо. — Трњинићи (5 к.) славе Стевањдан. Прешли амо из Трњинића Бријега пре 100 г. — Летићи (8 к.) славе Вартоломијевдан. Они су од рода Кецмана, према томе најстарији становници овде. — Делићи (8 к.) славе Стевањдан. Овде су већ од неколико колена. — Јовић (1 к.) слави Никољдан. — Куњадићи (4 к.) славе Ђурђевдан. Доселили пре 80 г. из Радучића у Далмацији. Браћа Мијат и Лазо утекли отуда од „солдације“. Овде били испрва по најму, па се онда закућили на делу Делићеве земље. Звали се раније Радетићи. Нека им баба превише куњала и по њој добију предевак Куњадићи. Овамо дошли под тим новим презименом. — Трикићи (5 к.) славе Вартоломијевдан. Они су од рода Кецмана. — Роквићи (5 к.) славе Стевањдан. Доселили из Полаче у Далмацији пре неких 200 г.

— Бркићи (3 к.) славе Никољдан. Дошли из Купирова после окупације. — Бачкоња (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао пред буну из Далмације. — Петраковићи (4 к.) славе Никољдан. Доселили из Пећи (Грахово) пред буну. Били најпре код Кључа, па се повратили овамо на чардачишта. — Рујевићи (3 к.) славе Ђурђевдан. Дошао пре буне један Рујевић из Мрђа и био код Кецмана најамник 20 г. После се ожени кћерју овога Кецмана и тако остане овде сасвим. — Малиновићи (4 к.) славе Никољдан. Доселили негде пре 100 г. из Стрмице. — Топићи (2 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Вошевца у Далмацији на 40—50 г. пре буне. Било то сиротињско „племе“ и добили овде најслабију земљу. Звали се раније Манојловићи. Предак им био хром па га прозову Топом, а све његове Топићима. — Ђумићи (4 к.) славе Аранђелвдан. Они су од рода Родића. — Котле (1 к.) слави Никољдан. — Крнета (1 к.) слави Јовањдан. Приведен пре буне из Стрмице. — Боснић (1 к.) слави Јовањдан. Прешао амо из Врточа пре буне. — Балабан (1 к.) слави Петровдан. Одавно су овде. Била то некад врло јака и врло „згодна“ кућа. По 12 жена и 12 девојака било им у кући, по два им плуга орала. После се спотакли и опали и у чељадима и у имућству. — Драгаши (2 к.) славе Јовањдан. Доселили из Тишковца по окупацији. — Митошевићи (2 к.) славе Никољдан. — Максић (1 к.) слави Дмитровдан. Потиче од Максића у Мрђама.

14. — Д р в а р - Г р а д

Ово је насеље издвојено као засебна јединица тек у новије доба. Оно заузима простор који је раније припадао Дрвару-Селу, а нешто и Трњинића Бријегу и Горњем Врточу. Цело је ово насеље у Жупи и прилично је равно. По простору је мало, али има доста кућа не само варошких него и чисто сеоских. Но сељаци овог насеља имају земаља и изван његових граница. Оранице носе називе: Брежине Спасовске, Трикића Брдо, Луке. Ливаде, шуме и пашњаци су исти као и за Дрвар-Село, пошто је ово ново насеље углавном од њега откинуто. Воде су: Унац, Дрвара, Дробњак. Извори: Дреник, Дамушево Врело, Пећина. Сељаци

имају колиба на Подовима и у Оташеву. Млини су на потоцима у самом селу.

Дрвар-Град се дели на једанаест крајева: Шевића Поток, Прњавор, Трњак, Миљевићи, Сопићи, Пејићи, Аћићи, Спасовина, Град, Колонија, Под Брином. Насеље је, у целини узето, разбијеног типа. Само крајеви: Град и Колонија ушорена су и густа насеља. Остали крајеви се, као и у осталим овдашњим селима, састоје из понеколико група кућа, увек породичног обележја и постанка. Крај Град почео је да настаје и да се развија од 1894 г., када је овде смештено седиште среске испоставе. Крај Колонија поникао је десетак година иза тога, када је овде шумско предузеће Штајнбајс (данас „Шипад“) подигло своје велике стругаре. Пре тога се је ово место звало Голубић. На простору целог насеља има шест гробаља: Спасовина, Шобића Гробље, Католичко старо гробље, Католичко ново гробље, Матерића Гробље, Кераново Гробље. Сталних кућа има овде у свему 207, од тога 77 у Граду, остало у чисто сеоским насељима. Колонија овде није никако узета у рачун, пошто су ту све сами службеници и радници Шумског предузећа, дакле становници несталног боравка, који непрестано одлазе и долазе. Ових има преко 400, неки и с породицом, неки самци. Стекли су се овде с много страна, изблиза и издалека. И по народности и по вероисповести претстављају велику мешавину. А стално становништво о коме ће се овде у прегледу породица посебно говорити све је православне вере осим једне једине куће (Ридл).

Порекло породица. — Боснићи (26 к., на три места) славе Јовањдан. Најстарија су овдашња породица. Не знају казати одакле су управо овамо дошли. Селили су одавде на Очијево, у Дринић, и у Лику. — Роквићи (12 к., на два места) славе Стевањдан. — Аћићи (8 к.) славе Никољдан. Доселили пре 150 г. из Купирова у Лици. — Додизи (10 к.) славе Ђурђевдан. Прешли овде пре 100 г. из Дрвара-Села. Пре 80 г. отселили једни у Мрчевце. — Шобићи (6 к.) славе Стевањдан. Они су од Трњинића из Тр. Бријега. Прозвали се Шобићи по претку Шоби. — Трикићи (17 к.) славе Вартоломијевдан. Огранак су рода Кецманског, према томе врло

стара породица. — Грубори (3 к.) славе Ђурђевдан. Доселили су пре 150 г. из Плавна, најпре у Бастахе после у Д. Врточе и најзад овде, пре неких 80 г. — Миљевићи (8 к.) славе Стевањдан. — Бапа (1 к.) из Лике по окупацији. — Срдић (1 к.) слави Никољдан. — Трњинићи (4 к.) славе Стевањдан. — Сопићи (6 к.) славе Јовањдан. Звали се раније Бањци. — Кеџмани (16 к.) славе Вартоломијевдан. Најстарија су породица овде. — Кнежевићи (3 к.) славе Никољдан. Доселили из Далмације по окупацији. — Батинице (4 к.) славе Ђурђевдан. Доселили после окупације из Куновца, код Срба. — Ковачевићи (1 к.) слави Никољдан. — Родићи (3 к.) славе Аранђеловдан. Доселили из Плавна пре 100 г. — Бојанић (1 к.) слави Јовањдан. Доселио пре буне из Плавна. — Курбалије (2 к.) славе Јовањдан. Дошли из Стрмице по окупацији. — Лојевићи (1 к.) слави Стевањдан. Родом из Херцеговине. — Крецо (3 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Мркоњићграда. — Тадићи (2 к.) славе Аранђеловдан. Прешли из Шиповљана. — Вођевићи (2 к.) славе Никољдан. Доселили из Мркоњићграда. — Ласкотић (1 к.) слави Јовањдан. Доселио из Бугојна. — Лукачи (2 к.) славе Јовањдан. Прешли из Љесковице. — Грбићи (3 к.) славе Срђевдан. Доселили с Осредака Личких пре 100 г. — Прпе (4 к.) славе Јовањдан. Доселили из Печенака (Грахово) пре 70—80 г. — Рађеновићи (2 к.) славе Ђурђевдан. Дошли из Осредака пре 40 г. — Тривуновић (1 к.) слави Петровдан. Дошао из Црног Луга (Грахово). — Русић (1 к.) слави Аранђеловдан. Дошао из Далмације. — Савић (1 к.) слави Никољдан. Дошао из Прекаје. — Грубиша (1 к.) слави Ђурђевдан. Прешао из Врточа. — Бабић (1 к.) слави Јовањдан. Дошао из Тишковца. — Скакић (1 к.) слави Никољдан. Дошао из Пећи. — Мандић (1 к.) слави Никољдан. Дошао из Добашнице у Лици. — Билчар (1 к.) слави Јовањдан. Дошао из Грахова. — Триван (1 к.) слави Стевањдан. Дошао са Стожишта (Грахово). — Граховац (1 к.) слави Никољдан. Прешао из Бастаха. — Јеличић (1 к.) слави Никољдан. Дошао из Петровца. — Дејанац (1 к.) слави Јовањдан. Прешао с Каменице. — Петковићи (9 к.) славе Стевањдан. Доселили из Срба по окупацији. — Новаковић (1 к.) слави Никољдан. Дошао из Петровца. — Секулићи (2 к.) славе Ђурђевдан. Дошли из Ливна. — Соко-

ловић (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао из Рипча (Бихаћ). — Бајић (1 к.) слави Стеванџдан. Дошао из Видова Села. — Билбије (2 к.) славе Лучиндан. Дошли из Грахова. — Ловрић (1 к.) слави Петровдан. — Ђурица (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао из Тишковца по окупацији. — Галићи (2 к.) славе Ђурђевдан. Дошли из Грахова. — Ђурђевићи (2 к.) славе Никољдан. Дошли из Шиповљана. — Цабић (1 к.) слави Никољдан. Дошао из Калиновика. — Калаба (1 к.) слави Стеванџдан. Дошао из Гламоча. — Бањац (1 к.) слави Јованџдан. Дошао из Трњинића Бријега. — Богуновићи (2 к.) славе Јованџдан. Дошли из Суваје (Срб). — Пећанац (1 к.) слави Јованџдан. Прешао из Врточа. — Келечевић (1 к.) слави Јованџдан. Прешао из Врточа. — Тања (2 к.) славе Ђурђевдан. Дошли из Далмације. — Бера (1 к.) слави Пантелијевдан. Дошао из Мазића (Бос. Нови). — Томић (1 к.) слави Дмитровдан. Дошао из Ливна. — Ридл (1 к.) католик. — Штрбац (1 к.) слави Аранђеловдан. Дошао од Крупе. — Пејић (1 к.) слави Вартоломијевдан. — Дамјановић (1 к.) слави Јованџдан. — Марићи (2 к.) славе Аранђеловдан. Дошли из Тишковца. — Латиновић (1 к.) слави Јованџдан. Дошао из Бјелајског Поља. — Милашиновићи (2 к.) славе Мијољдан. Дошли из Рора. — Касуми (2 к.) славе Ђурђевдан. Дошли из Пађена у Далмацији. — Ових задњих 77 породица живе у Граду и населиле су се све после окупације, већина их тек после отварања Шумског предузећа.

15. — Г о р њ е В р т о ч е

И Горње Врточе заузима најпре један део Жупе, а затим по један део свију положаја што опкољују Жупу и дижу се све навише до крајњих планинских повијараца. Према томе и Врточе је пола жупно, пола планинско село. Природних граница нема него само планине до истока и до запада. — Оранице носе називе: Крстаче, Давогузова Долина, Криве Долине, Разбојине, Котлин До, Увале, Груборове Пољане, Криваљуше, Блатина, Брегови, Дуге Њиве, Луке, Гредице. — Ливаде: Метла, Ваганац, Солдатске Долине, Сплитвине, Шарена Грета, Посртаница, Увале, Дражица, Баре, Зимоњино Брдо, Гајеви, Пасјак, Црвљивица, Шљемена, Оташевац. — Пашњаци: Крш, Пољице, Брина, Каракашева

Драга, Власуље, Бакина Главица, Пасјак. — Шуме: Рацин Врх, Тичарица, Шобатски Гај, Горана, Крмарева Коса, Типсови Врх, Међеђа Долина, Увале. — Воде: Унац, Кривошицац, Блатина, Пећанска Драга, Нениновац, Горана. — Безводни крајеви на Каменици и на Подовима служе се водом из бунара. Сада већ има доста бунара направљених с цементом. Колиба има: под Пасјаком 3, у Црвљивици 2, у Бобари 1. Служе као летишта за стоку.

Село је разбијеног типа. Дели се на осам крајева: Каменица, Жупа, Подбрина, Заселак, Гредице, Пасјак, Црвљивица, Оташевац. У крајевима су куће разређене по групама. — Гробље је заправо само једно на земљишту овог села. То је Спасовина, врло старо и пространо гробље. Гробља Дочић и Лице су на земљишту Дрвара, Бабића Долина на земљишту Д. Врточа. Стара су гробља на Башића Доловима и Под Брином. Село има свега 168 кућа. О имену села и крајева нема никаквих прича у народу. Од старина већ су споменута у општем делу три римска мрамора-миљаша.

Порекло породица. — Овде су најстарије породице Боснићи и Роквићи. О њиховом пореклу говорено је у општем делу. — Боснићи (33 к.) славе Јовањдан. Куће су им овде на пет засебних места. — Роквићи (15 к.) славе Стевањдан. Живе овде на два места. — Башићи (6 к.) славе Јовањдан. Доселили пре 90 г. из Видова Села. Онде били јако „озгодили“, трипута хиљадили овце. — Родићи (12 к.) славе Аранђеловдан. Доселили из Плавна пре 80 г. Били најпре у Жупи па после изишли на Каменицу. — Баровница (1 к.) слави Ђурђевдан. Доселио пре 100 г. из Далмације. — Бачкоње (4 к.) славе Ђурђевдан. Дошли из Стрмице. Пре 70 г. приведен један у кућу Трњинића. — Крајић (1 к.) слави Василијевдан. Приведен пред буну с Осредака у кућу Боканову. — Трњинићи (9 к.) славе Стевањдан. Прешли с Трњинића Бријега. Заменили земљу са Сабљићима. — Перкићи (5 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Радучића пре 100 г. Отуда им дед утекао од војске. Био најпре у најму, после се окућио у Жупи. Доцније једни изишли на Каменицу. — Бурсаћи (6 к.) славе Ђурђевдан. Доселили по окупацији из Калдрме (Лика). Купили земљу од Шобата и Боснића. — Шобати (12 к.) славе Дмитровдан. Пре 100 г. прешли из

Бастаха. Бег презвао отуда Лазу Шобата. Био овај вредан и згодан а бегови се отимали о такве кметове. — Додизи (2 к.) славе Ђурђевдан. Прешли овамо из оближњег Прњавора после окупације. — Бојанићи (7 к.) славе Јованџдан. Доселили из Плавна пре 70 г. — Грубори (2 к.) славе Ђурђевдан. Прешли из Бастаха пре 70 г. — Аћићи (2 к.) славе Никољдан. — Аћић (1 к.) слави Јованџдан. Овај се звао Ковљенић, а приведен је у Аћиће. — Црномуди (2 к.) славе Петровдан. Прешли из Бастаха пре 70 г. — Торбица (1 к.) слави Стеванџдан. Прешао овамо из Д. Врточа као уљез. — Вјештица (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао из Тишковца пре 30 г. као уљез у кућу Родића. У Тишковац Вјештице доселили из Зрмање. — Русићи (2 к.) славе Аранђеловдан. Доселили из Плавна пре 80 г. — Келечевићи (6 к.) славе Јованџдан. Доселили пре 150, или још и више, година из Пљеве у Далмацији. Најпре се настанили под Мисијама, пре 80 г. преместили се у Г. Врточе. — Селићи (2 к.) славе Мратиндан. Доселили пре буне с Осредака. Спрва ходали по најму, мало после се закућили. — Буловани (2 к.) славе Ђурђевдан. Дошли пре 80 г. из Тишковца. — Грубиша (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао по окупацији из Срба као ковач. — Пухача (1 к.) слави Никољдан. Дошао из Далмације пре буне на 20 г. Утекао отуда од војске. — Пећанци (3 к.) славе Јованџдан. Прешли из Д. Врточа пре буне на 20 г. Дошли да чувају бегов чардак. — Бокани (6 к.) славе Никољдан. Пре 100 г. дигао се Дмитар Бокан с Осредака тражећи где је пространије и овде се зауставио. — Грујићи (8 к.) славе Јованџдан. Не знају ништа о својој старини. — Шево (1 к.) слави Лучиндан. Доселио из Тишковца по окупацији у Бастахе, нешто после овамо. — Зрилићи (3 к.) славе Василијевдан. Доселили по окупацији с Осредака. Право им презиме Павковићи. — Граховац (1 к.) слави Никољдан. Прешао пре 50 г. из Бастаха. Дошао овде сестри и добио део земље. — Карановић (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао с Бобољусака. Приженио се овде у кућу Петковића. — Дамјановић (1 к.) слави Јованџдан. Доселио по окупацији из Срба. — Тање (3 к.) славе Ђурђевдан. Дошли по окупацији из Оћестова у Далмацији. — Петковићи (4 к.) славе Стеванџдан. Доселили по окупацији с Попине у Лици. — Тадић (1 к.) слави Стеванџдан. Привела га мати из Шиповљана у кућу Бојанића.

Ово је село по положају и по облику распрострања готово исто као и Г. Врточе. И оно обујимље комад Жупе па онда стране и висоравни с обе стране Жупе. И оно има природне планинске границе само до запада и истока, а према северу и југу нема ништа приметно ни истакнуто што би обележавало границе села. Село је уско а дуго, и жупно је и планинско. — Оранице носе називе: Разбојина, Превија, Велика Њива, Велика Долина, Локва, Јањило, Гајеви, Плитвина, Даљуша, Солиштине, Рашљашица, Луке, Стрмоглавнице, Брежине. — Косанице: Криводо, Ковин Вршак, Пометеник, Тодорића До, Коса, Зарачев Бријег, Мацина Пољана, Гајеви, Баре. — Пашњаци: Ћојлук, Палез, Вршчић, Грета, Кланац, Вушића Поље, Плећице, Брине. — Шуме: Међећа Долина, Увала, Бубањ, Бакина Главица, Пријека Главица, Брина. — Колиба има на Подовима три, у Црвљивици две. Све су то летње колибе. — Воде: кроз Жупу тече Унац, а има и неколико мањих извора. То су: Рујевац, Точак, Груборски Бунар. На Каменици и на Подовима нема живе воде.

Село је као и сва друга овде разбијеног типа. Дели се на четири краја: Црвљивица, Подови, Жупа, Каменица. По крајевима је више група кућа, где већих где мањих. Гробаља има шест: Црвљивица, Торбичино Гробље, Шевино Гробље, Срдиха Гробље, Симишића Гробље, Градина Торбичина. У селу има данас 142 куће. — У подручју села има више трагова и остатака из старине. У Црвљивици имају две градине: Мали Град и Велики Град. Ту се распознају зидови, има хрбина, а налазило се је и новца. На Градини код куће Баукове види се срушена гомила камења. Код куће Пећаначке налази се старо гробље са зиданим и шћемереним гробницама. Такво гробље постоји и на Морачиној Градини (близу Морачине куће). Народ мисли да је овде била црква. Пувача орући близу куће нашао канале зидане каменом и покривене циглом. Све знаци да је овде била римска насеобина.

Порекло породица. — Најстарија и најснажнија породица су Пећанци (37 к.). Славе Јовањдан. Живе овде у две групе: у Жупи 28 к., на Подовима 9 к. О њиховом пореклу

већ је говорено. — Бабићи (4 к.) славе Јовањдан. Доселили из Вагана (личког) по окупацији. — Руњићи (5 к.) славе Никољдан. Старином су из Грахова. Отуда преселе нешто пре Серашћера у Ведро Поље. Дошла их тамо четири брата и живели спрва по најму. На три године пред буну двојица пређу овамо у Црвљивицу. — Зорићи (9 к.) славе Ђурђевдан. Доселили с Бобољусака пре буне на 20 г. Били најпре за Обљајем у Бастасима. После 12 г. прешли у Врточе и про-

Фот. 12. Бака с унукама у Д. Врточу.

менили овде два кућишта. У Црвљивици им до буне биле само колибе. Сада су и ту четири куће. — Торбице (8 к.) славе Стевањдан. Доселили из Вагана (личког) по окупацији. Пре 40 г. закућили у Ваганцу. У старини се звали Добријевићи. Некакав им старац носио браду „колик торба“, због тога их свет прозове Торбицама. У Ваган су дошли из Плавна. — Бауци (3 к.) славе Ђурђевдан. Дошли из Тишковца по окупацији. — Адамовићи (6 к.) славе Јовањдан. Старином су од Травника. Преселили овамо из Смољане пре четири колена.

Била то поповска породица, дала четири попа и три калуђера. По окупацији један огранак изишао из Жупе и закућио у Црвљивици. — Јанкелић (3 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из плавна по окупацији. — Шеве (5 к.) славе Лучиндан. Доселили по окупацији из Вагана (личког). — Грубори (4 к.) славе Ђурђевдан. Прешли овамо пре 80 г. из Бастаха. — Родићи (10 к.) славе Аранђеловдан. Преселили из Трубара пре 80 г. Били најпре сви у Жупи. После се један одели и изиђе на Подове. — Новаковић (1 к.) слави Никољдан. Дошао као најамник па се закућио. — Мораче (12 к.) славе Никољдан. Доселили из Далмације врло давно и дошли на Очијево. С Очијева прешли у Врточе Мало после него што су населили Пећанци. Пре 80 г. отселио један огранак у Буковачу. Говори се да су Мораче далеком старином из Црне Горе, од воде Мораче. — Ђумићи (4 к.) славе Аранђеловдан. Доселили из Тишковца пре 90 г. — Срдић (1 к.) слави Никољдан. Прешао из Бастаха пре буне. — Симишићи (5 к.) славе Јовањдан. Они су од рода Пећанаца, прозвани по Сими-Симиши. — Керкез (1 к.) слави Ђурђевдан. Приведен с Цвјетнића у кућу Опачићеву. Пре њега био у истој кући приведен за зета Добријевић па умро. — Кунићи (3 к.) славе Никољдан. Пре 80 г. дошли из Врбника у Далмацији. — Зарачи (4 к.) славе Ђурђевдан. Доселили пред буну из Плавна. — Кнежевићи (4 к.) славе Никољдан. Приведени пре 80 г. с Цвјетнића у кућу Пећанчеву. — Глогиње (3 к.) славе Аранђеловдан. Доселио Глишо Глогиња на 20 г. пре буне из Голубића у Далмацији. Звали се раније Родићи. Неко им од старих ишао путем и зобао глогиње. Због тога га прозову тако. — Гвозденовић (1 к.) слави Ђурђевдан. Приведен из Видова Села у кућу Пећанчеву пре 80 г. — Бјелотомићи (2 к.) славе Никољдан. Приведени из Тишковца пре 100 г. у кућу Морачину. — Пухаче (2 к.) славе Никољдан. Приведени у Зориће пре 80 г. из Срба. — Грбић (1 к.) слави Срђевдан. Приведен пре 30 г. с Осредака. — Шобат (1 к.) слави Дмитровдан. — Бурсаћи (2 к.) славе Ђурђевдан. Дошли из Калдрме после окупације.

17. — Бастаси

Бастаси су најдоње и најсеверније село Уначке Жупе. Просторно протезање им је сасвим слично, готово једнако, као и код осталих села у Уначкој Жупи. И њима припада

део жупске низине, затим постраних плећа, таванастих заравни планинских ливада, најпосле и самих планина. Жупска низина је средиште, а оне остале површине нижу се истим редом с обе стране тога средишта као два потпуно једнака крила. Ни Бастаси немају природне границе према југу, до Д. Врточа, а до истока и запада им границу чине скрајње планинске косе. Према северу границу обележава поток Мисије и стрмо оборене падине урвинске долине, која такође као и поток што низа њу тече носи име Мисије. — Оранице носе називе: Чавчића Поље, Подови, Јандрин Под, Луке, Папкуша, До, Корита, Разбој. — Ливаде: Баре, Хрњад, Репишта, Загаље, Басташки До, Бобара, Пољице, Метла, Скадар. — Пашњаци: Мисије, Вранова Страна, Главица, Обљај, Брина, Шаторница, Страна. — Шуме: Планиница, Осоје, Суви Врх, Репиште, Језера, Увале, Игњина Драга, Зељарице. — Воде: Унац, Басташица, Мисије. Извори: Љесковац, Павићевац, Црномудски Бунар, Точак, Водица, Адамовића Врело, Миљадо, Оковир. Млини су на Басташици и на Мисијама. — Колиба има: на Хрњадима шест, за Главicom две, на Бобари једна.

Село је као и сва овдашња села разбијеног типа са свима оним особитим обележјима разбијености, обичним у овој области. Дели се на седам крајева: За Главicom, Груборски Наслани, Растока, Подбрина, Заобљај, Шобатска Подбрина, Каменица. Најстарији део села је у Жупи, али су прве породице убрзо после насељења почеле да износе куће на више положаје, као за Главicu и на Каменицу, због боље згоде за држање стоке. Као простором највеће село у Уначкој Жупи Бастаси премашују остала села и бројем кућа, јер имају 261 кућу. Због велике просторности и раштрканости много је и гробаља у селу. Има их дванаест: Главичица, Груборско Гробље, Пиштељи, Корита, Јабучица, Растока, Хељдовште, Грабовац, Попријека Главица, Долиштица. — Старине: постоји градина на брини више Склопа. Ту се виде рушевине обрасле у тратину, а околу насипи и путеви. Има хрбина, а налазило се и бакарне жице. На врху Обљаја тако исто може се видети хрбина и угља. По Главici и иза Главице има много громила. Ту се распознају разори и по земљишту за које се не памти и не прича да је икада орано. На Каменици има старинско гробље Скадар, а одмах ту наблизу једна

долина се зове Збјег. — О имену села не чују се никакве приче ни тумачења. Главна вода у селу Басташица има име од истог корена као и село, али се не зна који је од ова два назива старији. Крајеви су добили називе по породицама или по положају и облику земљишта.

Порекло породица. — Најстарије су породице у селу Срдићи и Црномуди. Срдићи (24 к.) славе Никољдан. Живе на два места: За Главицом 20 к. и у Жупи 4 к. О њима је већ речено да су доселили из Далмације. Пре 120—150 г. Дамјан Срдић отселио одавде у Корјеницу. У разговору рекао он бегу Кулену да му је појата већа од бегове. Он то рекао у шали мислећи на велики планински пашњак Шаторницу. Бег му ту реч узе за зло и оглоби га са стотину дуката. Због тога се Дамјан крене с кућишта и отсели. Једни су Срдићи отселили и у Срем. Пре 70 г. Петар, звани Шпего, преселио у Колунић. Ти су по њему прозвани Шпегари. — Црномуди (16 к.) славе Петровдан. Доселили су из Санице (срез Кључ). Отуда су пренели калемове и овде покалемили крушке и јабуке. Тако су они увек од старина имали воћа и њихово воће овде и сада најбоље. — Мораче (11 к.) славе Никољдан. Прешли овамо с Очијева, а пре тога били у Трубару. У Бастасима били најпре у Жупи, па пре 80 г. изишли за Главицу. Веле да су се овако прозвали негде давно у прошлости, по матери која била мориља (бојила сукно црном бојом). — Јовичићи (6 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Плавна пре 100 г. Предак им утекао отуда од војске и направио кућу за Главицом. Имали су земље и у Жупи, па су тамо летовали. Селили су одавде у Крупну. — Зрилић (1 к.) слави Василијевдан. Дошао с Осредака по окупацији. — Грубори (26 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Плавна пре 120—140 г. Кућа им била у Жупи, а горе под планином држали наслане и имали по 500 оваца, 30 коња и 60 говеди. — Курбалија (1 к.) слави Јовањдан. Приведен из Стрмице у кућу Груборову по окупацији. — Граховци (26 к.) славе Никољдан. Доселили пре пет колена из Грахова. — Маринковићи (3 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Плавна мало после Граховаца. Стојан Граховац одлазио често у Плавно, одгонио тамо паклину. Побратио се с њиме Танасија Маринковић и питао га би ли се имао населити где у близини њега. Овај му рекао да може

одмах уз њега. Дође овде и направи кућу покрај Стојанове. Растоку и Репишта поделе тада братински, напола. Маринковићи селили одавде негде око Приједора и у Лијевче. — Ромићи (6 к.) славе Јовањдан. Доселили из Трубара мало после Грубора. Били најпре с леву страну воде па их бег претерао овамо на другу страну. — Добријевић (1 к.) слави Стевањдан. Приведен после окупације. — Радуловић (1 к.) слави Јовањдан. — Трњинић (1 к.) слави Стевањдан. Пре 80 г. довели га Басташани из Трњинића Бријега да им буде ковач. Отада су стално у тој кући ковачи. Један одавде отселио на Косово сад после рата. — Пузић (5 к.) слави Св. Матеја. Доселили мало покашње Грубора из Голубића. Утекли отуда од војске. Звали се некада Клинци. Овде прозвани Пузићи. — Адамовић (1 к.) слави Јовањдан. — Јарић (1 к.) слави Никољдан. Дошао из Зрмање по окупацији. — Ђурићи (34 к.) славе Стевањдан. Населио из Плавна пре 80—100 г. — Ђурица (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао по окупацији из Стрмице. — Тинтори (3 к.) славе Враче. Доселили пре 80 г. из Плавна. На Главичици за кућом затекли старо гробље. Ту се сада и они копају. — Аћићи (8 к.) славе Никољдан. Доселили пре 150 г. из Купирова (Срб). — Шобати (43 к.) славе Дмитровдан. Доселили из Равних Котара, послије Јанковића. Одмах кад су дошли направили кућу у Жупи, а нешто после и колибу на Каменици. Живе сада овде на четири места. — Паравина (1 к.) слави Јовањдан. Пре буне био у Мисијама, после прешао овамо. — Зељковић (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао из Трубара после рата као уљез код Каменка. — Кукољи (15 к.) славе Јовањдан. Доселили пре 140—150 г. из Лике. Звали се пре Миљуши. Био неки од њих омалешан а црн као кукољ па му реку: „црн као кукољ“. Тако му остане то име. Одавде су давно отселили једни у Лушце, други у Крњу Јелу, једни опет после рата на Косово. — Томићи (13 к.) славе Јовањдан. Доселили пре 120—130 г. из Трубара. Они су од рода Бабића, према томе даљим пореклом из Далмације. — Папци (10 к.) славе Ђурђевдан. Стево Папак доселио из Плавна пре којих 120 г. Тамо убио човека у кукурузима, па иако је платио крварину и добио опроштење, опет се бојао да се стара пизма не поврати па се склонио овамо. Кад је дошао овде, било по Јандрину Поду само мало крчевине, а около свуда крупна буква. Било у

шуми много медведа и друге зверке, а у буквама доста меда. Папци се у старини звали Алвировићи. Један од њих врло мален па га Турци из спрдње прозову Папчићем. Тако то после и остане. — Шеве (4 к.) славе Лучиндан. Дошли пре буне из Тишковца. — Каменко (1 к.) слави Никољдан. Дошао после окупације с Осредака. — Зорићи (3 к.) славе Ђурђевдан. Дошли по окупацији с Осредака (личких), једна кућа с Бобољусака. — Медић (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао с В. Очијева и ушао као уљез у кућу Зорића. — Родићи (2 к.) славе Аранђеловдан. Прешли амо из Дугопоља после окупације. — Лукић (1 к.) слави Аранђеловдан. Дошао с Попине по окупацији. — Бодироже (15 к.) славе Стевањдан. Доселили пре 150 г. из Цетине. Најпре им била кућа на Каменици, после 30—40 г. направе кућу и у Жупи. Отсељавали негде око Санског Моста. — Бурсаћ (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао из Калдрме по окупацији. У Калдрму доселили пре 120 г. из Плавна. — Кнежевићи (4 к.) славе Никољдан. Дошао им отац после окупације с Цвејтнића. Био прва у најму, после се закућио.

18. — Б о б о љ у с ц и

Бобољусци леже северно од Бастаха. Ово село се знатно разликује од села Уначке Жупе. Истина и оно се простире с обе стране Унца, али пошто је долина Унца овде сасвим стешњена, то овде нема око воде нимало жупне равни него је цело село на вишим и неуједначеним положајима. Бобољусци имају углавном свуда природне границе. До Бастаха границу обележава поток Мисије и продolina истог имена. Према истоку границу пружају косе Осјеченице. До Великог Очијева, надесно од Унца, нема видне граничне ознаке, а извешан део границе према Очијеву обележава сам Унац. Према западу до Цвјетнића и до Очигрија границу чине врхови Вршчића и Сјенице и њихове падине које се у доњем делу јако зближавају и праве дугуљасту драгу кроз коју тече Поток. Иако Бобољусци немају нимало жупних положаја, опет су знатне разлике у висини положаја и радних земаља. Особито је истакнута разлика између оних положаја где су куће и оранице и положаја планинских ливада и пашњака, високо у планинској области. — Оранице носе ове називе:

Луке, Лучице, Дочићи, Селишта, Пријеке Њиве, Биљези, Њиве, Узглавнице, Увале, До, Језеро, Станишевке, Брда, Наславине, Долови, Кратке Њивице, Тукања, Поље, Долови. — Ливаде: Леденице, Пољане, Коса, Било, Под Огратком, Хрњади, Загорје, Сјенокос. — Пашњаци: Гајчине, Мисије, Брине, Драге, Потоци, Сјеница, Липици, Вршак, Увале. — Шуме: Мисије, Сјеница, Загорје, Вјерска Пољана, Суви Врх, Шиљак, За Билом. — Воде: Унац, Поток, Драга Панића. Поток извире испод Сјенице, долази у Цвјетнић и слева се у Крку. Драга Панића извире испод Хрњади и слева се у Унац у Растоци. Врела: Зорића Стубао, Векића Стубао, Векића Грађеница, Точак Гламочов, Пилиповића Стубао, Грабић, Ацића Бунар, Кујица, Точак. Како се види село обилује водом. Али крај Тукања нема нигде живе воде. Исто тако и у Леденицама где су ливаде. Тамо има Бунар Пиштевац, где вода само помало пишти а више се налева кишницом. Још се тамо служе водом из бунара Кика. Ово је чисти налеваник. Млини су на Потоку и на Панића Дрази. Колиба има у Осјеченици двадесет, а у Загорју седам. У Осјеченици буду овце од кукурузне жетве па до Ђурђевдана. Ту се изјање и кад се око Ђурђевдана забране ливаде, силазе у село. У Загорју зимују козе и говеда.

Бобољусци су село разбијеног типа. Деле се на једнаест крајева: Драга Панића, Оградак, Зорића Гај, Векића Плећина, Гламоч, Пилиповића Брда, Сивички До, Стешићи, Гај Ацића, Долови, Бојатовићи, Тукања. Ни у крајевима нису све куће уједно него понајвише разбијене на неколико група. У селу има свега 136 кућа. Гробаља има пет: Поље, Тук, Главица, Зорића Гробље, Панића Гробље. Најстарије и највеће је на Главици. — О имену села, како је постало, не чују се никаква објашњења. Неко нејасно казивање хтело би ово име да изведе од боба, који је за време гладних година однекуда овде добављен и дељен народу. Имена крајева дошла су највише од породичних имена, а нешто и од положаја и обличја. — И на Бобољусцима има неколико градина и црквина. Једна је Градина више Дола Мијајиличког. Познају се закопине и има хрбина. На врху Сјенице је нека закопина. Народ ништа не говори шта држи да је ту некада било. У Загорју има Ђукина Градина. На Црквини код куће Векића

распознаје се закопина некакве грађевине. Народ мисли да је ту била црква.

Порекло породица. — Већ је речено да су Бобољусци нешто помлађе насеље од осталих суседних села. Раније су ту била колибишта Цвјетнићана. Овде нема велике мешавине што се тиче породица. Свега су овде само четири породице, али све четири врло снажне. Најснажнија и најстарија је породица овде Карановићи. Има их 78 кућа, и то: у Дрази Панића 16 к., у Огратку 8 к., у Гламочу 8 к., у Стешићима 9 к., у Ацићима 11 к., у Мијајиличком Долу 7 к., у Бојатовићима 11 к., у Тукањи 8 к. Они у Дрази Панића имају предевак Панићи и славе Св. Николу. Остали сви славе Ђурђевдан. О њиховом пореклу и о промени славе било је довољно говора у општем делу. Најстарије им насеље на Огратку. Одатле се током времена разилазили на ова друга места. Они што су у Тукањи отишли тамо тек по окупацији. Једни имају предевак „Гламочи“. То су име добили стога што су били отселили негде у гламочки срез, па се опет овамо повратили. — Векићи (20 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Ревеника у Далмацији после Карановића и Зорића, поприлици пре 120—130 г. Названи су овако по баби Веки. Она дошла из Далмације и довела четири сина: Алексију, Саву, Зекана и Марка. Од Марка и Зекана нема потомства, а од оне двојице су сви данашњи Векићи. Куће су им у две мало одвојене групе. Векићи кад су се насељавали ишли у Кулен Вакуф безима искати земље за насеље. Ови им рекли: „Хајте горе на Бобољуске, има земље доста. Узећемо од Зорића и дати вама, биће је доста и вама и њима“. — Зорићи славе Ђурђевдан. Доселили из Плавна врло давно, убрзо после Карановића, тако можда пре 200 г. Живели до буне сви у Гају. Тада се један огранак одвојио и закућио у Сивичком Долу. — Пилиповићи (14 к. на два места) славе Алимпијевдан. Преселио овамо пре 100 г. Тодор Пилиповић с Великог Цвјетнића, када су му тамо Турци посекли стричевића Нику. Када су одлучили да неће остати на Цвјетнићу, позове их бобољусачки бег да населе код њега. Они му реку: „Нећемо тамо гђе не могу курузи расти“. Бег им узврати: „Хајте, болан, даћу ја вама Цареве Луке па сијте курузе!“ Тако бег и учини, али његов наследник одузе Пилиповићима Луке и

направи од њих беглук. Данас на Бобољусцима кукурузи сасвим добро успевају, а онда се сматрало да ту кукуруз не може да расте. Овде где су Пилиповићи био пре њих некакав Шкоро, па га дигли бези и он отишао у „Босну“. Пилиповићи овде добро напредовали и остали у једној кући док нису натерали на 73 чељади. Онда се почели делити а и расељавати. Једни још пре буне отселили у Равнице и у Бушевић, други после рата у Славонију и у Стару Србију. — Маринковић (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао пре 15 г. из Бастаха овамо на материнство. — Крнета (1 к.) слави Томиндан. Пред буну приведен из Грахова у кућу Карановића. — Трњинић (1 к.) слави Стевањдан. Дошао пре 30 г. из Бастаха и приженио се у кући Карановића. — Томић (1 к.) слави Јовањдан. Дошао из Бастаха.

19. — Велико Очијево

Велико Очијево се налази цело с десне стране Унца. Утолико се разликује од Бобољусака, који једним делом прелазе и на десну страну Унца. И Очијево има углавном природне границе. Према западу граница је корито Унца, према истоку косе планине Осјеченице. До југа и севера нису границе баш добро изразите, али се ипак по извесном прелому земљишта могу да примете као нека природна преграда. У југозападном делу села долина Унца прави мало проширење и ту има нешто ниског жупског положаја (Луке). Сви остали положаји су висински, неки и планински. Село је јако кршевито, с врло плитким слојем земље. Оранице носе називе: Обадина, Долови, До, Шипкин До, Шљивице, Миланчина Њива, Громиљача, Кланци, Дугачка Њива, Цијепци, Доње Њиве, Таван, Луке, Увала, Тополе, Подић. — Ливаде: Продоље, Голо Брдо, Брдо Мрђино, Плећа, Торовине, Долови, Корито, Жабљак. — Пашњаци: Шипкина Главица, Долови, Грабежи, Страна. — Шуме: Јованова Коса, Цјепала. — Живе воде нема осим Унца границом села и Ајзнар-бунара у Осјеченици, сасвим изван насељених крајева. У селу имају три овећа бунара који се налазеју кишницом. — Млин има само један на Унцу, али ни он лети не меље, јер се вода из Унца губи и нестаје је кроз ситне поноре у самом кориту,

тако да у то доба доведе никако и не допире. Колиба и наслана има у Продољу и у Долу Миљанову.

Село је разбијеног типа. Дели се на три групе: Очијево, Продоље и Луке. Главни део села је крај Очијево, она друга два краја су тек као неки привесци. У крајевима су куће расуте у мање групе. Цело село има 72 куће. Гробља су четири: Обадина, Таван, Под Главицом, Дедино Брдо. Старинско гробље има у долини код школе. Веле да су ту изгинули сватови и укупани на том месту. — О имену села чује се казивање да су овде били станови манастира Рмња и да је манастирска стока овде пасла. Стога се ово називало „овчије мјесто“, а онда мало по мало реч „Овчије“ искренула се у „Очијево“. Крајеви су добили имена по положају. — Градина има неколико, тако: у Шипкиној Главици, уврх Међеђе Драге, на Чуњгеру изнад Зеленвира, на Главичици код Миланџине Њиве. На Карановића Њивама има Црквина. Ту се види громила срушена камења.

Порекло породица. — Као најстарија породица овде сматрају се Шарци (2 к.). Славе Благодасне Вериге. Не знају ништа поуздано о своме пореклу. Зачудо слабо су се множили, иако се нису много расељавали. Пре буне је отселила једна грана у Бјелај. — Танкосићи (15 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Дугопоља (Лика) пре 130 г. Дошао овамо Петар Танкосић са своја четири сина: Исом, Марком, Гавром и Јандријом. Кад је „Вранцуз“ владао Далмацијом, Јандрија утече из Задра испод пушке, па не смедне остати у Плавну него с браћом и с оцем побегне у Ваган, после две године у Дугопоље, а ускоро потом овамо у Очијево. Пре њих биле овде Шипке па прешле на Стјењанин. Било тада врло мало искрчене земље, свуда около велика планина. Пре 90 г. Марко пређе одавде на Мало Очијево. — Карановићи (16 к.) славе Ђурђевдан. Живе овде на три места. Овде су око неких 70 г. Једни прешли амо с Малог Очијева, једни с Бобољусака (из Панића Драге). — Родићи (20 к.) славе Аранђеловдан. Доселили овамо из Дугопоља на десетак година пре Танкосића. Дошли тада браћа Ђиро и Јован, утекли и они од војске. Неколико година иза њих доселио и Стеван Родић из Плавна. Од њих тројице сви су ови данашњи Родићи овде. Пре буне (1875) селили Родићи одавде у Кнешпоље,

а после рата (1914—18) на Косово и у Банат. — Шипке (13 к.) славе Марковдан. Доселили из Врљике у Далмацији пре 200 година. Они су после Шараца најстарији у селу. Раније се звали Бајићи. Марко Бајић ишао увек уз капетана пркошког, па свет окренуо говорити: „Марко уз капетана к’о шипка уз бубањ!“ Они што су на Лукама (2 к.) сишли онамо одмах иза окупације. — Боснићи (3 к.) славе Јовањдан. Пре 80 г. дошао Боснић из Дрвара и приженио се у кућу Шарчеву. — Пећанац (1 к.) слави Јовањдан. Привела га мати из Врточа у кућу Карановића пре 60 г. — Шевићи (2 к.) славе Лучиндан. доселили из Плавна пре 120 г.

20. — Мало Очијево

Мало Очијево је најсеверније село у области. По положају је сасвим слично Великом Очијеву. Налази се на тава-настој висоравни изнад дубоко укопане долине Унца, а нешто мало и изнад долине Уне. Врло мало је сеоског земљишта које се обара с ове висоравни наниже и допире до Унца и Уне. Село има природне границе. Према југу до В. Очијева границу означаје незнатан набор земљишта, према истоку нижи огреници планине Осјеченице, према северу коса Грабовача и корито Уне, а на западној страни корито Унца. — Оранице носе називе: Кућерине, Цијепци, Ледињак, Погледало, Ивовац, Драга, Мачије Долине, Плећа Торине, Јазавчије Долине, Равнице, Коса, Двоструке Долине, Грабове Њиве, Грабовача, Увала, Доцићи, Ћулуми, Обракуше, Јасиковача. — Ливаде: Чајир, Грабоваче, Старовине, Крчевина, Брежина, Палез, Риђанске Пољане, Метла, Добропоље, Насланине, Стаза. — Пашњаци: Намастирска Брина, Ивовац, Грабик, Циганска Страна, Лазиновачка Страна, Ледињци, Грабежи. — Шуме: Стајбине, Грабовача. — Воде: Унац и Уна теку границом села. Иначе у селу нема живе воде осим бунара Ивовца. То је бунар сасечен од дрвета, па и ту вода само помало „гмили“. Има повише бунара сувозидних или сасечених који се налавају кишницом, али ови слабо држе воду и брзо засуше. Преко лета догоне воду у вучијама с Унца. Мало Очијево нема колиба јер су планинске ливаде сасвим близу, одмах поврх села. Нема исто тако ни млинова него меље на ујам у Намастиру.

Село је разбијеног типа. Дели се на четири краја: Драга Дукића, Под Ивовцем, Осоје, Росуље. И овде се крајеви састоје из повише група кућа. Цело село има 61 кућу. О имену села ништа се не прича. На подручју села има једна градина и једна црквина. Градина је више кућа Родића. Грађена је сувозидом и има око ње доста хрбина. Црквина је у Брини више Унца. Ту се познају закопине зидова, по народном веровању, црквених.

Порекло породица. — Данашње најстарије породице у М. Очијеву не живе овде дуже од 130 г. Али има казивања да су пре њих биле овде неке друге породице. Према томе село је постојало и пре него што су дошле овамо најстарије данашње породице. — Танкосићи (18 к.) славе Ђурђевдан. Сви су под Ивовцем. Доселили из Дугопоља пре 130 г. у В. Очијево, а пре 90 г. прешли овамо. Били овде пре њих Родићи. Дигао их спахија па отселили у „Босну“. Марко Танкосић дадне спахији краву и овај га насели овде. Било тада врло мало крчевине, а све остало шума. Пре 65 г. отселио одавде Исо Танкосић у Брезичане (Приједор). Однио у врећи мачку и она се четврти дан вратила овамо. — Дукићи (9 к.) славе Стевањдан. Преселио овамо Томо Дукић из Дољана Личких мало после Танкосића. У Лици „трчао троје шибе“, па најпосле побегао овамо. Онамо било мало земље и велика тесноћа, а овде доста празне земље, а и „права била лаганија“, Није се давала ни војска ни трећина, само што се је беглучило. Дукићи доселили у Дољане из Грачаца, кад је Прилог отпао од Босне. — Карановићи (15 к.) славе Ђурђевдан. Живе на три места. Дошли пре 80—90 г. с Бобољусака. Једна женска из куће Десничине била удата у Карановиће на Бобољусцима. Тамо обудови па се поврати браћи на Очијево и доведе четири сина а петог донесе у утроби. Ови поодрасту овде код ујака а када се пожене добију од бегова земљу. — Јовичићи (3 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Дугопоља негде у исто доба када и Танкосићи, дакле пре 130 г. У Дугопоље су дошли из Плавна и нису се ту ни задржавали него тек прошли кроз Дугопоље. Пре њих били овде у Очијеву Кесарипа, отселили у Марине (Приједор). — Рађеновићи (6 к.) славе Ђурђевдан. Они су заправо Керкези.

Марко Керкез умре уз кугу, а остане му у колевци син Обрад. Жена Маркова била од Рађеновића. Она се преуда док је Обрад још био дете, а њега остави овде код неке родбине. Ови га окрену по матери звати Рађеновићем и тако то презиме пређе сасвим на њега и на потомке му. — Деснице (5 к.) славе Никољдан. Доселили пре којих 100 г. из Срба три брата: Душан, Маријан и Костадин Десница. Пре 60 г. једна им кућа сишла у Жупу. — Родићи (3 к.) славе Аранђеловдан. Доселио им предак Дмитар из Дугопоља у исто време када и Танкосићи. — Шипка (1 к.) слави Марковдан. Прешао с Великог Очијева после рата. — Шијан (1 к.) слави Аранђеловдан. Доселио из Куновца (Срб) после окупације. Био најпре као пилаар на пилани па се онда и закућио. — Грбић (1 к.) слави Срђевдан. Пришао с Цвјетнића у кућу Родића после окупације.

21. — О ч и г р и ј е

Ово село лежи с леве стране Унца, на самом његовом утоку у Уну. Заправо само се ужим својим окрајком дотиче Унца, а целом дужином наслања се на Уну. Границе му обележавају: до југа шума и пашњак Увале, до истока планина Загорје, до севера корито Унца, а до запада корито Уне. Већи део села је на плећинастој висоравни, а други, мањи део спустио се и збио се доле у омањој и скровитој жупи поред Уне. Становници овог доњег краја живе више од млина неголи од земљорадње. — Оранице се називају: Цијепци, Долови, Лазбине, Кућерине, Луке, Цареве Луке. — Ливаде: Пољане, Тукање, Стецинке, Пољице, Поље, Горње Баре, Замрштен, Окрајци. — Пашњаци: Загорје, Љуточ, Јелова Локва, Бајина Долина, Ћелије. Шуме заузимају делимично или сасвим оно исто земљиште које је наведено под пашњацима. У горњем делу села су земље плитке и камените, доле покрај Уне су дубоке и плодне. — Воде: Уна и Унац. — Извори: Црно Врело, Радановића Врело, Бунар Калуђеровца. Овај је бунар једина жива вода у горњем делу села. Лети он јако отањи, али баш сасвим никада не пресушује. Млини су на Уни. Има их тринаест, сваки с два или три „витла“. Осим тога имају овде и четири ступе за ваљање

сукна и девет „бучница“ за развласавање биљаца. Ту су још и две мале пиране, „на један ријез“. Колиба има само једна у Загорју. Било их је некада више, али откада се свет одвише изделио и обнејачао чељадима и стоком, није више кадар да обдржава колибе.

Село је разбијеног типа. Дели се на два краја: Очигрије и Намастир (Жупа). Сваки крај распада се на више група. У Намастиру су куће у групама сасвим ушорене. То је дошло с једне стране због стешњености земље, с друге стране из тежње да се све куће сместе покрај јаже (воденог рукавца), изведене из Уне, за терање млинова и ступа. Село има свега 60 кућа. Гробља су два: Векића Врх, Намастирско Гробље. О имену села прича се да га је тако назвао краљ Рмањ који је, по томе казивању, столовао у Кулини код манастира Рмња. Он обилазио и разгледао ова места, па када је био на Бротњој (с друге стране Уне, у Лици) погледа напремасе у Очигрије и рече: „Врлетно мјесто, влажно мјесто, пуно камена, нека буду Очигрије!“ Крај Намастир назван је тако због манастира Рмња. — О Кулини и о манастиру Рмњу, као најзнатнијим остацима из далеке прошлости, говорено је већ у општем делу. Још има Град наврх Брине, наспрам Орељске Градине с другу страну Уне. Изнад Царевих Лука, а код куће Дропчеве, налази се Црквина. Познају се закопине зидова, по којима би се могло судити да је ту била повелика црква. Око закопине је старинско гробље.

Порекло породица. — Најстарија и најјача су овде породица Ђиласи (26 к.). Доселили се овамо из Далмације тако негде пре 200 г. И данас их има у Далмацији близу Книна. Спрва имали само они један млин доле у Намастиру. У млину био само млинар, без друге чељади. Некако на 20 г. пре буне Стеван Ђилас се одели од оца и браће и направи свој засебан млин. Није добио нимало дела у земљи, али опет врло брзо се обогати од самога ујма. Долазило ту млети цело Бјелајско Поље. Није тада било млина нигде од Кључких Вратница па до Рисове Грете осим овога овде на Унцу. После окупације отселио је одавде Дако Ђилас у Јабучево, а Стеван Ђилас у Обреновац. — Стојановићи (5 к.)

славе Јовањдан. Доселили из Далмације пре 100—110 г., и то најпре на Бобољуске. Вучен Стојановић био тамо десетак година у најму, па затим прешао овамо и добио земљу. На овоме кућишту био пре њега Ђукан Родић, па отселио у Кнешпоље. — Кнежевићи (6 к.) славе Никољдан. Преселили овамо с Великог Цвјетнића на десетак година пре буне. Били пре њих овде Кнежевићи-Ицановићи. Ови примали хајдуке па их Турци побију, само остане један и сасели у Намастир. Остало ово кућиште задуго пусто. Бег Османбег Куленовић даде га Кнежевићима за козију двизицу. Они после овде јако озгоде. „Имали 700 оваца и коза, 100 говеди, што код куће што у свијету, 200 врећа јечма, 400—500 врећа кукуруза клипа, 7—8 коња, 6—7 паса“. Они се по предевку називају Барбијери. Старац Марко (80 г.) прича о томе овако: „Мој ђед Никола имао у Шибенику побратима Барбијера. Рече му овај: „Ајде се прозови мојим именом, натоварићу ти три барила вина!“ Никола му одврати: „Па што не би, није то ништа тешко“. И тако натовари вино и доћера га кући. Чују му комшије за овај разговор па га закалају сви тако звати“. Марков дед и отац били народни лекари. — Мијићи-Перишићи (2 к.) славе Мратињдан. Преселили пре 100—120 г. с Дољана Личких. — Дробац (1 к.) слави Ђурђевдан. Приженио се овде пре 30 г. у кућу Дубајића, а родом с Бротње. — Рељићи (11 к.) славе Стевањдан. Доселили с Кистања у Далмацији пре 130—150 г. Најпре живели неколико на Малом Очијеву. Имали горе силне овце и једног коња. Ухвати их љута зима и све им овце поскапају, а коња некако отпитају маховином с јела. Није онда било ливада да се има где косити него све била шума. Видели тако да не могу горе остати па сиђу доле у Жупу и то најпре на ону страну (десну) Унца, а мало после овамо где су и сада. — Мудринић (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао после окупације са Заклопца (Лика). — Радићи (2 к.) славе Јовањдан. Дошли пре 40 г. од Кулен Вакуфа. — Родић (1 к.) слави Аранђеловдан. Довео пре 75 г. Јусуфбег Куленовић из Трубара Илију Родића у своју пилану и направио му млин. — Карановић (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао пре 20 г. с Очијева. — Медић (1 к.) слави Ђурђевдан. Прешао амо из Добро-села по окупацији. — Кљајић (1 к.) слави Лучиндан. Дошао

из Днопоља пре 40 г. — Владетић (1 к.) слави Василијевдан. Дошао с Мишљеновца (Лика) пре 20 г. — Поповић (1 к.) слави Никољдан. Доселио пре 10 г. као свештеник, родом из Бос. Градишке.

22. — Велики Цвјетнић

Велики Цвјетнић лежи на доста равној висоравни која се као какав таван уздиже изнад долине Уне и Крке. Село има одашуда природне границе. Према југу, до Малог Цвјетнића, границу означаје поток Ћелије, према западу до Беглука и до Лике долине Крке и Уне, према северу до Очигрија шума Увале, а према истоку планина Загорје. Радне земље су углавном на поменутој заравни, али их има и на планинама, а нешто мало и у врло уској Жупи поред Уне. — Оранице носе називе: Језерина, Брежина, Јаричиште, Округлица, Градина, Доње Ограде, Горње Ограде, Поткрш, Вицкова Ограда, Кућерине, Пањеви, Криваја, До Сјерића, Дуга Њива, Мишанова Њива, До Барбијеров, Грбића Њиве, Брежине, Влачице, Главичица, Увала, Поље. — Ливаде: Крива Лука, Ковачева Лука, Мале Хрњади, Велике Хрњади, Јелова Коса, Вршчић, Бајина Долина, Сјеница. — Пашњаци: Увале, Шљемена, Бркића Драга, Миљушева Драга, Косијери, Унске Брине, Крчке Брине, Крш, Поточка Брина, Борје. — Шуме: Увале, Брине, Загорје, Сјеница. — Воде: Уна и Крка теку границом села и служе селу за напојишта, за млине и за прање рубља. Поток Ћелије долази из Бобољусака и утиче у Крку. И он додирује село само као гранични поток. Још су у селу као живе воде бунар Миљушевац и вреоце Ћелије ниже Језерина. Млини су на Крци три, и на Потоку два. — Колиба има на Хрњадима и на Бобари, свега их је петнаест. Стока излази горе по косидби и остаје до Ђурђевдана.

Село је разбијеног типа. Дели се на четири краја: Језерина, Доњи Крај, Савичића Крај и Подборје (Горњи Крај). Куће су у крајевима размештене по мањим групама. У неким групама су куће прилично нагусто. Село је углавном равно, па се стога показује ипак нешто више правилности у распореду кућа. Свега је у селу 121 кућа. Гробља су три: Поље, Над Потоком, Црквено Гробље. — О имену села нема ника-

квих казивања. У предању Пилиповића навели смо већ у општем делу оно место како су њихови преци угледавши с Чемернице Цвјетнић узвикнули: „Оно је Цвјетнић, добро мјесто, ајмо ондје населити!“ Неки овим казивањем хоће да реку као да је Цвјетнић тада први пут назван тим именом. Али то је мало вероватно јер се ништа не казује како се је Цвјетнић раније звао. Да му је тада предевано име знало би се и оно пређашње. — Од старина има овде неколико градина и црквина. Тако: Градина Крчка, изнад Крке, грађена сувозидом; Градина Сјеничка, на Сјеници; Шиљак-Градина, грађена кречним зидом. На месту где је данас црква била је старинска Црквина. Веле да је садашња црква ози-дана сасвим по староме темељу. У гробљу код цркве има старинских крупних гробних плоча. Исто таквих плоча има и у гробљу у „Пољу“. Једно предање о давнашњем добу Цвјетнића каже и ово: „На Цвјетнићу били некада, Бог зна када, Угри. Окрене пувати бура и није престајала седам година узаманице. Настане црна глад и Угри побјегну овда-лен“. Ово предање, како се види, сачувало је сећање на Угре (угарско-хрватску државну власт), а затим оно истиче колико може овде „бура“ (северац), када дува у пролеће и по лету, да нашкоди летини.

Порекло породица. — У великом Цвјетнићу нема много породица, али су зато неколике између њих врло јаке. Најстарија је а и најснажнија породица Пилиповића. Славе Алимпијевдан. Има их свега 56 кућа, у четири одвојене групе. Како је већ речено у општем делу, они су доселили овамо из Далмације. Пре њих, веле, било овде све пусто. Разгра-нали су се у више огранка и добили посебна породична пре-зимена да се лакше разликују. Тако: Савичићи по Сави, Сје-рићи по „Сјери“ (проседом човеку), Тривићи по Триви, Бур-кићи по претку Мили, прозваном „Бурко“, Далићи по Дали (Давиду), Ђудићи по Ђуди (Ђурђији). Ћојановићи, прозвани по Ћојану (Стојану), преселили су већ доста давно на Бобо-љуске. — Друга по јачини породица јесу Кнежевићи. Славе Никољдан. Има их 28 кућа у две групе. Једни имају предевак Ковачевићи (12 к.), други Барбијери (16 к.). Ковачевићи досе-лили најпре из Отона у Срб (под Кланац). Ту био Никола ковач и имао девет синова. Његови потомци названи Кова-

чевићи, а потомци брата му Дмитра немају тога предетка. Барбијери прешли овамо с Малог Цвјетнића. Утекли отуда из страха од освете. Неки Тубе Кнежевић убије Стевана Кнежевића. Играли једном у колу па се Стеван узме подруживати Туби. Овај за пушку па посред њега. Утече одмах одатле на Крчко Брдо, а мало после на В. Цвјетнић. После неког времена помире се ове две куће. Направе мир на Трогрли, на извору Крке. Дођу ту и једни и други и много народа се обе стране. Један од укућана погинулог зовне Тубу на веру: „Хајде, тврда је вјера!“ Тубе му приђе и клекне пред њим. Овај га ухвати руком за перчин, а другом измахне му сабљом изнад главе и повиче: „Чуј народе, пуче велики и мали! Ево крвника који је нашега брата погубио, хоћемо ли га посјећи или му опростити?“ Нато сви углас: „Опростити!“ Тако пита трипут и после одговора свакипут му махне сабљом изнад перчина. Затим га подигне и пољуби се с њиме. Онда се помеће јело и пиће и отпочне гозба. — Грбића има 16 кућа. Славе Срђевдан. Живе у две групе, а две су куће одбачене подалеко од свију осталих, за Драгом. Прешли на В. Цвјетнић пре којих 150 г. с М. Цвјетнића. Дошли на кућиште Ђојановића, када су ови отселили на Бобољуске. Оне две одвојене куће нису прави Грбићи него Мудрице, само приведени у Грбиће и примили њихово име. Они се хоће да су прави Грбићи и приповедају да су Грбићи пореклом од Грбљановића. У Зрмањи и околини живе Бреке. Они су од исте крви од које и Грбићи. — Родићи (6 к.) славе Аранђеловдан. Нису сви од једне исте гране. Шест кућа њихових воде порекло од привотка који је пре 70 г. приведен у кућу Пилиповића из Беглука. Две куће су потомци Марка Родића који је пре 70—80 г. доселио из Дреновца (Тишковца). — Стојсављевићи (2 к.) славе Аранђеловдан. Доселили иза буне с Попине у Лици. — Новаковић (1 к.) слави Аранђеловдан. Доселио иза буне с Попине. — Јованићи (2 к.) славе Ђурђевдан. Доселили из Добашнице по окупацији. У Добашницу доселили с Попине пре каквих 100 г. Најпре долазили онамо с благом и направили нешто колибе. Свикло им се ту као добро блажно место, те се одели од браће на Попини и насели се у Добашници. — Јурићи (5 к.) славе Мијољдан. Доселили из Срба по окупацији. Цвркаљ (2 к.) славе Ђур-

ђевдан. Дошли из Палучака по окупацији, приведени у кућу Кнежевића. У Палучке доселили доста давно с Пађена (Далмација). — Ларић (1 к.) слави Никољдан. Доселио по окупацији из Зрмање.

23. — Мали Цвјетнић

Мали Цвјетнић лежи јужно од Великог и дели их само поток Ћелије, који је М. Цвјетнићу граница до севера. Према западу је граница корито Крке и Кордина Драга, према југу планина Вучијак, а на источну страну простор села се успиње и на висораван Хрњади. Главни део села је прилично раван, али су радне земље прошаране на више места кршевитим камењарем. Оранице се називају: Кућерине, За Кршом, Ограде, Поље, Кућиште, Беглуци, Ражовиште, Кетеништа, Стевића Кетеништа. — Ливаде: Долови, Стране, Хрњади, Бобара, Тичарица, За Врхом, Таванак. — Пашњаци: Вучијак, Гробари, Ледине, Камберовица, Крчка Брина. — Шуме: Вучијак, Долови, Осоје, Јеларак. — Воде: Крка, Поток (Ћелије). То су једине живе воде, које заправо и нису у селу него му служе као граница. Народ се углавном служи водом из бунара. То су већином сувозидни бунари. Има их повише који служе читавом делу села, такви су: Милошевац, Под Вучијаком, У Прогону. За напој стоке има локава. Када пресуше бунари и локве, догони се вода за кућу с Потока и с Крке, како је коме ближе. И стока се у то доба тамо напаја. Млини су на Потоку (1) и на Крци (2). На великој суши меље се и код Намастира. Колиба има на Хрњадима.

Село је разбијеног типа. Састоји се из пет крајева: Кожиловац, Гај, Главица, Кућиште, Крушкове Пољане. Крајеви се опет као и у другим селима распадају у више група, Свега је у селу 59 кућа. Гробља су три: Широка Њива, Зекановица, Оградица. О имену села не чују се никаква тумачења. Од старина има Градина више Потока, Црквина у Кршу и мноштво громила по њивама и пашњацима. Но највећу пажњу привлаче на се Ћелије у потоку истог имена. Долина потока је на километар пред ушће му дубоко усечена у стеновито подножје и прави у томе делу клисуру. У стенама те клисуре с обе стране има природних пећина, уздигнутих изнад корита по 20—30 метара. Улази у те пећине зази-

дани су кречним зидом, отприлике за један метар висине, тако да изнад тога зида остаје још отвора. Судећи по самом називу „Ђелије“ највероватније да су то биле испосничке пећине. Ту је недалеко манастир Рмањ, где је увек, с малим прекидима, било калуђера. А није далеко од вероватности ни слутња да се је на месту где је данашња цвјетничка црква налазио некада манастир или бар метох.

Порекло породица. — Овде је, могло би се рећи, свега само једна породица. То су Кнежевићи (49 к.). Славе Никољдан. Њихово породично предање већ смо изнели у општем делу. Разгранали су се у више огранака и добили предевке по даљим прецима. Тако се зову: Пешевећи, Ђукићи, Павловићи, Бибићи, Маркићевећи. Пеш био мален као пеште стога тако назван. Од Пешевећа отселили су једни још пре буне у Пишталине (срез крупски), једни у Бјелај по окупацији. — Грбићи (3 к.) славе Срђевдан. Доселили из Далмације мало после Кнежевића. — Грубјешићи (3 к.) славе Ђурђевдан. Доселио овамо пре 100—120 г. с Попине Вид Грубјешић. Утекао отуда од војске. Био ковач, а доцније тако исто и синови му Стеван и Голуб. Куленовићи их добро држали као мајсторе и дали им доста земље, али су је ови временом испустили и преузели је од њих други, а они данас на малој земљи. — Родићи (4 к.) славе Аранђеловдан. Доселили пре буне.

24. — Б е г л у ц и

Беглуци почињу од саставака Уне и Крке и протежу се одатле даље у јужном правцу. Границе су им: до севера угао што га чине корита Уне и Крке на ушћу ове последње, до истока корито Крке, до запада корито Уне и Средице. Према југу нема природно изражене границе. На тој страни се надовезују на Беглуке Осреци, а да се не може ни по чему приметити где једни престају а други почињу. На целој својој западној граници Беглуци се граниче с Ликом. До личке границе, покрај Уне и Средице прострле су се равне, добре и дубоке земље, које хране главни део села. Остала земљишта су брдовита и каменита, с плитком земљом. Оранице носе ове називе: Саставци, Тук, Члан, Лука, Палучак,

Језерце, Ешановица, Граовиште, Њива, До, Брежина, Дочић, Завође, Жила, Округлица, Шајатовица, Долови, Њиве, Гробљице, Гај. — Ливаде: Баре, Окрајци, Поље. — Пашњаци: Брдо, Крчка Страна, Драге. — Воде: Уна, Крка и Средица теку границом села. У Жупи има још неколико малих извора, а на Брду и Крчком Брду нема нигде живе воде осим врела на Увалама. Млина има на Средици и на Крци. Беглуци немају нигде планинских ливада, па онда ни колиба.

Село је разбијеног типа. Дели се на три краја: Жупу, Брдо, Крчко Брдо. Крајеви се распадају на омање групе кућа. Највећи и најстарији део села је Жупа. До окупације све су куће биле ту, само једна била на Брду и две на Крчком Брду. Данас их је на Брду 23, на Крчком Брду 10. Цело село има 85 кућа. Гробља су три: Горње Гробље, Доње Гробље и Гробљице. Доње је најстарије. Трагови старине примећени су на Главици поред Уне. Ту је нађена стара зидана гробница, а у близини и темељи некакве давнашње зграде. О имену села нема каквих нарочитих причања. Али то се већ и само собом каже откуда је то име. Овде су морали бити беглуци, тј. земље које су бегови обрађивали сами собом, разуме се уз кулучење кметова, а сав је род с ових земаља припадао само бегу. Овде су између свих околних десетак села најбоље земље, па је и природно да их је бег задржао за себе.

Порекло породица. — Рађеновићи (13 к.) славе Ђурђевдан. Они су од Рађеновића у Осрецима и презивају се Гешићима по баби Геши. Преселили су овамо у Беглуке пре којих 80 година, када им је у Рађенској Жупи због наглог множења отешњала земља. — Вејини (14 к.) славе Василијевдан. Доселили су из Далмације пре 150 година. Ово презиме су добили по некој својој баби, Веји. Стеван Вејин, старац од 93 године причао нам је 1907 г. о прошлости своје породице: „Мој ђед Теја (Теодор) доселио из Мокрог Поља на неколико године пред „калајски рат“ (турско-аустриски рат 1788—91) са својих пет синова и станио се у Србу, управо у Нетеци. Како није имао земље, даде двојицу синова у најам, једнога Пувачама, једнога Војводићима, а један му, мој отац, био зидар. Тако су ова тројица израђивали и хранили ону другу тројицу, два брата и оца. Иза рата када граница пуче

Средицом и Нетека оста под Аустријом, Теја пријеђе на турску страну, у Беглуке. Закући се овдје и стане приметити благо, а све зарадом оне тројице синова. Добро га је срећа пратила и за 10 година заврже 200 глава ситног блага, овце и козе. Дочује пркошки капетан како је Вејин у Беглуцима озгоднио па пође да га уцијени. Метну на њега 100 талијера уцјене, а узгред уцијени и још 5—6 људи с мањим уцјенама. Теја није имао тих новаца па зажмири и криомице пријеђе преко границе (веле да су тада спаљивали Босанца кад би га ухватили да пријеђе преко границе) и код трговца Јурића у Србу узајми 77 талијера. За то му је у прољеће на Ђурђевдан морао дати 50 оваца с јањцима и двије краве с теоцима. Капетан примивши паре стаде даље да зановијета: „Чуо сам, вира је, да у тебека има крилат коњ.“ „Нема, бег, оклен крилат коњ, није га тица легла!“ „Има, бре, има, или крилатога путаља овамока или главу!“ Теја му доведе путаља и капетан га прими, иако је био без крила. Послије једно 40—50 година бег им узе правити неприлике и узимати им више него га иде. Сада Вејини напусте ово кућиште у Жупи и пријеђу другом спахији, горе на Брдо. Негђе касније поврате се два одјељеника опет на оно старо кућиште, а остали остадоше на Брду“. — Пилиповићи (19 к.) славе Алимпијевдан. Они су од Пилиповића на В. Цвјетнићу. Један њихов огранак настанио се овде. Неке куће Пилиповића имају предак Гајићи, по претку Гаји. — Новаковићи (4 к.) славе Аранђеловдан. Приведени су пре 100 г. с Попине у кућу Ожеговића која је била у Рађенској Жупи, код чардака. Од ових су приводака сви Новаковићи у Беглуцима и Осрецима. — Ковачевићи (2 к.) славе Стевањдан. Пореклом су с Попине. Њихов предак дошао је овде пре 80—90 г. као најамник па се после закућио. — Кнежевићи (3 к.) славе Никољдан. Прешли су овамо с Малог Цвјетнића пре 80 г., када им је тамо већ постало тесно. — Трбулини (6 к.) славе Ђурђевдан. Доселили су овамо пре каквих 120 г. из Срба, где их такође има неколико кућа. Отуда пребегне једна кућа овамо да им син не служи у војсци. — Бокан (1 к.) слави Никољдан. Предак им Максим преселио овамо пре 130 г. с Осредака. — Кеџмани (5 к.) славе Вартоломијевдан. Овде су већ око 150 година. Свакако да су дошли овамо или из Унца или из Бјелајског Поља. Најпре дошао овамо неки Шошо Кеџман. Од њега су

сви ови данашњи Кеџмани и добили су по њему предевак Шошићи. Изнајпре су били без земље и куће те се прибијали уз друге јаче куће као најамници. Доцније дођоше и они до земље и окућише се. — Бјелић (1 к.) слави Василијевдан. Приведен пре 40 г. у кућу Иванчевића из Врточа. — Родићи (7 к.) славе Аранђеловдан. Две куће су им од Родића на Цвјетнићу и дошли су овамо на неколико година пред буну. Остали су од Родића у Трубару, из Долова. Ови су још раније доселили овамо. — Ђиласи (6 к.) славе Никољдан. Живе на Крчком Брду. Доселили овамо на којих 10—15 г. пре буне с Очигрија, где им је због великог множења било већ отешњала земља. Пре њих су се на оном кућишту где су они данас измениле у кратком времену три породице: Старчевићи, Родићи и Шеве. Старчевићи се отселили некуда у Крајину и расули се на неколико страна, Родићи и Шеве прешли на Осретке. — Миљуши (4 к.) славе Јовањдан. Пре 130—150 г. населио се овде Стеван Миљуш из Срба. Ово се звало Јасикова Долина. Пре Миљуша није овде нико други живео. У Борју изнад Крке било тада крупно и густо борје. Од Крке могле су овце изићи до наврх Коса а да их нигде сунце не дохвати. Вакуфљани секли овде грађу за куће и спуштали је низ Крку и Уну до Вакуфа. Стевану Миљушу поумирала мушка деца. Већ под старост роди му се задњи син. Надене му на крштењу своје име: Стеван, а прозове га још и Вученом, не би ли му тако како остао у животу. Овај му син заиста остане и он дочека од њега седам унука, па још да и ожени најстаријег унука.

25. — О с р е ц и

Осреци леже јужно од Беглука. Како је већ речено, између ова два села нема истакнуте природне границе. На западу, заправо југозападу, до Лике границу Осрецима обележава корито Средице и Булиног Врела, затим драга Качетина, а одатле даље до Липовог Врха нема изразите граничне ознаке. Према истоку, до Малог Цвјетнића и Трубара даје сасвим природну границу надуго протегнута Кордина Драга. Само на најјужнијем делу није ова источна граница природно обележена. На простору Осредака земљиште је различитих положаја. Има равних и дубоких земаља по-

крај воде, има брдовитог земљишта, страна и плећа, а онда још и две-три таванасте заравни. Оранице носе ове називе: Двориште, Луке, Плећ, Језерина, Њивице, Вигњиште, Доци, Шкрбин До, Бријег, Кућиште, Брежина, Долови, Дубоки До, Брдо, Градина, Тавани, Осреци. — Ливаде: Баре, Главичица, Брдо, Тавани, Бобара. — Пашњаци: Бодирожина Страна, Коса Ристића, Дуњачак, Крчевине, Прљуга, Косијерак, Буквик, Адет, Вукелјина Пољана, Гајеви, Драга Кордина. — Шуме су ван подручја сеоског, и то су: Вучијак и Ујилица. На подручју села има само шикаре и гајева. Гајеви су приватно власништво. Воде: Средица, Булино Врело, Точак Томића, Точак под Страном, Точак Бодловића, Кљајића Стубао. Село, како се види, није безводно, али је више кућа којима је вода предалеко него којима је близу. Све споменуте живе воде више су по крајку села и тако рђаво размештене. Стога се у селу троши и вода из бунара који се налавају кишницом. Тако исто и стока се већином напаја на локвама. — На Булином Врелу имају три млинчића, на Средици један. Но сељаци међу још и на Крци и на Уни, особито преко лета, кад воде отање. Колиба има на Бобари. Сада их је само 3—4 отпре их је било више. Тамо стока излази у септембру и остаје до снега или док не потроши сено. Али у новије доба се сено догони кући убрзо после косидбе, а стока се држи горе само ради паше и док има паше. Бобара је на земљишту села Трубара, удаљена два сата од Осредака.

Село је разбијеног типа. Дели се на три краја: Жупу, Осретке и Таване. Крајеви се опет састоје из понеколико група. Има подоста и осамљених кућа, изван група. Свега је у селу 111 кућа. — Гробља су три: Почазбина, Прљуга, Тавани. — Село је добило свој назив по положају. Тај назив означаје неки средњи положај окружен са више других положаја. Тако је најпре назван онај крај који и данас носи тај посебни назив, а после се је тај назив, као општи, протеглао на цело село. И називи она друга два краја дошли су од природних особина земљишта. — Од старина имају овде две градине: Градина Вукелјића и Градина Кљајића. На првој се виде трагови опкопа, на другој згромаљано камење. Народ држи да је на месту ове громиле била црква.

Порекло породица. — Главна породица у селу су Рађеновићи (56 к.). Они су уједно и најстарија породица. О старини и пореклу њиховом говорено је колико треба у општем делу. Због своје многобројности Рађеновићи се деле на неколико грана које се називају посебним именима — предвцима. Те су им гране: Сурани, Шобати, Гешићи, Шкомпићи, Ристићи, Бодловићи. Најближи су међусобно Сурани, Шобати и Гешићи. Потичу од три брата: Максима (Сурани), Луке (Шобати и посебан им огранак Томићи) и Ђуре (његову жену Бику прозвали Гешом). Сурани прозвани тако по Петру, оцу Максимову. Он носио пресурен (испредиен од мешане вуне, црне и беле) зубун и због тога га прозвали Сураном. Овде ћемо навести колена од Петра-Сурана до писца ове радње: Петар—Максим—Давид—Петар—Никола—Петар. Бодловићи воде лозу од уљеза. Јацо (Стево) Рађеновић није имао синова, па стога свога најамника Кутлибабу ожени својом кћерју да би му тако кћерински унуци остали на земљи. Кутлибаба био родом из Далмације, из оног краја чије становнике називају Бодулима. — Кљајићи (8 к.) славе Василијевдан. Миле Кљајић, старац од 80 г. казивао је 1907 г. да су Кљајићи пореклом од Ливна и да су се прозвали Кљајићима тек пошто су овамо доселили. О томе је Миле причао овако: „Тамо негде у близини Лијевна живљела три брата и имали красну, присталу сестру. Турци стану облијетати око те њихове сестре, а један од браће не могући то трпљети попане пушку и убије једног Турчина. Одмах нато двојица браће и сестра им побјегну некуда бестрага, а трећи који је био кљаст остане и сакрије се код бега Фирдуса, ваљда је био његов кмет. Није га ни бег смио дуго држати уза се него га одведе на Осретке (данас личке) и преда га на чување Павковићима-Зрилићима. Када се је већ мало позаборавило на оно убиство, тај се Кљајо насели на данашње Кљајића земљиште, ожени се и изроди дјецу. Дјецу му окрену по њему звати Кљајићима.“ По овоме казивању то је могло бити негде пре 150 година. — Бокани (10 к.) славе Никољдан. Има их и на Личким Осрецима. Раздвојила их је нова граница која је повучена овуда после „калајског рата“ (свиштовског мира). Доселили су однекуда сви уједно порано пре поменутог рата. По једноме казивању Бокани су пореклом из Црне Горе.

— Мијићи-Селићи (2 к.) славе Мратиндан. И они су одавна овде. Можда су дошли из Санице као и Рађеновићи. Било их је некада више кућа па уместо да напредују спали на мањи број. — Родићи (13 к.) славе Аранђеловдан. Они су од Родића у Трубару, и то оних испод Вучијака. Један им се огранак био повратио натраг у Трубар, затим на Крчко Брдо, где су данас Ђиласи, па онда опет овамо на Осретке. Томе сељакању крива је донекле обесна ђуд бегова који су олако бацали кмета с кућишта, а с друге стране крива је томе и њемирна нарав породичног старешине ових Родића, који је за малу ствар напуштао једно кућиште и селио на друго. — Новаковићи (2 к.) славе Аранђеловдан. Приведени пре 100 г. с Попине. — Грубори (4 к.) славе Ђурђевдан. Приведени су пре 100 г. из Тишковца у кућу Кљајића. Када су у овој кући изумрли Кљајићи, све што је било њихово прешло у руке Груборима. — Шеве (10 к.) славе Лучиндан. И они су приведени пре 90—100 г. из Тишковца у кућу Родића. Кад су се оделили од Родића, добили су део земље од њих. И они су проживели кратко време на Крчком Брду, на данашњем кућишту Ђиласову, па се опет винули на Осретке. Шеве су се некада звали Опачићи. — Кнежевићи (2 к.) славе Никољдан. Премакли су се овамо тек после буне с Малог Цвјетнића, где су били спали на мало земље. — Марићи (3 к.) славе Аранђеловдан. Доселили пре 100—110 г. из Тишковца. Били испрва беговске чардаклије, чували им чардак, хамбаре и курузане, а после добили и нешто земље те се закућили и стално настанили. Веле да су старином од Родића племена, па се прозвали овако по некој Марији. — Зорић (1 к.) слави Ђурђевдан. Дошао с Бобољусака пре 70 г. као приводак.

26. — Т р у б а р

Трубар се простире јужно или југоисточно од Осредака и од Малог Цвјетнића. Од ових двају села дели га планина Вучијак и увала Кордина Драга. На западу граничи с Личким Осрецима и Дугопољем, а на југу с Тишковцем. Од Тишковца га дели обронак Ујилице, а од Грахова највиша коса Ујилице и нижи њен део, звани Лијеска. Према истоку граничи Трубар с Унцем. Као природна граница на ту страну служе врх Метле и било Бобаре. Трубар је каменито, „врлетно“ и безводно

село. Тек местимице има земљишта где камен није пробио на површину, те се земља може обрађивати. Али се обрађују и земље где је камен избио горе, само ако није превише угусто. Оранице се овде називају овим именима: Велика Њива, Прогон, Сјенокос, Натока, Поље, Џидовина, Ражовиште, Мештровац, Купињача, До, Подворнице, Кисељача, Велики Таван, Мали Таван, Кланац, Стаза, Свитличарица, Зељковац, Долина, Трбушчић, Турске Њиве, Вишино Брдо, Миљево Брдо, Празнивреће. — Ливаде: Бобара, Тавани, Опутине, Лопариновица, Лажипоље, Дебело Брдо, Пикет, Метла, Игралиште, Лисина, Нуглови, Језерце, Лијеска, Стражбеница, Црни Врх. — Пашњаци: Вучијак, Брегови, Крајеви, Стожерови Њива, Бобара, Живковац, Брегови, Кордина Драга. — Шуме: Вучијак, Ујилица, Лијеска, Метла, Црни Врх, Стражбеница. Колиба има у Метли 3—4, а толико исто и на Бобари. — Воде: Точак Доловски, Јасиковац, Крушковац. Точак је сасвим на крају села и снабдева само крај Долове. Не пресушује никада. Јасиковац није жива вода. То је овећа локва, где се слева кишница. Доста је велик те наличи на језеро. Ни он никада не пресушује. Доскора је било живих стараца који су памтили када у долини Јасиковца није било ни капи воде. Патећи се много за воду људи уведу неколико коња у ову долину и узму их гањати исто као и у вршају док добро не „убију“ дно. После тога од прве јаче кише ухвати се мало воде, а што даље, све више и више, док не постаде читаво језеро. Колико Јасиковац вреди Трубару тешко је проценити: колико год би рекао, опет више вреди. Служи за напој стоке и за прање рубља. Док није било Јасиковца, стока је морала да иде на врело Крке. То је најближим кућама преко сат и по, а некима и два и по сата. Крушковац је зидани бунар с танким извором на дну. На великој суши овај изворчић сасвим пресахне. И Крушковац је сасвим на крају села. С њега се служи тек којих двадесетак кућа. Још у селу има неколико сувозидних бунара где се хвата кишница и неколико мањих локава које имају воде до прве јаче суше. У новије доба понеки су људи направили за себе бетонске бунаре који се налазеју с кровова. У селу нема нигде ниједног млина. Меље се у Тишковцу, на Крци и на Уни, у Суваји. Кроз крај Долове тече преко зиме поточић

који избија уврх Долова из отворених грла и понире у дну Долова у Поноре. Каткада када се јако окиша или када се велики снег пренагло сјужи, удари на грла силна вода и поплави целе Долове. Вода остане 10—15 дана, а онда је прождру понори. У задњих 80 г. био је такав велики поводањ 4—5 пута. Мањи поводањ буде чешће, али овај не хвата нашироко, а и не задржава се дуго, свега 3—4 дана.

Фот. 13. Водоноше носе воду (у Трубару).

Село је разбијеног типа. Дели се на четири краја: Вучијак, Трубар, Ваган, Долови. Сваки крај састављен је из неколико група. У Вагану и у Доловима куће су као нанизане у низове, који се савијају око њива. У целом селу има 179 кућа. Гробаља има осам: Прогон, Сплавак, Цидовина, Купињача (Црквина), Зељковића Гробље, Роквића Гробље, Дражица, Никића Гробље. Стара су гробља: Чавликовац и Стублић. То мноштво гробаља сведочи о расутости села, а уједно и о несташици земље где би се могло засновати веће гробље. — О имену села нема каквих поузданијих тумачења. По једноме казивању најстарији су насељеници овде копајући земљу нашли металну трубу и због тога назвали село Тру-

баром. Називи крајева су географског постанка: Ваган по облику земљишта сличи вагану, Долови су опет дугуљаста удолина, Вучијак је планина, негда заодевена крупном и густом шумом, где су се вукови котили и заклоништа налазили. — У Трубару има више трагова негдашњих насеља. На Џидовини било је стародревно гробље, па вероватно и неко светилиште. Ту је било много крупних гробних плоча. Окресане су само толико да добију четвртаст облик, а остала им је израда сасвим проста. Ту је сада црква и у дворишту црквеном налазе се још неколике од тих плоча, а много их је употребљено за обзиђивање дворишта. Народ држи да су овде живели „Џиди“, па кад су се они одавде дигли, онда почео насељавати данашњи свет. На Градини више кућа Болтића разазнају се закопине. Ту је налажено хрбина и бакрених предмета. На Залиновцу, у Вагану има старинског сувозида и око њега хрбина. И по Ујилици на више места може се наћи таквих зидова и хрбина. Црквина има код куће Поповића. Ту је пре буне Кевељ Поповић био саградио капелицу без дозволе турске власти. Да ли се је то место и пре ове капелице називало црквином, о томе данас не зна нико ништа да каже.

Порекло породица. — Четири су овде породице које важе као и најстарије: Родићи, Зељковићи, Шушиловићи и Бабићи. Оне ако и нису доселиле баш у исто време, размак између њиховог доласка није могао бити већи. Родићи (71 к.) славе Аранђеловдан. Живе у три групе: Под Вучијаком (19 к.), У Трубару (7 к.) и у Доловима и Дугопољу (45 к.). Кад су доселили под Ујилицу, у Драгопољу, затеку ту две куће: неког Раку и Коња. Ови хтели да им не дају настанити се овде. Родићи се побију с њима и надбију их, те ови мораше се кренути оданде и оду некуда даље. И сада се врело у Дугопољу зове Ракино Врело. У Долове су преселили Родићи пре којих 100 г., а у Трубар (крај) пре 70 г. Селили су одавде у Кнешпоље више пута, и пре и после буне. Једни су пре буне отселили у Црвљивицу. — Зељковићи (27 к.) славе Ђурђевдан. Сви су у Вагану. Ту где су им сада њиве, у Пољицу, био онда све сами трњак, па они тек по доласку искрчили и очистили земљу. Био тада у Вагану и неки Лаздрк Танкосић. Он опсује волу ухо. Бег га због тога протера са

земље и он отсели у Пишталине (срез крупски). Пре буне један огранак Зељковића отсели под Гомилу (срез крупски). — Шушиловићи (5 к.) славе Ђурђевдан. Говори се да су и они од рода Бурсаћа као и Зељковићи и да су садашње име добили по неком Шушилу. Иако су стара породица, нису бројно јаки јер су се врло слабо множили. — Бабићи (22 к.) славе Јовањдан. Доселили су негде убрзо после Зељковића. Кад су дошли, биле по Трубару само гдегде мале прогалице, све остало било под шумом. — Кнежевићи (8 к.) славе Никољдан. Јово Кнежевић (85 г.) каже да су његови стари дошли овамо из Отона у Далмацији. Доселио отац његова прадеда, дакле пре каквих 170 година. Овде где су они, била тада шума па је искрчили да би имали шта орати. Селили су одавде пре буне у Поткалиње и у Саницу. — Болтићи (4 к.) славе Никољдан. За њих говоре да су огранак од Кнежевића породице и да им је неко у старини назван Болтом па и они по њему Болтићима. Друго казивање за њих тврди да су дошли овамо од Грачаца у Лици и да су се звали Гаћеше. Тамо починили некакав прекршај па побегли овамо у Босну и променили име да их је теже пронаћи. — Роквићи (20 к.) славе Стевањдан. Доселили из Полаче у Далмацији знатно касније од Зељковића, али су још Зељковићи живели у једној кући кад су Роквићи дошли у Ваган. Било тада далеко мање чистине у Вагану неголи данас. Селили су одавде пре буне под Гомилу, после буне у Лијевче. — Поповићи (8 к.) славе Илиндан. Марко Поповић (86 г.) казује да је доселио овамо његов шукундед с двојицом браће. То били: Павао, Тома и Милан. Дошли овамо с Хргара, код Бихаћа. Уставе се најпре у Доловима, али не могу ту остати због метиља. Изиђу под Метлу и ту им приђе и стани се уза њих неки им рођак што је био отселио у Банат и сада се повратио натраг. Бег узме овога себи за бедела. Када се овај поврати с војске, даде му бег половицу земље Поповића и то све боље комаде. Поповићи селили одавде пре 80—90 г. у Кнешпоље и под Гомилу, а после буне у Чађавицу. — Бурсаћи (5 к.) славе Ђурђевдан. Прешли су овамо из Калдрме. — Бауци (2 к.) славе Ђурђевдан. Доселили овамо из Тишковца. — Танкосић (1 к.) слави Ђурђевдан. Прешао амо из Дугопоља. — Зорићи (2 к.) славе Ђурђевдан. Дошли овамо оба-

двојица као уљези после окупације. Један дошао с Осредака Личких и ушао у кућу Кнежевића, други дошао из Завлаке и приженио се у кући Будимировој. — Шеве (2 к.) славе Лучиндан. Приведени из Тишковца после окупације у кућу Бабића. — Пилиповић (1 к.) слави Алимпијевдан. Дошао пре 20 г. из Беглука и приженио се у кућу Роквића. — Кецман (1 к.) слави Вартоломијевдан. Родом је из Беглука, а овамо дошао пре 10 г. као уљез у кућу Роквића.

Насеља северног дела области Унца пропутовао сам у августу 1933, јужног дела у августу 1934. Тада сам прикупио све податке унесене у ову радњу. При читању ваља то имати на уму, особито онде где је речи о стању и приликама које могу временом да се измене.

У Бањој Луци, децембра 1940.

Писац